

Journal of Analytic Divinity
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jad>
E-ISSN: 2602-3792
9/2 (2025), 273-337.

Alevî Nitelemeli Ocak ve Gruplar Hakkında İlahiyat Alanında Yapılan Akademik Çalışmalara Dair Bir İnceleme (2014-2024 Yılları)
A Review Of Academic Studies In The Field Of Divinity On Alawî -Affiliated Ocak And Groups (2014-2024)

Cenkü Üçer

Prof. Dr., AYBÜ, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü
Prof., AYBU, Faculty of Divinity, Dept. of Basic Islamic Studies, Ankara, Türkiye
E-posta: cenksu.ucer@aybu.edu.tr, cenksu.ucer@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9874-2990

Mehmet Selçuk

Bilim Uzmanı (İslam Mezhepleri Tarihi), AYBU, Sosyal B.E, Temel İslam Bilimleri Bölümü
Master of Science (History of Islamic Sects) AYBU, Institute of Social Sciences, Dept. of Basic Islamic Studies, Ankara, Türkiye
E-posta: myselcuk@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8388-6518

Şükrü Bostancı

Ar. Gör., AYBU, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü
RA., AYBU, Faculty of Divinity, Dept. of Basic Islamic Studies, Ankara, Türkiye
E-posta: sukrobostanci@aybu.edu.tr
ORCID ID: 0009-0004-3335-2077

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 3 Aralık/ December 2023
Kabul Tarihi / Date Accepted: 11 Aralık/December 2025
Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık/December 2025
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış/Winter
DOI: 10.46595/ jad.1399726

Cite as / Atıf: Üçer, Cenksu-Selçuk, Mehmet-Bostancı, Şükrü. "Alevî Nitelemeli Ocak ve Gruplar Hakkında İlahiyat Alanında Yapılan Akademik Çalışmalara Dair Bir İnceleme (2014-2024 Yılları)". *Journal of Analytic Divinity*, 9/2, 2025, 273-337

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Cenkü Üçer, Mehmet Selçuk, Şükrü Bostancı)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Yazar Katkıları / Author Contributions: Cenksu Üçer, % 35 Mehmet Selçuk, % 35, Şükrü Bostancı %30

Web: <http://dergipark.org.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Öz

Bu çalışma Ocak 2014-Aralık 2024 tarihleri arasında Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplar hakkında ilahiyat alanında yapılan akademik çalışmaları ele almaktadır. Daha çok Alevîlik ve Bektaşîlik şeklinde bir kullanım ile ifade edilen gelenek, dünyada ve ülkemizde yaşanan gelişmelere bağlı olarak sıcak bir gündem olma özelliğini sürdürmektedir. Buna bağlı olarak akademik dünya da konuya ilgisiz kalmamıştır. İlahiyat alanında da farklı disiplinler kendi metodik yaklaşımlarıyla gelenek hakkında çalışmalar ortaya koymuştur. Bunlar hakkında gelişmeleri takip etmek önemli görülmüştür. Bu çalışmada Ocak 2014-Aralık 2024 yılları arasında ilahiyat alanında farklı anabilim dallarında yapılan çalışmaların ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu araştırmada konunun Alevî nitelemeli geleneğin mahiyeti ve tarihsel sürece dair olan çalışmalar, inanca dair olan çalışmalar, İslam'ın temel ibadetleri bağlamında Alevî geleneği ele alan çalışmalar, Alevî nitelemeli gelenekte âdâb-erkân ve bazı temel anlayışları konu edinen çalışmalar, Alevî gelenekte kurumsal yapıları ele alan çalışmalar ve modernite, göç, şehirleşme olguları ve güncel bazı tartışmaları ele alan çalışmalar şeklinde sınıflandırılarak ele alınması hedeflenmiştir. Araştırma sonucunda Alevî gelenek hakkında başta İslam Mezhepleri Tarihi, Din Sosyolojisi, Kelam, Dinler Tarihi olmak üzere pek çoğu alan araştırmasına dayalı olarak çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalarda tarih, iman esaslarıyla ilgili kabulleri, ibadet anlayışları, âdâb ve erkânları, kurumsal yapıları, sosyo kültürel yapıları ve günümüzdeki durumu gibi çeşitli yönleriyle geleneğin incelendiği tespit edilmiştir. Bu çalışmaların gelenek hakkında toplumda var olan bazı bilgi yanlışları ve eksiklerinin giderilmesi açısından önemli olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Alevî Gelenek, İlahiyat Alanı Akademik Çalışmalar, Bibliyografya.

Abstract

This study examines academic work in the field of theology concerning 'Alawî traditions and groups between January 2014 and December 2024. The tradition, often referred to as 'Alawi and Bektāshî, continues to be a hot topic due to developments both globally and within our country. Consequently, the academic world has not remained indifferent to the subject. Within theology, different disciplines have produced studies on the tradition using their own methodological approaches. It is considered important to follow developments in this regard. This study aims to present the studies conducted in different sub-disciplines of theology between January 2014 and December 2024. This research aims to classify and address studies on the nature and historical process of the 'Alawî tradition, studies on belief, studies addressing the 'Alawî tradition in the context of the fundamental practices of Islam, studies addressing adab-erkan and some fundamental understandings in the 'Alawî tradition, studies addressing institutional structures in the 'Alawî tradition, and studies addressing modernity, migration, urbanisation phenomena, and current debates. The research revealed that studies on the 'Alawî tradition have been conducted based on research in many fields, primarily the History of Islamic Sects, Sociology of Religion, Kalām, and History of Religions. These studies have examined tradition in various aspects, including its historical roots, beliefs related to the fundamentals of faith, understanding of worship, etiquette and rituals, institutional structures, socio-cultural structures, and its current state. These studies are seen as important in terms of correcting certain misconceptions and gaps in knowledge about tradition that exist within society.

Keywords: History of Islamic Sect, Alevi Tradition, Theology Field Academic Studies, Bibliography

Giriş

Bu çalışmada Alevî nitelemeli gelenek mensubu ocak ve gruplar hakkında İlahiyat alanında 2014-2024 yılları arasında yapılan akademik çalışmalar ele alınmaktadır. Çalışmada Anadolu Aleviliği vb. ifadelerle tabir edilen gelenek ve mensupları merkeze alınmış, dolayısıyla Arap Aleviliği örneğinde görüldüğü üzere Alevilik isminin kendileri için kullanıldığına şahit olunan Nusayrîlik hakkında yapılan çalışmalar,¹ alanda yapılan çalışmaların işaret ettiği üzere² iki olgunun birbiriyle karıştırılmaması gerektiği değerlendirmesinden dolayı kapsam dışında tutulmuştur. İlahiyat alanında 2013 yılına kadar Alevî gelenek ile ilgili olarak yapılan çalışmalar hakkında bir yayın olması³ nedeniyle araştırma 2014-2024 yılları arasındaki çalışmalar kapsamında yürütülmüştür. Alevî gelenek ve mensubu ocak ve gruplara dair farklı yönleri muhtevi konular, dünyada ve ülkede yaşayan siyasî ve sosyokültürel gelişmelere bağlı olarak özellikle kimlik politikaları çerçevesinde gündemde canlılığını korumuştur. Alevî nitelemeli gelenek mensubu ocak ve gruplar, ulusal ve uluslararası siyasetten yine ulusal ve uluslararası hukuka; dinî hayattan sosyokültürel hayata, gelenek mensupları arasında geleneksel formların muhafazasından modern formlarla ortaya çıkan yeni durumlara varıncaya kadar değişik boyutlarıyla farklı alanların tartışma konularından biri olması nedeniyle akademik dünyanın da önemli başlıkları arasında yer almıştır. Nitekim Alevî gelenek ve mensupları hakkında sosyal bilimlerde Tarih ve Siyaset Biliminden Hukuka, Psikoloji ve Sosyolojiden Müzikolojiye kadar birçok ana bilim dalında tezler yapılmış; makaleler, kitaplar yazılmış, sempozyumlar düzenlenmiştir. Bu konuya başta Mezhepler Tarihi olmak üzere Tasavvuf ve Tasavvuf Tarihi, Tarih, Din Sosyolojisi, Din Eğitimi gibi farklı disiplinleriyle İlahiyat alanı da ilgi göstermiş ve önemli çalışmalar ortaya koymuştur.⁴

İlahiyat alanında farklı disiplinlerde yapılan akademik çalışmaların Alevî gelenekle ilgili güncel verilerinin durumunun değerlendirilmesi ve alanda yapılan araştırmalar için kaynakların bir araya getirilerek araştırmacıların ve ilgililerin zaman kazanmasına katkı sağlanması önemli görülmektedir. Bu itibarla çalışmada ilgili tarih aralığında ilahiyat alanında yapılan akademik çalışmaların incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada öncelikle yüksek lisans ve doktora çalışmalarının tespit edilip incelenmesi

¹ Reyhan Erdoğan Başaran, "Nusayrî-Alevî İnançında Tecellî Konusunun Kâsım et-Taberânî'nin Eserleri Doğrultusunda Analizi (Risâletü'l-zuhûr ve'l-butûn ve el-Mesâil el-hâss)", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 11/1 (Mart 2022), 550-563; Reyhan Erdoğan Başaran, "Nidâ'dan Takiyye'ye: Nusayrî-Alevî İnançında Nidâ ve Takiyye Uygulaması", *Eskişeyni* 46 (Mart/March 2022), 53-71; Ahmet Sonay, "Abdurrahman el-Hayyir'in "Yakzatü'l-Müslimîn el-'Aleviyyîn" Adlı Makalesi: Tercüme ve Değerlendirme", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/1 (2023), 400-448.

² Cenksu Üçer, "Aleviliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 74 (2015), 45-76; Cenksu Üçer, "İslam Mezhepleri Tarihi'nde İsimlendirme Sorunu ve Bir Mezhep, Ekol, Gelenek ya da Grubun Kendi Sistematiği İçerisinde Ele Alınmasının Önemi -Alevî Nitelemeli Gelenek Örneğinde-", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/ 1 (2023), 143-181; Özcan Güngör, "Üst Kavramsallaştırma Olarak Alevilik: Akide ve İbadetler Açısından Alevilik-Nusayrîlik İlişkisi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017, cilt: X, sayı: 1, s. 45-69

³ Şeref Göküş, "İlahiyat Alanında Yapılan Alevilik-Bektaşilik Çalışmaları: Bibliyografik Bir Deneme", *Hikmet Yurdu* 7/13 (Ocak - Haziran 2014/1), 159-195.

⁴ Ahmet İshak Demir- Pervin Usburak, "Mezhepler Tarihi Akademik Makaleler Bibliyografyası", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 5/1 (Temmuz 2012),141-208; Göküş, "İlahiyat Alanında Yapılan Alevilik-Bektaşilik Çalışmaları", 159-195.

hedeflenmektedir. Çalışmanın diğer hedefi konu hakkında yazılan makalelerin incelenmesidir. Bir diğer hedef ise akademisyenler tarafından kaleme alınan kitaplar ve çerçevesinin ortaya konulmasıdır.

Nitel hüviyetli bu araştırmada örneklem doktora ve yüksek lisans tezleri için Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının Tez Merkezi;⁵ makaleler için İSAM makaleler veritabanı⁶ ve dergilerin internet sayfaları; kitaplar için ise internet tarama motorlarından amaçlı örnekleme⁷ ile taranarak belirlenmiştir. Örnekleme dair elde edilen veriler, her türün (tezler, makaleler, kitaplar) dinî tecrübenin ifade şekilleri olarak nitelendirilen teorik/inançlar, pratik/ibadetler, kültür, zihniyet veya ahlâk unsurları⁸ esas alınmak suretiyle sınıflandırılmıştır. Makale sınırlılığı çerçevesinde çalışmaların ana konuları ve sonuçlarına mümkün mertebe işaret edilmeye çalışılarak örneklem incelenmiştir.

Araştırmanın amacı ve hedefleri doğrultusunda çalışmanın deseni bağlamında Alevî gelenek ve tarihsel sürecini ele alan çalışmalar, iman esasları ve bazı inanç unsurlarını inceleyen çalışmalar, ibadet hayatına dair kaleme alınan çalışmalar, âdâb erkân ve bazı temel anlayışlar hakkındaki çalışmalar, kurumsal yapılar hakkındaki çalışmalar, modernite ve şehirleşmeyi baz alarak geleneğin güncel formları hakkındaki çalışmalar, gelenek hakkında yürütülen bazı güncel tartışmalar bağlamındaki çalışmalar şeklinde bir planlama yapılmış; ilgili verilerin değerlendirildiği sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmıştır.

1. Alevî Nitelemeli Gelenek, Mahiyeti ve Tarihsel Sürece Dair Çalışmalar

Araştırmanın sınırlandığı söz konusu tarih aralığında İlahiyat alanında Alevî geleneğe mensup ocak ve grupların tarihi ile ilgili bazı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bunlardan biri Samet Karahüseyin tarafından *Alevî-Bektaşîlikte Hurufîliğin Etkisi (Alevî-Bektaşî Klasik Metinler Örneği)* başlıklı yüksek lisans tezidir. Karahüseyin çalışmasında Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayınlanan Alevî-Bektaşî Klasikleri özelinde Alevî ve Bektaşîlik'te Hurufîliğin etkisini irdelemiştir. Çalışmada Viranî Baba'nın eseri İlm-i Câvidan ve diğer klasikler içinde birkaç istisna dışında Hurufî etkinin varlığından tam ve sistematik olarak söz edilemeyeceği kanaatine varmıştır.⁹ Anadolu ve Rumeli'de Fazlullah Hurufî'nin halifelerinin Bektaşîliğin içine nüfuz ederek öncelikle Bektaşîlik sonrasında ise Anadolu'daki Alevî nitelemeli diğer ocak ve gruplarda bazı anlayışlarda etkili oldukları muhakkaktır. Gelenek mensupları arasında ilhama muhatap oldukları düşünülen Nesimî, Virânî ve Yemînî'nin Hurufî olmaları bu etkiyi göstermeye yetmektedir.¹⁰ Bununla birlikte

⁵ Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi (YÖKTEZ), "Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi" (Erişim 10 Ocak 2025).

⁶ İSAM Makaleler Veritabanı, "İSAM İlahiyat Makaleler Veritabanı" (Erişim 10 Şubat 2025).

⁷ Erdal Aksoy- Sümeyye Dülger- Ayşe Köksal, "Bilimsel Araştırmalarda Evren, Örneklem, Varsayım ve Değişken", *Bilimsel Araştırma Süreçleri Yöntem Teknik ve Etiğe Giriş*, Özcan Güngör (Ankara: Grafiker Yayınları, 2022), 143-175.

⁸ Dinî tecrübenin ifade şekilleri için bkz. Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, trc. Ünver Günay (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995), 43-61.

⁹ Samet Karahüseyin, *Alevî-Bektaşîlikte Hurufîliğin Etkisi (Alevî-Bektaşî Klasik Metinler Örneği)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

¹⁰ Cenksu Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 188.

bu etkinin farklı ocaklara dair eserlerdeki¹¹ durumunu ortaya koyması açısından önemli veriler sunduğu görülmektedir.

Muharrem Erdem, “*Alevi-Bektaşî Menâkıbnamelerine Göre Alevilik*” başlıklı yüksek lisans tezinde Velâyetnâme ve Menâkıbnâmelerin, yazıldıkları dönemin zihniyetini taşıdıklarını belirlemiş; iman esasları, ibadet ve ahlâk anlayışları, felsefeleri, kurumsal yapısı ve âdab-erkân gibi konularda Geleneksel Aleviliğin özelliklerini taşıdıkları, ancak orijinallerinin üzerinde tahrifat yapıldığı sonucuna varmıştır.¹² Bu sonuç, klasik eserler konusunda başta İlahiyat disiplinleri olmak üzere farklı disiplinlerin metodik yaklaşımlarının hep birlikte işletilerek kelime ve kavramların yerli yerinde kullanıldığı bir yöntemle çalışılması ve eserlerde görülen değişiklikleri süreç takibiyle ortaya koyulması gerektiğini göstermektedir.¹³

Özcan Güngör “*Aleviliğin Caferilikle İlişkinin Sosyolojik İçerik Analizi*” başlıklı çalışmasında çeşitli kavramlar üzerinden Alevilik ve Caferilik arasında bir kıyas yapmaktadır. Çalışmada Alevî gelenekte Caferilikte de yer olan unsurlar, siyasi, itikadi ve fıkhi Caferilikten ziyade mistik, tasavvufi ve sembolik bir nitelik arz ettiği tespit edilmiştir. Alevi geleneğe mensup olanların ibadet pratikleri incelendiğinde Caferiliğin etkisinin Hanefiliğe göre daha yüzeysel olduğu görülmektedir. Gelenekte “mezhebim Caferi” ifadesinin daha çok “Yolda Caferi olmak” anlamına geldiği görülmektedir. Adap ve erken açısından konu değerlendirildiğinde ise Alevilik ve Bektaşiliği Caferiliğe nispet etmek yerine; tasavvuf kökenli bir dini hareket olarak tanımlamanın daha uygun olacağına işaret edilmektedir. Gelenekte farklı mecralarda dile getirilen “şeriatı İmam-ı Azam mezhebinden; tarikatta Caferi mezhebinden” şeklindeki yaklaşımların da bu durumu desteklediği belirtilmektedir.¹⁴ Konuyu İlahiyat disiplinlerinin metodik ilkeleriyle ele alan bu ve benzeri çalışmalar¹⁵ konu hakkında kamuoyunda var olan zihin karışıklığını gidermek adına son derece önemlidir.

Sönmez Kutlu ve Ömer Faruk Teber’in yayına hazırladığı Merhum Prof. Dr. Hasan Onat’ın tasarladığı; ancak yayımlamaya ömrünün yetmediği *Alevilik Kızılbaşlık Bektaşilik* adlı kitap, Onat’ın daha önce yayımlanmış makaleleri ve çeşitli yazılarının derlendiği bir eserdir. Bu kitap Yesevîlik-Bektaşilik İlişkisi ve Kızılbaşlık Farklılaşması, Alevilik ve Bektaşilikle İlgili Tartışmalar, Onat’ın Cem Gazetesi Köşe Yazıları ve Söyleşileri’nden

¹¹ Gelenek içerisinde yazılan klasik kaynakların her biri gelenekteki ocak farklılığını dikkate alarak değerlendirilmelidir. Detaylı bilgi için bk. Cenksu Üçer, “Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine”, *Uluslararası Alevî-Bektaşî Klasikleri Sempozyumu 8-9 Kasım 2014* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2016), 383-403.

¹² Muharrem Erdem, *Alevi-Bektaşî Menâkıbnamelerine Göre Alevilik* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

¹³ Safvetü’s-Safâ’nın yazma nüshalarında yapılan bir inceleme süreci içerisinde eserlerin asıl metinlerine yapılan müdahaleler ile ilgili önemli veriler sunmaktadır. Sönmez Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları, Alevîliğin Yazılı Kaynakları, Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008), 210-213.

¹⁴ Özcan Güngör, “Alevîliğin Caferilikle İlişkinin Sosyolojik İçerik Analizi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 71 (2014), 83-110.

¹⁵ İlyas Üzüm, “Alevîlerin Caferî Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı Alevîlik-Caferîlik İlişkisi veya İlişkisizliği”, *İslâmiyât* 6/3 (2003), 127-150; Ömer Faruk Teber, *Bektaşî Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar* (Ankara: Aktif Yayınları, 2008), 126-149; Cenksu Üçer “Alevîliğin Neliği ve Şî’ilik (Caferîlik) ile İlişkinin Çerçevesi”, *Marife Dergisi* 8/3 (2008), 205-238.

oluşmaktadır.¹⁶ Makalelerden bir araya getirilen çalışmalar ilgili yazıları derli toplu bir arada görmek açısından faydalıdır. Bununla beraber bazı tekrar bilgileri içermesi durumu söz konusu olabilmektedir.

Kerem Çavuşlu'nun "Erdebil Tarikatının Siyasallaşma Süreci" başlıklı bu makalesinde, Erdebil merkezli Şeyh Safiyüddin (Erdebiliyye) Tarikatı'nın dini bir hareketten siyasallaşarak devlete dönüşüm süreci incelenmiştir. Yazıdaki çerçeveye göre İlhanlılar Devletinin çöküşü sonrası siyasi istikrarsızlıkta tarikat şeyhleri siyasi ve askeri yapılanmaya yönelmiş; Şeyh Sadreddin ile başlayan siyasallaşma, Hoca Ali ve İbrahim dönemlerinde hızlanmıştır. Başlangıçta Sünni olan tarikat, Şeyh Cüneyd liderliğinde Şii mezhebini benimsemiş; Cüneyd ve oğlu Haydar'ın faaliyetleri Akkoyunlu Devletinin yıkılışına zemin hazırlamış, Şeyh İsmail ise Safevî Devletini kurarak tarikatın devletleşmesini tamamlamıştır. Böylece Erdebil Tarikatı Safevî Devleti'ne dönüşmüş, şeyhler şah unvanı ile yönetimi üstlenmiştir.¹⁷ Bu tür çalışmalar din, dinî hüviyetli gruplar ve siyaset ilişkilerinde yaşananları görmek açısından son derece önemlidir.

Doğan Kaplan Alevilik ya da tarihteki doğru adıyla Kızılbaşlığın tarihsel temellerini inceleyen *Safeviler ve Kızılbaşlık -Aleviliğin Tarihsel Temelleri-* isimli kitabında; Kızılbaşlık teriminin ortaya çıkışı, Sufi Erdebil Tekkesi müritleri olan Kızılbaşların, Safevi Devleti'nin kuruluşundaki rolleri, bu devleti bünyesinden çıkaran Erdebil Tekkesi'nin şeyhlikten şahlığa dönüşümünü sağlayan politikleşme süreci ve Osmanlı-Safevi çatışmasının Kızılbaşlar/ Aleviler üzerindeki etkisi üzerinde durmuştur.¹⁸ Bu çalışma son çeyrek asırda özellikle kimlik politikaları bağlamında ortaya çıkan Alevilik, Alevilik ve Bektaşilik gibi kullanımlarda aslında iki ana tekke ve farklı gelenek (Hacı Bektaş ve Erdebil) olgusuna işaret etse de çalışmalarda söz konusu yapının dikkate alınıp her geleneğin kendi içinde ele alınması gerektiğinin önemini göstermektedir.¹⁹

Doğan Kaplan *Bitmeyen Yas Dinmeyen Göz Yaşı Kerbelâ ve Muharrem* isimli kitabında "Muharrem ayı Kerbelâ'yı, Kerbelâ da Muharrem'i hatırlatır. Muharrem tüm Ehl-i Beyt dostlarınca bir matem ayıdır. Zira bu ay, Hz. Muhammed Mustafa'nın gözbebeği ve "cennet gençlerinin efendisi" dediği biricik torunu Hz. Hüseyin ve onunla birlikte bulunan çoluk-çocuğu ve akrabalarından 72 canın, dokuz gün boyunca katlandıkları çeşitli eza ve cefalardan sonra onuncu günde (aşurada) hunharca, zalimce şehit edildikleri aydır." diyerek Kerbelâ olayını irdelemektedir.²⁰ Bu tür çalışmalar bütün Müslümanlar açısından ortak veya yakın anlayışlarla içeriklendirilip dini sosyokültürel hayatın önemli unsurları

¹⁶ Hasan Onat, *Alevilik Kızılbaşlık Bektaşilik* (Ankara: Fecr Yayınları, 2024).

¹⁷ Kerem Çavuşlu, "Erdebil Tarikatının Siyasallaşma Süreci", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (GIFAD)* 13/26 (2024), 554-577.

¹⁸ Doğan Kaplan, *Safeviler ve Kızılbaşlık -Aleviliğin Tarihsel Temelleri* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2014).

¹⁹ Hasan Onat, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", *İslâmiyât* 7/3 (2003), 111-126; Ömer Faruk Teber, "Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dini - Siyasi Tanımlamalar", *Anadolu'da Aleviliğinin Dünü ve Bugünü*, ed. H. İbrahim Bulut (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010), 69-80.

²⁰ Doğan Kaplan, *Bitmeyen Yas Dinmeyen Göz Yaşı Kerbelâ ve Muharrem* (İstanbul: Türkiye Belleği Yayınevi, 2014).

haline getirilen Muharrem ve Kerbelâ olgularının tarihî gerçeklikleriyle görülmesi adına önemli çalışmalardır.²¹

2. Alevî Gelenek ve İnanca Dair Çalışmalar

Avni Lala'nın *Arnavutluk'taki Bektaşî İnanç ve Ritüellerinin Sosyolojik Analizi* başlığıyla Din Sosyolojisi alanında yaptığı saha araştırmasına dayalı doktora tezinde Arnavutluk'taki Bektaşiler incelenmiştir. Bektaşîliğin tarikat formu, ortaya çıkışı, Arnavutluk'ta yayılışı ve yerleşim alanları, kolları, örgütlenmesi, inançlar konusundaki kabulleri, âdâb-erkânı, tarikattaki hiyerarşik yapı, İslam'ın temel ibadetleri konusundaki tutum ve davranışları, ayinleri, geleneğe var olan sembolizm ile ziyaret olgusu incelenmiştir.²² Alevî gelenek açısından gelenekteki karma yapı ile ocak yapılanmasını dikkate alan ve bu yapının günümüzdeki yansımalarını irdeleyen alan araştırmalarına dayalı yürütülecek çalışmalar son derece önemlidir.²³ Bununla birlikte gelenek hakkında yapılan çalışmalarda geleneğin kendi kavramları ve sistematığının dikkate alınması son derece önemlidir. Bu bağlamda söz gelimi tasavvuf düşüncesi ve tarikat hayatı bağlamında geleneğe icrâ edilen âdâb ve erkânın edep-erkân değil de ritüel şeklinde nitelendirilmesi gibi hususlardan da imkân ölçüsünde kaçınılması yerinde olacaktır.²⁴

Ayhan Gaspak'ın *Malatya Yöresi Alevilerinin Dini İnanç ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma (Arguvan Örneği)* başlıklı saha araştırmasına dayalı doktora çalışmasında "Alevîlik, Şîilik, Rafizîlik, Kızılbaşlık, Nusayrîlik, Tahtacı, Bektaşîlik gibi kavramlara dair açıklamalarda bulunulmuş; yöredeki Alevî gelenekle ilgili tarihi bir arka plan sunumundan sonra Tanrı, yaratılış, Hz. Ali ve miraç, 'Hakk, Muhammed, Ali' anlayışı, tenasüh ve devriye, On İki İmam, tevellâ ve teberrâ, Mehdîlik, kader ve meleklerle iman; cem, dedelik, düşkünlük, kurban, oruç, hac ve ziyaretler hususlarında inceleme yapılmıştır. Yörede Alevî geleneğe mensup kişilerin yaşadığı köylerinin büyük bir kısmının Orta Asya'dan, Horasan'dan ve Suriye'den gelmiş ve Arguvan yöresini yurt edindikleri; inanın ve

²¹ Hasan Onat, "Kerbela'yı Doğru Okumak", *Akademik Ortadoğu* 2/1 (2007), 1-9;

²² Avni Lala, *Arnavutluk'taki Bektaşî İnanç ve Ritüellerinin Sosyolojik Analizi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

²³ İlyas Üzüm, *Günümüze Alevîliği* (İstanbul: İSAM Yayınları, 1997), 1, 2, 186; Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 19-20. Nitekim alan araştırmasına dayalı yürütülen araştırmalar söz konusu karma yapı ve ocak farklılığının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bazı örnekler için bkz. Hüseyin Bal, *Alevî-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar* (İstanbul: Ant Yayınları, 1997); Hüseyin Bal, *Sosyolojik Açısından Alevî-Sünnî Farklılaşması ve Bütünleşmesi* (İstanbul: Ant Yayınları, 1997); Ahmet Taşgın, *Türkmen Aleviler -Diyarbakır Örneği-* (İstanbul: Ataç Yayınları, 2006); Yahya Mustafa Keskin, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Alevîliği Elazığ Sünköy Örneği* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2004); Metin Bozkuş, *Sivas Alevîliği* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2006); Özcan Güngör, *Ârâf'taki Kimlik: Alevîlik/Bektaşîlik* (Ankara: Akasya Kitap, 2007); A. Faruk Sinanoğlu, *Türk Kültüründe Alevî-Bektaşî Olgusu (Malatya Örneği)* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008); Halil İbrahim Bulut - Murat Çetin, "Gölyaka Alevîlerinin Dini İnanç ve Yaşantıları", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 3/2 (Güz 2010), 165-206; Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları: 2015); Fevzi Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevîleri* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016); Rifat Türkel, *Karadonlu Can Baba ve Alevîlik* (Kütahya: Academia Yayınevi, 2016); Harun Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021).

²⁴ Cenksu Üçer, "İslam Mezhepleri Tarihi'nde İsimlendirme Sorunu ve Bir Mezhep, Ekol, Gelenek ya da Grubun Kendi Sistematiği İçerisinde Ele Alınmasının Önemi -Alevî Nitelemeli Gelenek Örneğinde-", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 16/1 (2023), 143-181.

uygulamalarının Anadolu Alevîliğinde olduğu gibi İslam öncesi Türk kültürü ile beslendiği tespit edilmiştir.²⁵

Söz konusu çalışmalar Alevî geleneğe mensup ocak ve grupların mezhebi bir yapı olmadığı; Sünnilik ve Şiilikle kıyaslanmaması gerektiği;²⁶ bir kıyaslama yapılacaksa tasavvuf geleneği ya da âdâb-erkân yürüten tasavvuf ekolleriyle mukayeseli bir şekilde konuların ele alınmasının son derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.²⁷ Söz gelimi don değiştirme ya da dona girme metaforlarının tasavvuf geleneğindeki devriyye ile kıyaslanması; cemlerin diğer tasavvuf ekollerindeki zikir meclisleriyle mukayeseli bir şekilde ele alınması zarureti açıkça anlaşılmaktadır.²⁸ Alevî geleneğin Şii anlayış içerisinde konumlandırılma yaklaşımının doğru olmayacağı; Nusayrîliğe de Alevî nitelmesi kullanılmasından hareketle yanlış bir şekilde Alevî gelenek mensubu ocak ve grupların Nusayrîlik ile birlikte ele alınmasının son derece yanlış olacağı²⁹ hususları açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu itibarla Alevî gelenek mensubu ocak ve grupların kendi evreninde ele alınıp incelenmesinin son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

İshak Bıçakcı, *Hristiyanlık Üzerinden Aleviliğe Bakış: Teoloji, Ritüel ve Sosyal Açından Bir Karşılaştırma* başlıklı yüksek lisans tezinde, "Hristiyanlık ve Alevi inancı birçok farklı inanç ve medeniyetin kesiştiği Anadolu ve Mezopotamya gibi yerlerde tarihsel evrimlerini geçirmiş, Alevi inancı da Hristiyanlıkla benzer yerler ve inançlarla etkileşen ve eski medeniyetlerden bazı unsurları kendi içinde harmanlayan dini bir gelenektir" iddiasıyla, Hristiyanlık ve Alevîliği karşılaştırması yapmıştır.³⁰ Alevî gelenek hakkında bütün temel telakkîler, semboller ve uygulamaların (yani edeb-erkân) İslam dini ve İslam coğrafyası ile ve özellikle tasavvuf düşüncesi ve tarikat hayatı olgusuna bağlı şekillendiğinin pek çok akademik çalışma ile ortaya konulduğu bir gerçeklikte bunları dikkate almadan yapılan ve yanlış mukayeseler üzerinden yürütülen çalışmalar ciddî akademik tenkitlere neden olacaktır. Ayrıca çalışma başlıklarının yanlış çağrışımlara neden olacak şekilde belirlenmemesi son derece önemlidir.

Nebi Tarhan'ın *Alevi-Bektaşî Kaynaklarında Ahiret İnancı* başlıklı yüksek lisans çalışmasında, Alevî geleneğe var olan ahiret inancına dair kabul ve telakkîler Alevi-Bektaşî Klasikleri örneğinde incelenmiştir. Yapılan çalışmada söz konusu eserlerde ahiret

²⁵ Ayhan Gaspak, *Malatya Yöresi Alevilerinin Dini İnanç ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma (Arguvan Örneği)* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017).

²⁶ Hasan Onat, "Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* [Prof. Dr. Irene Melikoff'un Anısına] 1 (2009), 23-25, 29; Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 70.

²⁷ Sönmez Kutlu, "Aleviliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi", *İslâmiyât* 7/3 (2003), 31-54; M. Saffet Sarıkaya, "Alevilik-Bektaşiliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 82 (2017), 9-23; Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 46-70.

²⁸ M. Saffet Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002); Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 304.

²⁹ Cenksu Üçer, "Aleviliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli-Araştırma Dergisi* 74 (2015), 46, 55-69; Özcan Güngör, "Alevilik Üst Kimliği Kullanımının Aleviler-Nusayriler Bağlamında Dış Kimlik-İç Kimlik Yansımaları", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/2 (2017), 75-90.

³⁰ İshak Bıçakcı, *Hristiyanlık Üzerinden Aleviliğe Bakış: Teoloji, Ritüel ve Sosyal Açından Bir Karşılaştırma* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

inancının açık bir şekilde görüldüğü; bu konuda ayet ve hadislerin delil olarak kullanıldığı; ancak hadis disiplini açısından bazı zayıf ve uydurma kabul edilen rivayetlerin de kullanıldığı; kavramlar konusunda da aşırı sayılabilecek yorumlar yapıldığı, bunda Eski Türk İnançlarının etkisinin olabileceği sonucuna varılmıştır.³¹ Burada Alevî gelenekte kullanılan rivayetlerin diğer sufi ekollerde kullanılanlarla gerek metin gerek tarz olarak benzer olduğunun göz önünde bulundurulmasının önemi ortaya çıkmaktadır.³²

Salih Emre Karayel tarafından hazırlanan *Alevî-Bektaşî İnanç Sisteminde Mitolojik Unsurların Tespiti ve Değerlendirilmesi* başlıklı yüksek lisans tezinde, konu miraç ve Kırklar, yaratılış ve antropogoni (Muhammed-Ali nuru), mehdilik; Hz. Ali, Hızır Nebî, Fatıma Ana, Hacı Bektaş-ı Velî, Abdal Musa gibi şahıslar; Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar gibi sayılar ve aslan, güvercin, geyik gibi hayvanlar örnekleminde incelenmiştir. Mitlerin toplumların inanç ve sosyal yaşamında var olan öğretilerin gelecek kuşaklara aktarımında pedagojik fonksiyonu bulunmakla birlikte mitlerin insan ürünü olarak kabul edilmesi nedeniyle onların bireylerin dini hayatının şekillenmesinde din kadar kesin ve emredici vasıflara sahip olmadığı tespit edilmektedir.³³ Burada gerek Alevî gelenek mensubu ocaklarda gerek diğer tasavvuf ekollerinde esaslı bir unsur olan sembolizm olgusunun önemli olduğu anlaşılmaktadır.

İlyas İnan tarafından hazırlanan *Anadolu Aleviliği ile İran Şiası'nın İnanç Esasları Açısından Mukayesesi (Adıyaman Örneği)* başlıklı yüksek lisans tezinde, Anadolu Aleviliğinin İmamiyye Şia'sı ile 'Ehl-i beyt, imamet, On İki İmam, ilahi kitap inancı' gibi hususlarda benzerlik gösterdiği; buna karşılık ulûhiyyet, nübüvvet, vahdet-i vücûd ve ru'yetullah gibi hususlarda ayrıştığı sonucuna varmıştır. Ayrıca, Anadolu Aleviliği ile Adıyaman yöresi Alevi anlayışı arasında, beklenen Mehdi'nin on ikinci imam olup olmadığı gibi bir takım lokal farklılığın haricinde birbiriyle tamamen benzeştiği tespit edilmiştir.³⁴ Konu hakkında daha önce yapılan çalışmaların genel hatlarıyla ortaya koyduğu bu hususta,³⁵ dünyada ve ülkemizde Alevî geleneğin Şiî evrende değerlendirme gayretlerinin olduğu bir gerçeklikte özellikle İslam Mezhepleri Tarihi ve Kelam disiplinlerinin metodik yaklaşımları ile fenomenolojik araştırmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Rauf Yıldız, *Alevilik ve Bektaşilikte Nübüvvet-Velayet İlişkisi* başlıklı yüksek lisans tezinde, Alevî ve Bektaşî geleneğinin nübüvvet makamı ve velayet olgusuna yüklemiş

³¹ Nebi Tarhan, *Alevi-Bektaşî Kaynaklarında Ahiret İnancı* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

³² Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 39-75, 429-433; Cenksu Üçer - Esra Çaykara, "Hacı Bektaş-ı Velî'ye Atfedilen Makâlât Adlı Eserde Kur'an ve Hz. Peygamber Tasavvur", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı*(2021), 415-447; Cenksu Üçer - Şule Sezer, "İsmlendirme Sorununa Örnek Teşkil Eden ve "Erkânâme1" Adıyla Yayımlanan "Tasavvuf Risalesi" Adlı Eserde Kur'an ve Hz. Muhammed Tasavvuru", *İlahiyat Akademi* 17 (2023), 23-56.

³³ Salih Emre Karayel, *Alevî-Bektaşî İnanç Sisteminde Mitolojik Unsurların Tespiti ve Değerlendirilmesi* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

³⁴ İlyas İnan, *Anadolu Aleviliği ile İran Şiasının İnanç Esasları Açısından Mukayesesi (Adıyaman Örneği)* (Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

³⁵ Üzüm, "Alevilerin Caferî Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı Alevilik-Caferîlik İlişkisi veya İlişkisizliği", 127-150; Teber, *Bektaşî Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, 126-149; Üçer "Aleviliğin Neliği ve Şî'îlik (Caferîlik) ile İlişkinin Çerçevesi", 205-238.

olduğu anlamı tespit etmeye çalışmıştır. Yapılan tespitlere göre Hz. Muhammed, nübüvvet makamının sahibi, insanlara doğru yolu gösteren Allah'ın peygamberi olarak kabul edilmiş ve bütün literatürde bu anlayış ifade edilmişken; daha çok Hz. Ali'nin velayetini ilan eden elçi olarak algılanmıştır. Alevilik ve Bektaşilik geleneğinde Hz. Ali'nin tarihsel kimliğinden ziyade mitolojik/menkıbevi bir figür olan Hz. Ali daha ağırlıklı olarak temsil edilmektedir. Sonuçta gelenekte kapanan nübüvvet kapısının ardından açılan bir velayet kapısı algısı söz konusudur.³⁶ Bu tür çalışmalarda bir geleneğin herhangi bir yönüne yapılan vurgu nedeniyle diğer taraflardaki meselelerin geri planda kaldığı zannına yol açacak bir çerçeve sunulmasından kaçınılması yerinde olacaktır.

Rüveyda Alpay *Alevi Bektaşi Klasik Kaynaklarında Peygamberlik Tasavvuru* başlıklı yüksek lisans tezinde, Alevî-Bektaşî klasik eserlerinde, nübüvvet algısının ne şekilde konumlandırıldığı tespit edilmeye çalışılmış ve Hz. Peygamber'e önemli bir rol verildiği sonucuna ulaşılmış. Hz. Peygamber, talipler için bir rehber ve önder olup velayet kisvesini Hz. Ali'ye vermiştir. Hz. Peygamber'in dini anlama ve yorumlamada bir mihenk taşı gibi olduğu, eserlerde, ayetler ve hadisler ışığında tüm peygamberlerin Allah'ın elçileri oldukları ve peygamberlere inanmanın gerekliliği anlatılmış. Öyle ki eserlerde Onların inananlar için Şefaathçi olması talep edilmiş, Risâletleri, mucizeleri gibi hususlar öne sürülerek Allah'tan bağışlanma ve mağfiret niyazında bulunulmuştur. Eserlerin Hz. Peygamber'e salat ve selam ile başlaması, nübüvvetin önemini vurgulamaktadır. Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye el vermesi velayetinin bir ön basamağı olarak öne çıkmaktadır. Klasik Kaynakları inceleyen tez yazarı, Nübüvvet inancının Allah'a imandan sonra ikinci sırada yer alması, Peygambersiz bir Alevî-Bektaşî düşüncesinin var olamayacağı sonucuna ulaşmıştır.³⁷

Osman Hulusi Arslan, *Alevîlik'teki Hak-Muhammed-Ali İnancının Hıristiyanlık'taki Teslis ile Karşılaştırması: Teslis Benzerliği Eleştirisi* başlıklı yüksek lisans tezinde, Alevîlik ve Bektaşîliğin temel yapı unsurunun Hak-Muhammed-Ali inancı olduğunu, pek çok yerli ve yabancı araştırmacının bu inancın temelinde Hıristiyanlığın teslis öğretisinin yattığını iddia ettiğini dile getirerek bu inancı teslis öğretisiyle mukayese etmek suretiyle onun Hıristiyanlığın teslis inancının bir kopyası olmadığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Arslan Alevî ve Bektaşî geleneğinin oluşumunda tasavvufî düşüncelerle birlikte Eski Türk Dini, Şamanizm, Budizm, Maniheizm gibi dinlerin büyük bir etkisi olsa da Hakk, Muhammed, Ali telakkisi ile teslisi; kaynakları, temel yapıları ve muhtevalarını inceleyerek en temel noktada Alevî gelenekte tevhid ilkesinin esas olduğu; dolayısıyla teslisle bir benzeşme olmadığı gibi bir etkilenmenin de söz konusu olmadığı sonucuna ulaşmıştır.³⁸ Öncelikle bu telakkiye inanç demekten kaçınılması; bunun tasavvuftaki 'Ulûhiyyet, Nübüvvet ve Velâyet' anlayışının gelenekteki ifade biçimi olduğunun bilinmesi; hatta

³⁶ Rauf Yıldız, *Alevilik ve Bektaşilikte Nübüvvet-Velayet İlişkisi* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

³⁷ Rüveyda Alpay, *Alevi Bektaşi Klasik Kaynaklarında Peygamberlik Tasavvuru* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

³⁸ Osman Hulusi Arslan, *Alevîlik'teki Hak-Muhammed-Ali İnancının Hıristiyanlık'taki Teslis ile Karşılaştırması: Teslis Benzerliği Eleştirisi* (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

'üçünün bir olması' yönündeki yaklaşımların dahi yine tasavvufta yer alan 'şeyhe uyan silsile aracılığıyla Hz. Peygamber'e; O'na uyanın da Allah'a uyacağı ya da ulaşacağı' şeklindeki genel kabul çerçevesinde anlaşılmasının daha doğru olacağı gözden uzak tutulmamalıdır.³⁹

"Zonguldak Alaplı'da Alevilik" başlıklı tez, Alaplı'da yaşayan Alevilerin kökenleri, inanç esaslarıyla ilgili kabulleri ve kültürel yaşamlarını inceleyen bir çalışmadır. Hasan Basri Masalcı tarafından hazırlanan bu tez, Alevî geleneğe iman esaslarıyla ilgili kabullerin durumunu ve Alaplı'daki Alevi toplumunun bu geleneği nasıl yaşattığını detaylı bir şekilde ele almaktadır. Tezde, Alaplı Alevilerinin tarihsel kökenleri, inanç sistemleri, ibadetleri, ahlaki kuralları ve sosyal yapıları incelenmiştir. Ayrıca, Alevilerin karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerileri de sunulmuştur.⁴⁰ Alan araştırmasına dayalı bu tür çalışmalar geleneğin sahadaki mevcut durumunu ortaya koymak açısından önemlidir. Bununla beraber özellikle geleneği kendi sistemi ve kavramlarının yanı sıra İlahiyat alanındaki disiplinlerin metodik yaklaşımları ve kavramlarının göz önünde bulundurulmasının son derece önemli olduğunu göstermektedir.

Güngör ve Aksoy'un "Sosyolojik Açıdan Alevi/Bektaşilerde Tenasüh İnancı" adlı çalışması Beypazarı-Karaşar bölgesinde 33 katılımcıyla yapılan görüşmeler doğrultusunda Alevi-Bektaşî geleneğinde tenasüh (reenkarnasyon) kavramını incelemektedir. Yazarlar, Alevi-Bektaşî geleneğinin İslami temellere dayansa da zamanla parçalı ve efsanevi unsurlar taşıdığını, tenasüh inancının da bu yapının bir yansıması olduğunu belirtmektedir. Araştırma, günümüzde tenasüh ve hulûl inancının önceki dönemlere göre zayıfladığını, katılımcıların çoğunun bu inançlara dair teorik bilgiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır. İnanç, dört sosyolojik bakış açısıyla (materyalist, bağdaştırıcı, genel İslami ve yüzeysel) ve dört tipolojiyle (Marksist, bağdaştırmacı, İslami eğilimli ve yüzeysel geleneksel) analiz edilmiştir. Bu farklı gruplar, tenasüh inancına yaklaşım ve kabul düzeylerinde çeşitlilik göstermekte, kimlik, eğitim ve sosyoekonomik faktörlerin inanç üzerindeki etkileri vurgulanmaktadır.⁴¹ Bu tür çalışmalarda Alevî geleneğe mensup ocakların tasavvufî karakterine bağlı olarak tasavvuftaki ruh telakkileri ve mesela devriye gibi anlayışları da göz önünde bulundurmasında fayda görülmektedir.⁴²

Hüseyin Doğan, "Muş-Varto Alevilerinde Dinî Anlayış ve Sosyal Yaşantı" başlıklı makalesinde Varto'da yaşayan Alevî gelenek mensuplarının Anadolu Aleviliğinin geleneksel formlarını büyük oranda muhafaza ettiğini ve toplumun diğer kesimleriyle

³⁹ Cenksu Üçer, "Hakk-Muhammed-Ali (Üçler) Telakkileri Çerçevesinde Alevilikte Hz. Ali", *Hazret-i Ali - Sempozyum Bildirileri-*, 24-25 Ekim 2007 (İzmir: İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2009), 117-143.

⁴⁰ Hasan Basri Masalcı, *Zonguldak Alaplı'da Alevilik* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024).

⁴¹ Özcan Güngör - Erdal Aksoy, "Sosyolojik Açıdan Alevi/Bektaşilerde Tenasüh İnancı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 62 (2012), 249-270.

⁴² M. Saffet Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı (XI-XIII. Yüzyıl)* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003), 96-67; Üçer, *Geleneksel Alevilik*, 303-304.

(galat-ı meşhur tabirle Sünnîler) hiçbir sorun olmadan bir arada yaşadıklarını dile getirmektedir.⁴³

Süleyman Akkuş, “Yayımlanmış Bazı Alevî-Bektaşî Klasiklerine Göre Peygamber Tasavvuru” başlıklı makalesinde, Alevî-Bektaşî klasiklerinde başta Hz. Muhammed olmak üzere Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve diğer peygamberlere yer verildiğini, peygamberlere imanın bir inanç esası olarak benimsendiğini aktarmaktadır. Akkuş’un işaret ettiği verilere göre Hz. Muhammed’in peygamberliği “Hak-Muhammed-Ali” birlikteliğiyle anılmakta, Kur’an’da ismi geçen peygamberlerin nitelikleri dile getirilmekte, söz konusu kabullerde tasavvufî düşüncenin etkileri görülmektedir.⁴⁴

Hüseyin Doğan tarafından kaleme alınan ve Alevî-Bektaşî klasiklerine göre nübüvvet algısını inceleyen “Alevî-Bektaşî Kültürde Nübüvvet İnancı” başlıklı makalede, söz konusu eserlerde Hz. Muhammed’e bakışın, kısmî farklılıkların dışında tıpkı diğer Müslüman kesimlerdeki (yine galat-ı meşhur ifadeyle Sünnî) haliyle yer aldığı dile getirilmektedir. Bununla birlikte Alevî ve Bektaşî gelenekteki tasavvufî ana karakter bağlamında “vahdet-i vücûd” telakkisi sayesinde farklı bir yapıya dönüştürülmüş olduğu da görülmektedir. Söz gelimi miraç mucizesi ile Muhammed-Ali düstûru bu noktada örnek olarak zikredilebilir.⁴⁵ Gerek iman esasları noktasındaki ortak kabuller gerek sosyal hayatta kimlikleri muhafaza ederek beraberce yaşama tecrübesini ortaya koyması bağlamında yukarıdaki çalışmaların dikkat çekici olduğu görülmektedir.

Şaban Banaz tarafından “Çorumlu Caferileşmiş Alevilerin Caferileşme Süreçleri ve Temel İnanç Esasları” başlıklı makalesinde Caferiliğin, geçmişte Anadolu’da kurulan devletlerin Sünnî İslam anlayışını devlet politikası haline getirmelerinden ve Safevilerle yaşanan dini/siyasi mücadeleler yüzünden Anadolu’da çok fazla yayılma imkânı bulamadığına işaret edilmiştir. Bununla birlikte 1979 yılında İran’da gerçekleştirilen İslam Devriminin Türkiye’yi de etkilediği; bunun başta Azeri Caferiler olmak üzere Türkiye’de farklı çevrelerde dinî sosyokültürel hayat bağlamında farklı etkileri olduğu; bu kapsamda bir Caferileşme olgusunun söz konusu olduğu ve bu çerçevede Alevî geleneğe mensup olup Caferiliğe geçenler, Hanefilikten ve Şafilikten Caferiliğe (Hüdapar ile ilişkili bazı kimselenden oluşan Taha Haber Grubu gibi) geçenlerin bulunduğu dikkat çekilmiştir. Makalede İran Devrimi sonrasında Çorum Ehli Beyt Vakfı etrafında sistemli bir şekilde Caferileştirilen Alevî gelenek mensupları örneklemine Devrim’in Alevî gelenek mensupları üzerindeki dini boyutlu etkileri işlenmiştir. Buna göre Çorum Ehli Beyt Vakfı etrafında Caferileşenler İran İslam Devrimi’nden sonra önceleri milletvekilliği yapmış Cemal Şahin ve halen Çorum’da avukatlık yapan oğlu Teoman Şahin’in yoğun gayretleri sonucunda Caferileşmiş olan Alevî gelenek mensuplarıdır.

⁴³ Hüseyin Doğan, “Muş-Varto Alevilerinde Dinî Anlayış ve Sosyal Yaşantı”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 12/1 (Şubat 2014), 61-90.

⁴⁴ Süleyman Akkuş, “Yayımlanmış Bazı Alevî-Bektaşî Klasiklerine Göre Peygamber Tasavvuru”, *Ekev Akademi Dergisi* 20/65 (2016), 513-536.

⁴⁵ Hüseyin Doğan, “Alevî-Bektaşî Kültürde Nübüvvet İnancı”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (Temmuz 2019), 129-151.

Taklit merci olarak İran'ın Kum kentindeki Seyit Ali Hamey'i kendilerine rehber edinene Çorum Ehli Beyt Vakfı müntesipleri, Kevser Grubu Caferileri ile irtibatlıdır. Çorum Ehli Beyt Vakfı hem Çorum'da hem de Türkiye'nin diğer illerindeki Alevi gelenek mensuplarını Caferileştirmeye yönelik faaliyetlerde önemli bir rol oynamaktadır. Çorum'da yaşayan Caferileşmiş Aleviler, sosyo-kültürel hayatta bölgedeki diğer Alevi ve Alevi olmayan (galat-ı meşhur diğer ifadesiyle) Sünni vatandaşlarla iç içe yaşamalarından ve geçmişte sahip oldukları Alevi geleneğin kültürel etkisi içerisinde olmalarından dolayı Türkiye'deki diğer Caferilerden ayrılan birtakım özelliklere sahiptir. Nitekim buradaki Caferileşmiş Aleviler, Alevi geleneğin vazgeçilmez unsurlarından olan sazı, türküyü ve semah'ı yok saymamakta; bunların kültürel unsurlar olarak Caferiliğin içerisinde olabileceğini ifade etmektedirler. Ancak Çorum'da yaşayan Caferileşmiş Aleviler tevhit, nübüvvet, imamet, adalet, mead gibi inanç konularında İmamiye'nin temel prensiplerine genellikle uygun görüşler benimsemektedir.⁴⁶ Türkiye'de İran Devrimi'nin dinî hayatta sadece Alevî gelenek mensupları arasında etki göstermediğini; farklı dinî çevrelerde de etkili olduğu göstermesi açısından önemli olan bu çalışma, Alevî gelenek mensupları arasında dinî telakkilerdeki dönüşümün arkasındaki siyasi ve sosyokültürel etkilerin ve Caferileştirmede kullanılan farklı yolların⁴⁷ görülmesi adına da önemli veriler ortaya koymaktadır.

Salih Emre Karayel ve Ali Albayrak tarafından "Alevî-Bektaşî İnanç Sisteminde Hayvanlarla İlgili Mitolojik Unsurlar" başlıklı makalede mitlerin, içinden çıktığı toplumların kolektif bilincin teşekkülü sonucu ortaya çıkan ürünler olduğu vurgulanmış; Alevî ve Bektaşî geleneğinde mitlerin önemli bir yer tuttuğu dile getirilmiş, bu kapsamda gelenekte bazı hayvanlarla ilgili mitolojik kabuller ele alınmış, söz konusu mitolojik kabuller çerçevesinde bazı hayvanlara iyi, bazılarına kötü anlamlar yüklendiğine işaret edilmiştir. Çalışmaya göre Alevî ve Bektaşî geleneklerinde kutsal kabul edilen hayvanlar içerisinde en çok kullanılan hayvan figürlerinin "aslan", "turna", "güvercin" ve "geyik" olduğu görülmektedir. Bu figürler gelenekte karizmatik şahsiyetler olarak kabul edilen Hz. Ali, Hacı Bektaşî Veli ve Abdal Musa ile özdeşleştirilmiştir. Türkler'in İslam'la tanışmadan önce etkileşim içinde bulunduğu Şamanizm'de ulu kişiler olarak kabul edilen şamanların hayvanlarla etkileşime geçebildiği ve gerekli durumlarda hayvanların şekline girebildiği kabulünün mevcut olduğuna işaret edilen çalışmada, İslam'la tanıştıktan sonra da bu inanışların Alevî ve Bektaşî geleneğe mensup olanlar tarafından devam ettirildiği dile getirilmiştir. Yazıda mitlerin aynı zamanda toplumların inanç ve sosyal hayatı açısından önemli olan bazı öğretilerin gelecek kuşaklara aktarımında pedagojik fonksiyonun bulunduğu, bu bağlamda Alevî ve Bektaşî geleneğindeki bazı temel öğretilerin geçmişten günümüze ulaşmasında söz konusu mitolojik unsurların etkisi olduğu düşüncesine yer

⁴⁶ Banaz, Şaban. "Çorumlu Caferileşmiş Alevilerin Caferileşme Süreçleri ve Temel İnanç Esasları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* /95 (Yaz 2020), 169-198. 6

⁴⁷ Alevî gelenek mensuplarının Caferileştirilmesi için salavat metinlerine "ehl-i beyt" tabirinin eklenmesi örneği hakkında bkz. Cenksu, Üçer. "Cemlerde Kur'an'ın Türkçe Okunması Üzerine Bazı Mülahazalar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 61 (Haziran 2017), 61-91.

verilmiştir.⁴⁸ Bu ve benzeri çalışmaların⁴⁹ Alevî nitelemeli geleneğin ya da bu gelenek içerisinde görülen mensubu ocaklara kimlik kazandıran bazı hususların dayandıkları arka planın ortaya konulması adına önemlidir.

Özcan Güngör “Alevî ve Bektaşilikte Tanrı Algısının Sosyolojik Boyutları” olarak başlıklandığı çalışmada, Alevilikte Tanrı tasavvurunun temelde İslam’ın tevhid anlayışıyla çelişmediğini, ancak tarihsel, sosyolojik ve kültürel etkenlerle şekillenmiş senkretik, sembolik ve mistik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Hz. Ali’nin ilahlaştırılması, Tanrı-insan özdeşliği ve Vahdet-i Vücut’tan Vahdet-i Mevcut’a kadar uzanan çeşitli yorumların bu teolojik yapıda yer aldığını belirtmektedir. Buna ek olarak makalede tarihsel gizlenme zorunluluğu ve şifahi gelenek, bu tasavvurun sembolik ve dolaylı ifadelerle aktarılmasına yol açmış, bu da farklı yorumlara açık bir teolojinin doğmasına zemin hazırladığı bildirilmektedir.⁵⁰ Bu tür çalışmalar çalışmalarda ocak ve tasavufî gelenek mensubiyeti farklılığının dikkate alınmasının son derece önemli olduğunu ve genellemelerden kaçınılması gerektiğini ortaya koymaları açısından son derece önemlidir.

Reyhan Erdoğan Başaran, “Alevî Yazılı Metinlerinde Allah Tasavvuru” başlıklı makalesinde Alevî geleneğe mensup görülen ocaklara ait yazılı kaynaklarda (özellikle Buyruk adıyla yayımlanan eserlerde) Allah tasavvurunun daha çok geleneğin ana umdelerinden olan “Hakk, Muhammed, Ali” anlayışı çerçevesinde şekillendiğini, bunun uygulamaya “La İlähe İllallah, Muhammeden Resulullah, Aliyyun Veliyullah”⁵¹ ifadeleriyle taşındığını, bu ifade yer alan Allah’ın ulûhiyeti, Muhammed’in nübüvveti ve Ali’nin ise velayeti temsil ettiğini dile getirmektedir. Bu ana çerçeveye ilaveten Alevî geleneğe mensup ozanlar tarafından söylenen deyiş ve nefeslerde hulûl nazariyesi çerçevesinde Hz. Ali’nin ulûhiyeti gibi anlaşılabilir ifadelerin de mevcut olduğuna işaret edilen çalışmada bu doğrultuda bazı araştırmacıların bu hususu hulûl nazariyesi çerçevesinde, bazılarının tasavvuftaki tecelli anlayışına göre, bazılarının vahdet-i vücud düşüncesine göre, bazılarının panteist öğretisi benzerliğine göre; batılı akademisyenlerin ise daha çok Hristiyanlıktaki teslis inancından hareketle vahdet-i mevcud düşüncesine göre değerlendirdikleri bilgisine yer verilmiştir. Ancak yazara göre Alevî yazılı metinler (buyruklar) bir bütün olarak ele alındığında Tanrı tasavvurunun tevhîd ilkesi doğrultusunda şekillendiği savunulmaktadır.⁵² Özellikle bu tür hususlar ele alınırken Alevî

⁴⁸ Salih Emre Karayel- Ali Albayrak, “Alevî-Bektaşî İnanç Sisteminde Hayvanlarla İlgili Mitolojik Unsurlar”, *Turkish Academic Research Review* 5/3 (Eylül 2020), 438-455.

⁴⁹ Tolga Kaan Değirmenci, *Bektaşî Erkânında Türk Mitolojisinin İzleri (Âyin-i Cem Örneği)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

⁵⁰ Özcan Güngör, “Alevî ve Bektaşilikte Tanrı Algısının Sosyolojik Boyutları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 100 (2021), 290-292.

⁵¹ Bu ifadenin Arapça dil bilgisi kuralları açısından yalın haliyle “La İlähe İllallah, Muhammedün Resulullah, Aliyyun Veliyullah” şeklinde; eşhedü / şehadet ederim ki kalıbında ise “La İlähe İllallah, Muhammeden Resulullah, Aliyyen Veliyullah” olması gerektiği açıktır. Yazıda ilgili ibarenin gelenekte şekliyle muhafaza edilerek metne taşındığı anlaşılmaktadır. Bu durum söz konusu metinlerin özelliklerinin anlaşılması adına önemli bir noktadır.

⁵² Reyhan Erdoğan Başaran, “Alevî Yazılı Metinlerinde Allah Tasavvuru”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2021), 1217-1237.

nitelemeli gelenek ve mensubu ocakların tasavufî boyutunun mutlaka dikkate alınması gerektiği gözden uzak tutulmamalıdır.⁵³

Fevzi Rençber, “Alevî İnanç Kültüründe Hz. Nûh ve Nûh Tûfanı” başlıklı makalesinde, Hz. Nûh ve Nûh tufanının Alevî ve Bektaşî nitelemeli gelenek içerisinde görülen topluluklara olan etkisini incelemiştir. Makalede resmedilen tabloya göre Alevî ve Bektaşî gelenekte peygamberlerden biri olarak iman edilen Hz. Nûh’un, insanlığın ikinci atası olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca geleneğe ait kaynaklarda Hz. Nûh ve tufan bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkakta, geleneğe kimlik kazandıran Ehl-i beyt kavramı ile özellikle kurtuluşa erenler, tevellâ ve teberrâ kavramları kullanılırken, tufandan kurtulanlar metaforu kullanılmakta, bu bağlamda Âşûrâ geleneği, barış, kardeşlik, birlik ve beraberlik ve sevgiyi sembolize etmektedir.⁵⁴ Bu tür çalışmaların Müslümanların ortak değerleri, kavram ve zihniyetlerini ortaya koymak açısından önemli olduğu aşikârdır.

Sümeyye Yurduseven’in “Alevî-Bektaşî Menâkıbnâmelerinde Renk Sembolizmi” başlıklı makalesinde, Alevî ve Bektaşî geleneğinde renk sembollerinin Türk-İslam kültürü ile harmanlandığı ve her rengin özgün anlamlar taşıdığı belirtilmektedir. Meselâ kara renk kötülük, ak renk ise iyilik ve temizlik simgesidir. Makalede özellikle renklerin tasavvufî anlamları öne çıkarılmış, yeşil rengin velâyet sembolü, kırmızı rengin ise Hızır’ı temsil ettiği vurgulanmıştır.⁵⁵

Prof. Dr. Cenksu Üçer’in “Hikmet Kavramı Üzerinden Alevî Gelenek Hakkında Bir İnceleme” başlıklı çalışmada, Alevîlikteki hikmet anlayışının, Alevî geleneğinin tasavvuf karakteri ve Yesevilik ile ilişkisi nedeniyle genel olarak tasavvuf, özel olarak da Yesevilik’teki hikmet anlayışıyla uyumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada Alevî geleneğindeki hikmet anlayışı, geleneğin tasavvufî yönü, Yesevilik ile ilişkisi ve bu gelenekteki deyişler/nefesler bağlamında ele alınmıştır. Sonuç olarak, Alevî geleneğindeki hikmet anlayışının, İslam düşünce tarihindeki konumu ve diğer İslami geleneklerle ilişkisi açısından önemli olduğu ifade edilmiştir.⁵⁶ Gerek Yurduseven gerek Üçer tarafından yapılan bu tür çalışmalar dinî sosyokültürel hayat açısından toplumun farklı kesimlerinin ortak yönlerini ortaya koyması bağlamında önemli görülmektedir.

Lokman Kılavuz - Hanifi Şahin, “Erzurum’da Yaşayan Alevîlerin İman Esasları ile İlgili Kabulleri” başlıklı Erzurum’daki Alevîlerin iman esaslarını etnografik yöntemle inceleyen çalışmada, yöre Alevîlerinin tevhid kavramını Hak-Muhammed-Ali anlayışı çerçevesinde yorumladığı, nübüvvetin Hz. Muhammed ile açıklandığı; meleklerle, kitaplara, ahirete ve kadere iman hususunda genel anlayışa paralellik gösterse de Kur’an’ın otantikliği ve kader yorumunda özgün yaklaşımlar benimsediği tespit edilmiştir. Ali’nin

⁵³ “Hakk, Muhammed, Ali” telakkisindeki bazı kabullerin tasavvuf ve tarikatlar tarihinde yaygın olduğu bilinen bazı telakkiler kapsamında değerlendirilmesi gerektiği hususunda bkz. Üçer, “Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine”, 383-403.

⁵⁴ Fevzi Rençber, “Alevî İnanç Kültüründe Hz. Nûh ve Nûh Tûfanı”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 15/2 (Aralık 2022), 465-481.

⁵⁵ Sümeyye Yurduseven, “Alevî-Bektaşî Menâkıbnâmelerinde Renk Sembolizmi”, *Tetkik*, (30 Mart 2023), 43-68.

⁵⁶ Cenksu Üçer, “Hikmet Kavramı Üzerinden Alevî Gelenek Hakkında Bir İnceleme”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 17/2 (31 Aralık 2024), 476-527.

velayet sahibi ve on iki imamın ilki olarak kabulü yaygın olmakla birlikte, aşırı düşüncelerin de görüldüğü belirtilmiştir.⁵⁷ Gelenek mensuplarının iman esasları hakkındaki kabullerini ortaya koyan bu tür çalışmalar konu hakkında pek çoğu kişisel ve ideolojik iddianın ortaya atıldığı bir ortamda tablonun sağlıklı bir şekilde görülmesine vesile olacaktır.

3. İslam'ın Temel İbadetleri Bağlamında Alevî Geleneği Ele Alan Çalışmalar

Ahmet Gümüş tarafından *Alevî-Bektaşî Kaynaklarına Göre İbadetler (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)* başlığıyla hazırlanan yüksek lisans tezinde, İslâm dininin ana ibadetleri namaz, oruç, hac, zekat ve kurban, Alevî ve Bektaşîlerin ana kaynakları merkeze alınarak incelenmiş ve günümüzde gelenek mensuplarının yazılı kaynaklarda yer alan çerçeve ile durumu mukayese edilmiştir. Tezde ortaya konulan çerçeveye göre namaz, hac, zekat bütün klasiklerde yer almakta, ancak hac için bazı batınî yorumlar yapılmaktadır. Oruç genel ifadelerle yer almakla birlikte, bu orucun Ramazan orucu olduğuna dair belirleme bir yerde geçmektedir. Kurban çeşitlerinden ise sadece Hızır-İlyas kurbanı klasiklerde yer almaktadır. Alanda yapılan bazı araştırmalar gelenek mensuplarının, ibadetler hakkında genel olarak bilgi sahibi olduklarını, ancak İslâm dünyasında söz konusu ibadetlere ilgili yaygın olan farzîyet telakkisinin kendilerince çok ön plana çıkartılmadığını ortaya koymaktadır.⁵⁸ Bu tür çalışmalarda söz konusu eserlerin birer âdâb ve erkân eseri oldukları hususunun göz önünde bulundurulması⁵⁹ ve bunlarda İslâm'ın iman esasları ve ibadetleri hakkında bir itikad ya da ilmihal kitabında yer alan bilgilerin klasik formatlarıyla bulunmayacağı hususunun dikkate alınması yerinde olacaktır.

Özcan Güngör'ün "Üst Kavramsallaştırma Olarak Alevilik: Akide ve İbadetler Açısından Alevilik-Nusayrilik İlişkisi" adlı makalesi, Nusayrilik ile Türk Aleviliğinin akide ve ibadet anlayışları açısından önemli farklılıklar taşıdığını ortaya koymaktadır. Nusayrilikte Tanrı tasavvurunda tecsim, hulûl ve tenasüh inançları varken, Alevilikte bu anlayışlar reddedilmekte; ayrıca takiyye Nusayrilerde kabul görürken, Alevilikte karakter merkezli bir yaklaşımla eleştirilmektedir. Namaz, oruç, kurban ve diğer ibadetler her iki gelenekte farklı yorumlanmakta, ibadet hayatına dair uygulamalar arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Her ne kadar Ehl-i Beyt sevgisi gibi bazı ortak noktalar olsa da, Güngör, bu iki yapının "Alevilik" üst kimliği altında birleştirilmesinin teolojik olarak mümkün olmadığını, bu kavramsallaştırmanın daha çok tarihsel ve siyasi sebeplere dayandığını belirtmektedir.⁶⁰ Alevî geleneğe mensup ocakların hem akademik dünyada hem uluslararası ve ulusal siyasette hem de bürokraside mukayese edilebilir türdeşler olmadığı halde yanlış bir şekilde gerek Sünnilik gerek Şîlik gerekse Nusayrilik ile kıyaslanıp hatta

⁵⁷ Lokman Kılavuz - Hanifi Şahin, "Erzurum'da Yaşayan Alevîlerin İman Esasları ile İlgili Kabulleri", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 17/1 (30 Haziran 2024), 201-233.

⁵⁸ Ahmet Gümüş, *Alevî-Bektaşî Kaynaklarına Göre İbadetler (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁵⁹ Üçer, "Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine", 883-403.

⁶⁰ Özcan Güngör, "Üst Kavramsallaştırma Olarak Alevilik: Akide ve İbadetler Açısından Alevilik-Nusayrilik İlişkisi", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/1 (25 Temmuz 2017), 45-69.

bazen Şîlik ve Nusayrîlik ile aynı evrende görülmeye çalışıldığı bir ortamda söz konusu çalışmalar oldukça önemlidir.

Hasan Çelik ve Serkan Balcı tarafından kaleme alınan "Doğanşehir Alevilerinin Muharrem Ayındaki İbadetlerine Dair Bazı Tespitler ve Ziyaretgahlarıyla İlgili Halk Efsaneleri (Şatıroba Köyü Örneği)" başlıklı ve saha çalışmasında gerçekleştirilen mülakat verilerine dayanan makalede, Muharrem orucu da dâhil olmak üzere geleneğe rengini veren ibadetleri yerine getirme konusunda gelenek mensupları açısından ciddi "sosyal kopuşların" yaşandığına işaret edilmiştir. Bunun ana sebeplerinden biri olarak edeb-erkân yürütecek dedelerin kalmamasına bağlı olarak Doğanşehir ilçesine bağlı diğer Alevi yerleşmelerinde yaklaşık 50 yıllık bir zamandan beri "ayin-i cem"lerin yapılamaması hususuna dikkate çekilmiştir.⁶¹ Bu tür çalışmalar modernitenin gelenek üzerindeki etkilerini alanda tespit etmesi bakımından önemlidir.

Ahmet İshak Demir ve Yaşar Şanlı'nı kaleme aldıkları "Cem Dergisi'nin Sunumuyla Alevi Gelenekte İbadetler" başlıklı makalede Alevi geleneğin ibadet anlayışı hakkında Cem Dergisi'nde sunulan çerçeveye göre söz konusu ibadetler hakkında Alevî olarak nitelenen bütün kesimler tarafından aynı şekilde bir kabul ve uygulamanın benimsenmemiş olduğu hususuna dikkat çekilmektedir. Aynı zamanda namaz, oruç, hac ve zekât gibi İslam dininin temel ibadetleri hakkında bir takım batını anlayış çerçevesinde yorumlamalar söz konusu olduğu da görülmektedir. Makaledeki verilere göre Alevî gelenek mensupları içerisinde ibadetlerini İslam tarihinde uygulanageldiği şekilde diğer Müslümanlar gibi uygulayan bir kesim de mevcuttur ki bu ibadetleri yerine getirmeyen Aleviler bu kesimin Sünnileştirilmiş olduğunu iddia etmektedir.⁶² Bu veriler Alevî gelenek mensuplarının da geleneği Sünnîlik ile kıyaslayarak ele almaması gerektiği hususunun önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Mehmet Saffet Sarıkaya ve Mustafa Ceylan tarafından hazırlanan "Şeyh Çakır Sultan Alevi-Bektaşî Ocağı'nın İnançları ve İbadetleri" başlıklı ve saha çalışması verilerine dayanan makalede, Bektaşî geleneğe mensup olan Şeyh Çakır Ocağı bağlılarının diğer Müslümanlarla inanç, ibadet ve yaşantı bakımından büyük bir farklılık göstermediği, Alevî geleneğe mensup olmayan (galat-ı meşhur ifadeyle) Sünnilerle birlikte hareket ederek aynı camilerde buluştukları, günde beş vakit namazda, Cuma ve bayram namazlarında birlikte saf tuttukları, aralarında ticaret, evlilik ve birlikte yaşama tecrübesine sahip oldukları hususlarına dikkat çekilmektedir. Makalede ortaya konulan çerçeveye göre günümüzde Şeyh Çakır Ocağı mensuplarının İslam'ın temel inanç esasları ve ibadetlere ait kabul ve uygulamalarının ülkemizdeki Hanefî kabul ve uygulamalarıyla örtüşüp hayata taşındığı görülmektedir. Nitekim Ocak'ta, dede ve rehber olarak görev yapacak birinin imam-hatiplik yapabilirligi, ibadetlerine düşkünlüğü, haramlardan kaçınması gibi özellikleri haiz

⁶¹Hasan Çelik-Serkan Balcı, "Doğanşehir Alevilerinin Muharrem Ayındaki İbadetlerine Dair Bazı Tespitler ve Ziyaretgahlarıyla İlgili Halk Efsaneleri (Şatıroba Köyü Örneği)", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 12 (Aralık 2017), 67-98.

⁶² Ahmet İshak Demir-Yaşar Şanlı, "Cem Dergisi'nin Sunumuyla Alevi Gelenekte İbadetler", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 11/1 (Haziran 2018), 13-35.

olmasına dikkat edildiği gözlemlenmektedir.⁶³ Bu veriler, Alevî gelenek hakkında alan araştırmalarının önemini ve araştırmalarda ocak sistemi ve her ocağın kendi gerçekliğinde ele alınıp genellemelerden kaçınılması gerektiğini ortaya koymasından dolayı önemlidir.

Cenk Üçer tarafından kaleme alınan “Alevî Nitelemeli Ocak / Gruplara Ait Tekke, Zâviye ve Dergâhlardaki Cami ve Mescidler” başlıklı makalede, Alevî nitelemesi kullanılan ocak ve gruplara ait tekke, zâviye ve dergâhlarda bulunan cami ve mescid varlığı ele alınmaktadır. Makaledeki çerçeveye göre bu topluluklar geçmişte Dede Garkınlı, Hubyarlı, Keçeci Babalı, Şücacaddin Velili, Tahtacı gibi mensup olduğu ocak ismiyle adlandırılmış, her biri Bektaşî ve Erdebil Sûfiyân Süreği Mensubu (Kızılbaş) gelenekleri/ana tekke sistemi içerisinde teşkilatlanmış, bütün bu ocak ve gruplarda dinî hayat daha çok tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında anlamlandırmıştır. Tarihi sürece ve pratik uygulamaya bakıldığında, bütün tasavvuf ekolleri ve tarikatlarda zikir, tevhid, darb-ı esmâ, semah, deverân vb. unsurlarıyla âyinlerin, tekke, zâviye ve dergâhlarda ayrı bir kısım olarak bulunan semahane, tevhidhane, meydan evi vb. mekanlarda icra edildiği, bununla birlikte zikirlerin çekildiği bu mekanlarda genellikle namaz kılınmadığı; bilakis tekke, zâviye ve dergâhlarda genellikle namaz kılmak için bir cami ya da mescit bulunduğu hususuna dikkat çekilmiştir. Alevî geleneğe mensup ocaklara ait tekke, zâviye ve dergâhlarda bulunan cami ve mescidlerin, “Alevî gelenekte namaz olmadığı ya da kılınmadığı” şeklindeki toptancı iddialar başta olmak üzere güncel bir takım tartışmalarda daha ihtiyatlı ve gerçekçi olmayı zorunlu kıldığı hususuna işaret edilmiştir.⁶⁴Bu veriler de Alevî geleneğe mensup görülen ocak ve grupların diğer tasavvuf ekolleri ile birlikte değerlendirilmesinin önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Recep Yüner tarafından hazırlanan ve Yozgat Sorgun ilçesinin 8 köyünde (Yazıda paylaşılan bilgilere göre Sorgun’da Alevî geleneğe mensup vatandaşların yaşadığı 19 köy bulunmaktadır.) 21 kişiyle yapılan mülakat verilerine dayanan “Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları: Sorgun Örneği” başlıklı makalede namaz, oruç, hac, zekât ve kurban gibi ibadetler ve cem âyinleriyle ilgili hususlar ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre Sorgun ve köylerinde yaşayan ocak mensupları diğer bazı Anadolu Alevîleriyle benzer ibadet anlayışına sahip olup İslâm’ın temel ibadetlerini dört kapının ilki şeriat makamının gereği olarak görüp bunları kendilerince yorumlayarak yaşamaktadırlar. Bu kapsamda çoğunluğunun namaz kılmadığı, hac ibadetini kabul etmekle birlikte daha çok Hacı Bektaş-ı Velî’yi ziyareti ön plana çıkarttıkları, Ramazan orucu tutanlar olsa da çoğunlukla Muharrem orucunun esas oruç olarak kabul edildiği ve yanı sıra Hızır ve adak orucu da tuttıkları, farklı adlar altında -kurban bayramı kurbanı dahil- kurbanlar kestikleri, durumu yerinde olanların zekat vermesi gerektiği yönünde görüş beyan edenlerin yanı sıra devlete verilen vergiyi zekât olarak kabul edenlerin de bulunduğu; dedelerin düzenli olarak gelmemesi nedeniyle genellikle Perşembe akşamları yapılan cem

⁶³Mehmet Saffet Sarıkaya -Mustafa Ceylan, “Şeyh Çakır Sultan Alevi-Bektaşî Ocağı’nın İnançları ve İbadetleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2018/1/40 (Haziran 2018), 173-202.

⁶⁴Cenk Üçer, “Alevî Nitelemeli Ocak / Gruplara Ait Tekke, Zâviye ve Dergâhlardaki Cami ve Mescidler”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 11/2 (Aralık 2018), 271-307.

ayinlerini düzenli olarak yerine getiren köy sayısının oldukça az olduğu görülmektedir.⁶⁵ Bu veriler gelenek açısından dedelik kurumunun hala son derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu kısımda yapılan çalışmalar Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda ibadet hayatına dair kabul ve uygulamalar açısından alan araştırmalarının son derece elzem olduğunu, bu alanda ocak sistemi ve ocakların uygulamalarının birbirinden farklı olabildiğinin dikkate alınması gerektiğini, dolayısıyla Alevî gelenekle ilgili genellemelerden kaçınılmasının önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

4. Alevî Nitelemeli Geleneğe Âdâb-Erkân ve Bazı Temel Anlayışları Konu Edinen Çalışmalar

Makalenin bu kısımda Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda bazı âdâb-erkân ile geleneğe rengini veren temel anlayışlar hakkında yapılan çalışmalara yer verilmektedir.

Adil Kacır'ın *Alevî ve Bektaşî Düşüncesinin Kültürel Kaynaklarında Hz. Ali Algısı "Nesîmî Örneği"* başlıklı yüksek lisans tezinde "Alevî ve Bektaşî düşüncesinin kültürel kaynaklarından olan Seyyid Nesîmî'nin, mensub olduğu Hurufilik düşüncesini Alevî müktesebatına dâhil ettiği, felsefesiyle, kendine has üslubu ve deyişleriyle özellikle Alevî edebiyatında önemli bir değer olarak benimsendiği, gelenek açısından yedi ulu ozanların ilki ve öncüsü olarak anıldığı" belirtilmiştir. Tezde ortaya konulan çerçeveye göre Hurûfilik düşüncesi ve vahdet-i vücûd telakkisi ile mistik bir karaktere bürünen Nesîmî, Hz. Ali hakkında "velayet, imamet, yiğitlik, seçilmişlik ve Allah'ın özünden yaratılmış olduğu algısından ilahlığına varıncaya kadar, farklı; bir o kadar da karmaşık bir Ali telakkisi oluşturacak"⁶⁶ deyişler ve beyitler kaleme almıştır. Bu tür çalışmalar geleneğe var olan farklı yaklaşımların tarihi arka planı ve kaynaklarını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte ocak sistemi ve her ocağın kendi gerçekliğinde ele alınması, bu bağlamda özellikle son zamanlarda kimlik politikaları bağlamında ortaya çıkan yeni durumların bazı unsurlarını geleneğin kendi gerçekliğinde tetkik edip buna göre kullanılması gerektiğini de ortaya koymaktadır. Söz gelimi "yedi ulu ozan" söylemi ocakların "Hakk aşığı" kabulü ve yine ocakların ana ocak/tekke ile hiyerarşik teşkilatlanması gerçeğine göre tekrar gözden geçirilmelidir.

Orhan Özkan'ın *Alevî-Bektaşî Klasiklerinde Sahabe Algısı* başlıklı yüksek lisans çalışmasında Türkiye Diyanet Vakfı tarafından Alevî-Bektaşî Klasikleri adıyla yayınlanan eserlerde sahabe algısı ele alınmıştır. Çalışmaya göre eserlerdeki sahabe algısının genelde Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Selmân-ı Fârisî gibi sahabîler etrafında şekillenmiştir. Yine erken dönem eserlerde bulunmayan Şîî-Safevî, hurûfî-bâtınî unsurlar sonraki dönem eserlerinde çokça görülmektedir. Söz konusu eserlerde tevellâ ve teberrâye işaret edilse de İmâmiyye Şîası'ndaki gibi sahabeye genel bir düşmanlık yapma ve onlara lânet okuma şeklinde değildir. Bununla birlikte Hasan Basri, Zunnûn Mısırî ve Mâlik b. Ejder gibi sahabe

⁶⁵ Recep Yüner, "Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları: Sorgun Örneği", *Ekev Akademi Dergisi* 24/81 (2020), 377-396.

⁶⁶ Adil Kacır, *Alevî ve Bektaşî Düşüncesinin Kültürel Kaynaklarında Hz. Ali Algısı "Nesîmî örneği"* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

olmadıkları halde sahabe olarak tanımlanan tasavvufî ya da târihî kişiliklere de rastlanılmaktadır. Eserlerde ilk üç halife ile ilgili olarak olumsuz bir tutuma rastlanılmamakta; Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman “Hz. Peygamber’in dört dostu/ cihâr-ı yâr” olarak tanımlanmaktadır.⁶⁷ Gelenek mensupları arasında revaçta olan eserlerin usulüne uygun bir şekilde incelenmesi geleneğin ana karakterini ve buna bağlı olarak İslam dünyasındaki zihniyet yapılarıyla mevcut durumunu ortaya koymak ve zaman içerisinde gelenekte yaşanan değişim ve dönüşümleri izlemek açısından son derece önemlidir.

Fatma Gül Saklavcı tarafından hazırlanan *Alevî-Bektaşî İnançlarında Sembol ve Motifler* adlı yüksek lisans tezinde, Alevî-Bektaşî geleneğe mensup olanların günümüzde sahip oldukları bir takım inanışlarında gelenekte yaygın olan bazı destan, masal, menkıbe gibi mitolojik unsurların yanı sıra Totemizm, Şamanizm gibi Türklerin geleneksel dinleri ile Budizm, Maniheizm, Zerdüştilik, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi dinler ve İslâmiyet’e geçiş dönemlerindeki inanç unsurlarının etkisinin olduğuna işaret edilmektedir. Alevî ve Bektaşî gelenekte varlığını koruyan semboller ve inanca dair motifler, geleneğin karakterinin anlaşılması ve tarihi arka planının aydınlatılması için son derece önemlidir.⁶⁸ Gelenek hakkında farklı yönlerinin görülmesine katkı sağlayan bu tür çalışmaların disiplinlerarası iş birliği ile ve söz konusu disiplinlerdeki yeni gelişmeleri ve verileri dikkate alan bir yaklaşımla yürütülmesinde fayda olduğu aşikârdır.

Feyzullah Dünder, *Anadolu Aleviliğinde Tevellâ ve Teberrâ İnançları* başlıklı yüksek lisans tezinde gelenekte tevellâ kavramının, “Hz. Ali ve Ehl-i beyt’i, on iki imamları ve onların yolundan gidenleri sevmek, onları sevenleri de sevmek”, teberrâ kavramının ise “Hz. Ali’nin ve O’nun soyundan gelenlerin karşısında olan ve O’nun halifeliğini tanımayan Muaviye, Muaviye’nin oğlu Yezid’le ve onların soyundan gelenlerle ilişkiyi kesmek, onları sevmemek ve onlara lanet etmek” olarak karşılık bulduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte Bektaşîlerin, tevellâ ve teberrâ kavramlarının gerçek ve hakiki manasını, Allah’ın rızasını kazanmak ve bu rızaya uygun ameller işlemek olarak gördüklerini belirten tezde, ayrıca Allah’ın yasaklamış olduğu fiil ve hareketlerden, haram kılmış olduğu davranışlardan kaçınmayı ve hatta kendi nefsinden dahi uzaklaşmayı teberrâ olarak açıkladıkları dile getirilmektedir. Çalışmada tevellâ ve teberrâ anlayışının Anadolu’da varlığını sürdüren Alevî ve Bektaşîlere ait yazılı kaynaklarda, şiirlerde ve gülbenglerde görülen yaygın bir anlayış olduğu ifade edilmektedir.⁶⁹ Bu tür çalışmalar dinî sosyokültürel hayatta gelenek açısından ön plana çıkan unsurların görülmesi adına önemli olmakla birlikte gelenekteki temel bazı anlayış ve kabullerin inanç kelimesi ile ifade edilmesinden kaçınılması mühim bir noktadır.

⁶⁷ Orhan Özkan, *Alevî-Bektaşî Klasiklerinde Sahabe Algısı* (Yozgat:Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

⁶⁸ Fatma Gül Saklavcı, *Alevî- Bektaşî İnançlarında Sembol ve Motifler* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

⁶⁹ Feyzullah Dünder, *Anadolu Aleviliğinde Tevellâ ve Teberrâ İnançları* (Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

Mustafa Ceylan tarafından hazırlanan *Şeyh Çakır Köyü (Kütahya-Hisarçık) Alevîliği* başlıklı alan araştırmasına dayalı yüksek lisans tezinde, ismini Şeyh Çakır Sultan'dan alan Kütahya Hisarçık Şeyh Çakır köyünde yaşayan Alevîlerin çevrede yaşayan diğer Müslümanlardan farklı bir inanç, ibadet ve yaşayış tarzına sahip olmadıkları ortaya konulmuştur. Şeyh Çakır Ocağına bağlı Alevîlerin ocağın adap ve erkânını uygulamakla beraber bazı kurumlardan haberdar oldukları halde pratikte kurumsal yapıların gereklerini uygulamadıkları tespit edilmiştir.⁷⁰ Alan araştırmasına dayalı bu tür çalışmalar alanda ocaklar arasında farklı kabul ve uygulamaları göstermesi açısından son derece önemlidir.

Halit Köker tarafından Kahramanmaraş Afşin ve yöresinde 13 köyde yapılan saha araştırması verilerine dayanan ve *Afşin Yöresi Alevi Bektaşilerin Dini İnanç ve Ritüellerinin Tespit ve Değerlendirilmesi* başlıklı yüksek lisans tezinde yörede yaşayan Alevîlerin Geleneksel Anadolu Alevîliğiyle ilgili yapılan çalışmalarda tespit edilen çerçevede bir anlayışa sahip oldukları tespit edilmiştir.⁷¹

Aıdar Zemelov, *Hacıbektaş İlçesindeki Alevîlerin İnanç Esasları ve Dinî Uygulamaları* başlıklı saha araştırmasında Nevşehir iline bağlı Hacıbektaş ilçesinde yaşayan Alevîleri konu etmiştir. Hacıbektaş ilçesi için Geleneksel Alevîliği tarif ettiği araştırmasında dikkat çeken konulardan birisi Hac ibadetidir. Alevîler getirdikleri bâtinî yorumlarla temel İslâmî ibadetlerden biri olan haccı çoğunlukla yerine getirmeseler de Mekke'deki haccın unsurlarını Hacıbektaş ilçesine taşımak suretiyle kendilerini hac ibadetini yapmış telakki ederler ve "hacı" sıfatını kullandıklarını ifade etmiştir. Hacıbektaş ilçesi yakınındaki bir dağa Arafat Dağı, dağın eteğindeki bir çeşmeye 'Zemzem', Hacı Bektaş-ı Velî'nin türbesi 'kible/Kâbe', Beştaşlar mevkiinde bulunan bir kayanın 'şeytan taşlama' yeri olarak kullanılması da hep hac ibadetiyle ilgili olarak adlandırılmaktadır; bu ziyaret geleneğini bir hac ibadeti gibi telakki ettiklerini, bu bağlamda Alevîler için Hacıbektaş ilçesi ziyareti önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir.⁷²

Fatma Elif Kavasoglu'nun *Abdülbaki Gölpınarlı'nın Bektaşilik-Alevilik İsimli Yazma Eseri (Metin ve İnceleme)* başlıklı yüksek lisans tezinde, Abdülbaki Gölpınarlı'nın hayatını, eserlerini araştırmış ve özellikle kaleme aldığı Bektaşilik ve Alevilik ile ilgili Bektaşilik-Alevilik isimli yazma hâlindeki eseri tahkik ederek transkripsiyonlu bir şekilde yayınlamıştır.⁷³

Gül Avunduk *Alevi-Bektaşî Kültüründe Cem Töreni (Sivas Örneği)* başlıklı yüksek lisans tezinde, cem teriminin etimolojisi ve anlamı, cemin tarihi ve kökeni, cem türleri, cemde on iki hizmet ve cem törenlerinin icra edilmesini Sivas özelinde işlenmiştir. Farklı mezhebi ve meşrebi gelenek mensuplarının kozmopolit şehirlerde birlikte yaşaması ve birçok alanda

⁷⁰Mustafa Ceylan, *Şeyh Çakır Köyü (Kütahya-Hisarçık) Alevîliği* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

⁷¹Halit Köker, *Afşin Yöresi Alevi Bektaşilerin Dini İnanç ve Ritüellerinin Tespit ve Değerlendirilmesi* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

⁷² Aıdar Zemelov, *Hacıbektaş İlçesindeki Alevîlerin İnanç Esasları ve Dinî Uygulamaları* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

⁷³ Fatma Elif Kavasoglu, *Abdülbaki Gölpınarlı'nın Bektaşilik-Alevilik İsimli Yazma Eseri (Metin ve İnceleme)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

birbirleriyle iletişim halinde olması, Alevi ve Bektaşî gelenek mensuplarını da etkilemiş ve hayatın her alanında olduğu gibi cem erkânında da değişimi kaçınılmaz kılmıştır. Tezde işaret edildiği üzere yakın dönemlere kadar sadece “soy itibarıyla” Alevi olan kişilerin (daha doğru bir ifadeyle ocak mensuplarının) katılabildiği, ikrarı olmayanın alınmadığı cem erkanları, günümüzde topluma ve medyaya açık olarak icra edilmekte ve bu geleneğe mensup olmayan dolayısıyla ikrarı olmayan kişilerin de ceme katılabilmektedir.⁷⁴ Bu tür çalışmalar gelenekteki değişim ve dönüşümü göstermek açısından son derece önemli veriler sunmakla birlikte bunların gelenekteki ocak sistemini mutlaka göz önünde bulundurarak yürütülmesinin sağlıklı neticeler için zorunlu olduğu anlaşılmaktadır.

Mukadder Zanco *Antalya Türkmen Alevileri'nde Dini ve Sosyal Hayat* başlıklı yüksek lisans tezinde, Geleneksel Alevîliğin tarihsel sürecinden bahsettikten sonra, Antalya Türkmen Alevîlerinin de günümüzde aynı temel prensiplere bağlı olduğu ve Sünnîlerle iç içe, sevgi, saygı çerçevesinde birlikte yaşadıklarını ifade etmektedir.⁷⁵

Fethullah Etyemez *Abdal-Alevilik İlişkisi Konya Merkez Yenimahalle ve Doğanlar Mahallesi Örneği* başlıklı tezinde Konya Abdallarını incelemiştir. Alevi- Bektaşî geleneğe mensup ve Caferî mezhebinden sayan Konya Abdalları, kendilerinin Karayağmurlu Dede ocağına bağlı olduklarını ifade etmekle birlikte, tarikat merkezi olarak bugün bağlı oldukları yer Hacı Bektaş kasabasındaki tekkeyi ana tekke olarak kabul ettiklerini bildirmektedir.⁷⁶

Abdulnasır Bural *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Bingöl'de Alevilik* başlıklı yüksek lisans tezinde, Bingöl Alevîleri, Horsan dolaylarından geldiklerini ve çoğunluğu kendilerinin köken olarak Zaza, bir kısmı da Kırmanç ve Brahimi olduklarını, Bingöl Alevîleri, Geleneksel Anadolu Alevîliğinin özelliklerine ve anlayışlarına sahip olduklarını ifade etmiştir.⁷⁷

Ayşe Nur Köse tarafından hazırlanan *Gelenekli Dini Gruplardan Alevi-Bektaşî Kültüründe Kadın Anlayışı (Malatya Örneği)* başlıklı yüksek lisans tezinde, gelenekteki kadın anlayışının temeli eski Türk inanç ve kültürüne dayandırıldığına işaret edilmiş, bunda İslamiyet'ten önce Türklerde kadın ve erkeğin her konumda yan yana yer alması, kadının bir istişare mercii olarak görülmesi hususlarının belirleyici olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kadın anlayışının oluşmasında Hz. Fatma'nın manevi temsilciliği olgusunun ön planda tutulduğu dile getirilmiştir. Bununla birlikte ataerkil bir özellik gösteren Türk toplum yapısının Alevi ve Bektaşî gelenekte kadın olgusunu etkilediği; bu noktada araştırma grubunun kadın konusunda eleştiri getirilen konularda aynı fikirlere sahip olduğu

⁷⁴ Gül Avunduk, *Alevi-Bektaşî Kültüründe Cem Töreni (Sivas Örneği)* (Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁷⁵ Mukadder Zanco, *Antalya Türkmen Alevileri'nde Dini ve Sosyal Hayat* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁷⁶ Fethullah Etyemez, *Abdal-Alevilik İlişkisi Konya Merkez Yenimahalle ve Doğanlar Mahallesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁷⁷ Abdulnasır Bural, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Bingöl'de Alevilik* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

görülmüştür.⁷⁸Alevîlik ve kadın başlıklı çalışmaların özellikle kimlik politikaları bağlamında oluşturulmak istenen çerçeveye göre şekillenebildiği ve bunun bazen olguyu olduğu gibi görme noktasında birtakım kusurlara sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Alevî geleneğe mensup ocakların kiminin Türk, kiminin Arnavut, kiminin Kürt kimlikli oldukları dikkate alındığında bu konuda söz konusu etnik kimlikten kaynaklı tasavvurların da olacağı dikkate alınmalı ve genellemelerden kaçınılmalıdır. Ayrıca farklı ocaklardaki halihazır tasavvur ve fiilî uygulamaların kimlik politikasına bağlı olarak anlatılanlarla örtüşmediğine dair alan araştırmasına dayalı verilerin⁷⁹ de mutlaka dikkate alınmasında fayda vardır.

Bahar Çetin Yazılı *Kaynaklarına Göre Alevî Sembolizmi (Hacı Bektaş-ı Velî Örneği)* başlıklı yüksek lisans tezinde, Hacı Bektaş-ı Velî'ye ait olan ya da ona izâfe edilen eserler özelinde eserlerdeki içeriklerde sembolik ifade ve anlatımları tespit etmeye çalışmıştır. Çalışma Hacı Bektaş'a nispet edilen Velâyetnâme, Makâlât, Besmele Tefsiri, Fatıha Tefsiri, Kitab'ul-Fevâid ve Hadis-i Erbain Şerhi eserleri kapsamında yürütülmüştür. Özellikle Velâyetnâme eserinde en fazla güvercin, doğan, şahin, turna, yılan, aslan, at, geyik, ejderha gibi hayvan sembollerinin yanı sıra doğa (dağ, taş, ağaç) ve inanç sembolleri (semah, çehar alamet, Anâsır-ı Erbaa, Dört Kapı Kırk Makam, Hızır, Miraç) de yer aldığı ortaya konulmuştur.⁸⁰ Bu tür çalışmaların Anadolu'da yaygın olan diğer vilâyetnâme ya da menâkıbnâmelerle mukayeseli bir biçimde yapılmasının kültür tarihi açısından yerinde olacağı anlaşılmaktadır.

Esra Pekdemir'in *Anadolu Alevîliği'nde Gülbank ve Niyaz Anlayışı* başlıklı yüksek lisans tezinde, Alevîliğin iyi anlaşılabilmesi için hayatlarının her anında, özellikle en önemli adâb-erkânlarından olan cem törenlerinde dile getirilen bu dua ve yakarışların iyi anlaşılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca gülbank kavramı yerine hutbe, düvaz, düvazdeh imam, nutuk, nefes, deyiş, ayet, terceman, hayırlı ve tülbent gibi ifadelerin kullanıldığı da işaret edilmiştir. Niyaz anlayışı Alevî çevrelerde farklı anlamlar ihtiva etmektedir. Temel anlamı yalvarıp yakarmak olan niyaz, ayrıca saygı ve teslimiyet belirtisi bir duruşu yani "baş kesmeyi", bir yere giderken eşiği öpmeyi, selam yollamayı ve verilen para veya hediyeği ifade etmektedir. Kısaca gülbank anlayışıyla yakından alakalı olan niyaz, talibin mürşidine itaatkâr olmasını ve bu şekilde bağlılığını gösteren önemli bir unsurdur.⁸¹ Gerek gülbank gerek niyaz anlayış ve uygulamaları hakkındaki bu çalışma Alevî geleneğin tasavvuf düşüncesi ve hayatı bağlamında görülmesini teyit eden önemli veriler sunmaktadır.

Talat Öz'ün Türkiye'de *Alevî-Bektaşî Gruplar ve Sembolizm* başlıklı yüksek lisans tezinde sunulan çerçeveye göre Alevî ve Bektaşî geleneğinde gökyüzüyle ilgili semboller daha çok şiirlerde karşımıza çıkmaktadır. Alevî ve Bektaşî şiirlerine bakıldığında Güneş'in,

⁷⁸ Ayşe Nur Köse, *Gelenekli Dini Gruplardan Alevî-Bektaşî Kültüründe Kadın Anlayışı (Malatya Örneği)* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

⁷⁹ Nimet Okan, *Canların Cinsiyeti Alevîlik ve Kadın* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016); Kamile Ünlüsoy, "Alevî-Bektaşî Geleneğinde Kadına Bakış Denemesi", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 2/2 (Aralık, 2009), 55-90.

⁸⁰ Bahar Çetin, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevî Sembolizmi (Hacı Bektaş-ı Velî Örneği)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

⁸¹ Esra Pekdemir, *Anadolu Alevîliği'nde Gülbank ve Niyaz Anlayışı* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

Hız. Muhammed'i, Ay'ın Hız. Ali'yi, Zühre Yıldız'ının ise Hız. Fatıma'yı sembolize ettiği görülmektedir. Yine menkıbelerde şekil/dön değıştirme unsuru olarak karşımıza çıkan güvercin barışı, şahin çabukluğu ve yiğitliği, yılan öfke ve kızgınlığı ifade etmektedir. Ayrıca turna, doğan, geyik, ejderha gibi bazı hayvanlara da sembolik anlamlar yüklenmiştir. Alevî ve Bektaşî geleneğinde "bir, üç, dört, beş, yedi, on iki ve kırk" gibi sayıların sembol haline geldiğini görülmektedir. Tabiat sembolleri kapsamında dağ, tepe, taş, kaya, ağaç ve orman gibi motifler oldukça yaygındır. Bu sembol ve motiflerin daha çok Orta Asya kökenli din ve inanışlardan izler taşıdığı belirtilmektedir.⁸² Sembol ve motiflerle ilgili olarak konunun mukayeseli araştırmalarla çalışılması geleneğin kültürel kodlarını görmek açısından önemlidir.

Gürcan Emektar'ın *Alevî Bektaşî Kültüründe Tevhit Temalı Nefeslerin İncelenmesi "Hüseyin Emektar Örneği"* başlıklı yüksek lisans tezinde, Alevî ve Bektaşî Müziği'ni Bektaşî nefeslerinin ışığında, Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk müzikisinin ve Türk müzikisinin bir kolu olan Alevî ve Bektaşî musikisinden dört tanesi derlenerek, müzik ve de bâtinî yönleri tahlil edilmeye çalışılmıştır. Alevî ve Bektaşî musikisinde üflemeli saz kullanılmayışı, yaylı sazların da ters tutularak kullanılışı, sözlerin müzikten daha önemli olduğu kanaatini oluşturmuştur. Mehterde kullanılan vurmali sazlar bir savaş alameti olarak görüldüğü için kabul görmemiştir. Cem ayinlerinin Orta Asya'ya hatta Hindistan'a kadar uzandığı Musahiplik kurbanının, Hindistan'daki "soma" adı verilen törene benzediği, müzik ile tören yapmanın ise şamanlara dayandığı iddia edilmiştir.⁸³ Alevî geleneğe mensup ocaklarda icra edilen cem ayinlerinin Türkistan coğrafyasında ortaya çıkan sufi meşrep ekollerde icra edilen ayinler ile ele almanın daha makul olduğu bilinmektedir. Musahiplik ise daha çok yine Türk topluluklarında var olan "anda" vb. kardeşlik kurumunun geleneğin ocak yapılanmasına uyarlanmış hali olduğuna işaret edilmektedir. Bu itibarla mukayeselerin geleneğin kendi evreni dikkate alınarak yapılması daha uygun görülmektedir.⁸⁴

Mehmet Nuri Yüce *Çukurova Yöresi Tahtacı Alevilerinde Dini Müsikî* başlıklı yüksek lisans tezinde Tahtacıların ayinlerinde kullandıkları müsikîyi konu edinmektedir. Alevîlik kültürünün, İslam öncesine ait Türk kültürü ile İslami dönem Türk kültürünün harmanlanmış hali olduğunu ileri süren yazar, Tahtacılar da diğer Alevilerde olduğu gibi musikiye büyük önem verildiğini, hemen her erkânlarında müsikîye yer verdiklerini belirtmektedir. Anadolu'da yaşayan Tahtacılar arasında on iki hizmetliye verilen isimlerde farklılıklar bulunduğu gibi ayinlerde kullandıkları çalgı aletlerinde ve yedi ulu ozan olarak ifade edilen kişilerin isimlerinde de farklılıklar olduğu görülmüştür. Anadolu Alevîleri ayinlerinde çoğunlukla Hacı Bektaşî Velî'nin nefeslerine yer verirken; Tahtacı Alevîleri genellikle yedi ulu ozanın eserlerine yer vermektedirler. Çalışma "yedi ulu ozan"

⁸² Talat Öz, *Türkiye'de Alevî-Bektaşî Gruplar ve Sembolizm* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

⁸³ Gürcan Emektar, *Alevî Bektaşî Kültüründe Tevhit Temalı Nefeslerin İncelenmesi "Hüseyin Emektar Örneği"* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

⁸⁴ Cenksu Üçer, *Alevîlikte Musahiplik*. (Ankara: Araştırma Yayınları, 2015).

söylemi hakkında ihtiyatlı olunması gerektiğini ortaya koyması bakımından önemlidir.⁸⁵ Bu konuyla ilgili dile getirilmesi gereken birkaç önemli husus bulunmaktadır. Birincisi Anadolu Alevileri tabiri ocak sistemini karşılamamaktadır. İkincisi bütün Anadolu Alevilerinde Hacı Bektaş-ı Velî'nin nefeslerinin okunduğu bilgisi son derece tartışmalıdır. Bu konuda ocakların hak aşığı olarak kabul edilen şahısların deyiş/ nefeslerini okudukları olgusu dikkate alınmalıdır.

Levent Aydın *Kırsal Alevilikte Sosyal ve Dini Hayat "Kayseri-Sarız-Tavla Köyü Örneği"* başlıklı yüksek lisans tezinde, 19. Yüzyılın başlarında Kahramanmaraş Elbistan İlçesi Bakışlar Köyü'nden gelerek Kayseri Sarız Tavla Köyüne yerleşen Tavla Köyü halkının inanç, gelenek ve görenekleri, sosyal hayatları gözlemlemiştir. Uzun yıllar kapalı bir toplum olarak yaşamış Tavla Köyü Alevilerinin gelenek ve göreneklerine bağlı olarak yaşadıklarını, dini öğretileri, inanç, ibadet esaslarını dedeler aracılığıyla öğrendikleri tespit edilmiştir.⁸⁶

Tolga Kaan Değirmenci tarafından hazırlanan *Bektaşî Erkânında Türk Mitolojisinin İzleri (Âyin-i Cem Örneği)* başlıklı yüksek lisans tezi, Bektaşîlikteki âyin-i cem erkânının Türk Mitolojisi'ndeki izlerini incelemektedir. Çalışma, Türk Mitolojisi'nin inanç ve erkânlar üzerindeki etkilerini ortaya koyarak Bektaşîliğin âdab ve erkânlarını detaylı şekilde ele almaktadır. Özellikle niyaz, câr çalma, semah, su saçma, lokma gibi âyin-i cem unsurlarının Türk mitolojik kökenlere dayandığını vurgulamaktadır. Sonuçta Bektaşîliğin, İslamlaşma sürecine rağmen Türk kültür havzasında köklenen özgün bir İslam yorumu olduğu; mitoloji ve adâb/erkân etkileşiminin, dinî oluşumların zihniyetini anlamada önemli bir perspektif sunduğu ifade edilmektedir.⁸⁷ Bu tür mukayeseli tahlillere dayalı çalışmalar geleneğin zihniyeti ve kaynaklarını görmek açısından kıymetlidir.

Fatma Şentürk'ün *"Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Kitaplarında Yer Alan Alevilik ve Bektaşîlik -Âdâp ve Erkâna Dair Konular-"* başlıklı yüksek lisans tezi, Alevilik ve Bektaşîliğe dair temel kavramların Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarında nasıl anlatıldığını incelemektedir. Girişte metodolojik çerçeve sunulurken, birinci bölümde Aleviliğin tanımı, dini statüsü, âdab ve erkânı, ocak yapılanması, cem, cemevi, dört kapı kırk makam, semah ve gülbank gibi temel yapılar ele alınmıştır. İkinci bölümde ise 7. ve 12. sınıf DKAB kitaplarında yer alan Alevi ve Bektaşî kavramları incelenmiş; öğretim programındaki içeriklerin İslam Mezhepleri Tarihi'nin verileriyle ne ölçüde uyumlu olduğu değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde, âdab ve erkâna dair konuların yalnızca Alevi geleneğe özgüymüş gibi tasavvufi gelenekte yokmuş gibi sunulmasının yanlış olduğu, cem ve cemevinin işlevinin daraltılarak verildiği, cemevinin statüsüne yer verilmediği, kavramların sınıf düzeyine uygun aktarılmadığı gibi bulgulara ulaşılmıştır. Tez, DKAB kitaplarında yer alan Alevi ve Bektaşî içeriklerinin ilmî yeterlilik açısından yeniden ele

⁸⁵ Mehmet Nuri Yüce, *Çukurova Yöresi Tahtacı Alevilerinde Dini Mûsikî* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

⁸⁶ Levent Aydın, *Kırsal Alevilikte Sosyal ve Dini Hayat "Kayseri-Sarız-Tavla Köyü Örneği"* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

⁸⁷ Tolga Kaan Değirmenci, *Bektaşî Erkânında Türk Mitolojisinin İzleri (Âyin-i Cem Örneği)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 15-32.

alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.⁸⁸ Bu tür güncel gelişmelere dair çalışmaların yürütülmesinin gerekli ve önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Fatih Arslan *Alevîlerin Dinî İnanç ve Yaşantıları (Kocaeli Ballar Köyü Örneği)* başlıklı yüksek lisans tezinde genellikle Alevîliğin din veya mezhep mi vb. statüsü, Alevîlik-Şîlik ilişkisi ve Alevî toplumun anayasal tanınma, cemevlerinin statüsü, diyanet ve zorunlu din dersleri ile ilgili talepleri etrafında tartışmalar ele alınmaktadır. Araştırma alanındaki Alevî toplum İslam'ı üst kimlik, Alevîlik-Bektaşîliği ise alt kimlik olarak benimsemiş olup, İslam'ın temel inançlarını Sünnîliğe paralel bir anlayışla kabul ettiği ifade edilmektedir. Bu çerçevede Şîlikle olan ilişkiyi de müşterek Ehl-i Beyt sevgisi olarak gördükleri dile getirilmiştir.⁸⁹

Merve Hilal Demirpolat'ın *Alevî-Bektaşîliğin Ütopik/İdeal Kenti: Rıza Şehri* başlıklı yüksek lisans tezinde, Cafer Sadık'a atfedilen *Buyruk* adlı eserde geçen ve ideal şehir anlayışını temsil eden Rıza Şehri kavramı incelenmiştir. Beş bölümden oluşan tezde; İslam düşüncesinde ütopya ve ideal yaşam kavramlarına değinilmiş, ardından Rıza Şehri'nin Alevî ve Bektaşî geleneğindeki yeri ve bu şehirle ilgili tasvirler ele alınmıştır. Alevî ozanların tasavvur ettiği Rıza Şehri'nin "tarikat" ve "yol" olarak yorumlandığı, bu şehre girmenin temel koşulunun dört kapı kırk makamdan biri olan tarikat âdâbı olduğu, Rıza Şehri'nin kırsal ve modern unsurları bir arada barındırdığı ve hakikat ehlinin yaşantısını yansıttığı sonucuna varılmıştır.⁹⁰ Gelenekteki kavram ve kurumsal yapıları dayanaklarıyla beraber ele alan çalışmalara alana önemli katkı sağlamaktadır.

Fevzi Rençber "Adıyaman Alevîlerinin Coğrafi Dağılımları ve Demografik Yapısı" başlıklı makalesinde, Adıyaman'da yaşayan Alevîlerinin coğrafi dağılımları ve demografik yapısını verilerle aktarmaktadır.⁹¹

Hasan Coşkun'un "Sivas Alevîlerinin Din Anlayışına Sosyolojik Bir Bakış (Yassıpınar ve Serinyayla Köyleri Örneği)" başlıklı makalesinde, araştırma yapılan alanlarda yaşayanlar, Hacı Bektaş Tekkesine bağlı tarikat ehli Türkmen Bektaşîler olduklarını dile getirmektedir. Geleneksel Anadolu Alevîliği inanç ve ibadet anlayışına sahip olduklarını bununla birlikte köylerinde hiç cemevi kurulmamış, ama camileri mevcut ve Cuma Namazı kılınmakta olduğunu belirtmektedir.⁹²

Cenk Üçer "Alevîliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği" başlıklı makalesinde, oruç, yas/matem ve aşure gibi unsurlardan hareketle, kendilerine Alevî nitelenebilir ocak ve gruplarla ilgili iki temel yanlış algı ve konumlandırma hakkında

⁸⁸ Fatma Şentürk, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Kitaplarında Yer Alan Alevîlik ve Bektaşîlik -Âdâp ve Erkâna Dair Konular-* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2023).

⁸⁹ Fatih Arslan, *Alevîlerin Dinî İnanç ve Yaşantıları (Kocaeli Ballar Köyü Örneği)* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

⁹⁰ Merve Hilal Demirpolat, *Alevî-Bektaşîliğin Ütopik/İdeal Kenti: Rıza Şehri* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2023).

⁹¹ Fevzi Rençber, "Adıyaman Alevîlerinin Coğrafi Dağılımları ve Demografik Yapısı", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 7/1 (21 Ağustos 2014), 7-18.

⁹² Hasan Coşkun, "Sivas Alevîlerinin Din Anlayışına Sosyolojik Bir Bakış (Yassıpınar ve Serinyayla Köyleri Örneği)", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Haziran 2015), 199-228.

değerlendirmelerde bulunmuştur. İlk olarak, söz konusu unsurların sadece Alevîliğe ait özelliklermiş gibi algılandığı ancak diğer tasavvuf ekollerindeki aynı içerik ile yürütülen uygulamaların mevcut olduğu; Muharrem uygulamalarına bağlı olarak Alevîliğin Şii (Caferi) ve hatta Nusayrî çerçevede görülebilmesinin yanlışlığını ifade etmektedir. Hâlbuki Şii'ler, Alevîliğin Muharrem ayı ile ilgili anlayış ve gelenekleriyle uyuşmamakla birlikte aksine karşı çıkmaktadır.⁹³ Bu durum Alevî geleneğin Anadolu'daki tasavvuf ekolleriyle mukayeseli bir şekilde ele alınmasının isabetli olacağını göstermektedir.

Kamile Ünlüsoy "2000 Yılı ve Sonrasında Yapılan Alan Araştırmaları Bağlamında Günümüz Anadolu Alevîliğinin Hz. Ali Tasavvurları" başlıklı makalesinde, Alevî toplumlarda sınırları belirli ve kolay algılanabilen bir Hz. Ali tasavvurundan bahsetmenin zorluğunu anlatmakta ve Alevî gelenekte Hz. Ali'nin menkıbevî şahsiyetinin tarihsel şahsiyetinden daha fazla kabul gördüğünü vurgulamaktadır.⁹⁴ Bu tür çalışmalar geleneğin genel kabullerini kendi gerçekliğinde ortaya koyulması açısından önemlidir.

Hasan Coşkun "Sivas Alevîlerinin Din Anlayışına Sosyolojik Bir Bakış (Yassıpınar ve Serinyayla Köyleri Örneği) başlıklı makalesinde, araştırma yapılan alanlarda yaşayanlar, Hacı Bektaş Tekkesine bağlı tarikat ehli Türkmen Bektaşileri olduklarını dile getirmiştir. Geleneksel Anadolu Alevîliği inanç ve ibadet anlayışına sahip olduklarını, bununla birlikte köylerinde hiç cemevi kurulmadığını, ama camilerinin mevcut ve Cuma Namazları kılınmakta oldukları dile getirmiştir.⁹⁵

Ayhan Gaspak "Alevîlerde Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamaların Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi Arguvan Örneği" başlıklı makalesinde, ölümün Alevî topluluklarında genel olarak "Hakka yürümek" tabiri ile ifade edildiğini belirtmiştir. Arguvan yöresinde yapılmış olan bu saha çalışmasında Alevîlerdeki ölüm ile ilgili adâb/erkânlar ile Eski Türk dini inanış ve uygulamaları arasında benzerlikler bulunduğunu ifade etmiştir. Alevî toplumlarında hala varlığını devam ettiren adâb/erkânların bir kısmının Sünni topluluklardaki uygulamalar ile az da olsa benzerlik gösterdiği belirtilmektedir.⁹⁶ Hakka yürümek" ifadesi küçük bir internet araştırmasında görüleceği üzere sadece Alevî geleneğe ait olmayan özellikle tasavvufî neşveli halk dindarlığında oldukça yaygın kullanılan bir tabirdir. Bu tür çalışmalar Alevî geleneğin dinî sosyokültürel hayatta toplumun diğer kesimleriyle ortak yönlerinin görülmesi adına önemli veriler sunmaktadır.

Abdullah Altuncu vd. tarafından kaleme alınan "Geleneksel Alevîlik: Haçova Örneği" başlıklı makalede Haçova Köyünde Alevîlikle ilgili inanış ve uygulamaların günümüzde de hâlen devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Üryan Hızır Ocağı'na bağlı olan

⁹³ Cenksu Üçer, "Alevîliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli-Araştırma Dergisi* 74 (2015), 45-76.

⁹⁴ Kamile Ünlüsoy, "2000 Yılı ve Sonrasında Yapılan Alan Araştırmaları Bağlamında Günümüz Anadolu Alevîliğinin Hz. Ali Tasavvurları", *Ekev Akademi Dergisi* 19/63, (2015), 167-194.

⁹⁵ Hasan Coşkun, "Sivas Alevîlerinin Din Anlayışına Sosyolojik Bir Bakış (Yassıpınar ve Serinyayla Köyleri Örneği)", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Haziran 2015), 199-228.

⁹⁶ Ayhan Gaspak, "Alevîlerde Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamaların Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi Arguvan Örneği", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (Aralık 2016), 107-127.

Haçova Alevîlerinde aynı zamanda “dedelik” kurumu devam etmekle birlikte Alevî ocakları bünyesinde görgü cemi, muharrem orucu, hüdrellez, kurban, musahiplik gibi Geleneksel Alevîlik unsurları etrafında oluşan inanış ve uygulamaları da sürdürmekte olduğu ifade edilmiştir.⁹⁷ Bu tür çalışmalar farklı ocaklardaki edeb-erkânı ortaya koymak açısından önemlidir.

Hasan Çelik ve Serkan Balcı, “Alevî/Kızılbaş-Bektaşî Buyrukları’ndan Hareketle ve Genel Ahlâk İlkelerine Göre Talip, Rehber, Pîr ve Mürşîd İlişkileri” başlıklı makalelerinde, Alevî/Kızılbaşlığın ve Bektaşîliğin temel yazılı kaynakları olarak kabul edilen ve yüzyıllardır erkân (âdâb) kurallarını şekillendiren Buyruklar’dan hareketle talip, rehber, pîr ve mürşîd ilişkileri incelenmiştir. Değişen sosyolojik şartlar, Buyruk hükümlerinin algılanma biçimlerinin de değişimini ifade ettiği belirtilmiştir.⁹⁸

Muhammet Fatih Demirdağ “Alevî-Bektaşî Şiirinde Kuş Mitolojisi” başlıklı makalesinde, Alevî ve Bektaşî geleneğinde yer alan mitolojik kuş öğeleri incelemiştir. Alevî ve Bektaşî şiirinde yer verilen kuşlara Türk mitolojisi ile paralel anlamlar atfedildiği görülmektedir.⁹⁹ Bu da geleneğin kültür evrenini ortaya koyma açısından önemlidir.

Muhammet Ali Soltani ve Esra Doğan Turay tarafından hazırlanan “Serencam, Velâyetnâme ve Buyruk’ta Alevîlerin Ortak İnançları” başlıklı makalede Hacı Bektaş Velî’nin Velâyetnâme isimli eserinin Bektaşî Alevîlerinin adâb kitabı, İmam Cafer’in sözlerine dayanan Safiyüddîn Erdebilî’nin emir ve buyrukları olan Buyruk’un ise Kızılbaş Alevîlerinin adâb kitabı olduğunu belirtmektedir. Eserin atfedildiği şahıs İmam Cafer Sadık Buyruk’unun İslam tasavvuf öğretilerinde merkezde duruşu ve Türkiye, İran, Irak, Suriye, Arnavutluk, Mısır ve Balkanlar gibi tüm İslam ülkelerinde Alevîlerin istifade ettiği temel kitaplardan olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁰ Öncelikle geleneğin temel kitaplarının niteliklerinin iyi tahlil edilmesi gerektiği görülmektedir. Zira velâyetnâme bir adâb kitabı olmaktan ziyade bir menâkıb türü kitaptır. Ayrıca İmam Cafer Buyruk’u adıyla yayınlanan eser bu adla basılan eserlerden sadece biridir. Her bir eserin mensup olduğu ocakla bağlı ele alınması sağlıklı sonuçlar için kaçınılmazdır.¹⁰¹

Doğan Kaplan’ın kaleme aldığı “Alevîlerin Osmanlı’da Oluşturdukları İtikadî Literatür” başlıklı makalesinde, Alevîliğin temel yazılı literatürü Türkiye Diyanet Vakfı tarafından Alevî-Bektaşî Dizisi adıyla yayımlanan eserler üzerinden değerlendirilmiştir. Osmanlı-Safevî siyasî mücadelesinde kaybeden tarafta yer alan Alevîliğin, Kızılbaşlık olarak adlandırıldığı dönemde kent merkezli değil kırsal merkezli ve sözlü geleneğin devam ettirilmesi şeklinde kapalı toplum olarak varlığını sürdürmesine neden olduğu

⁹⁷ Abdullah Altuncu vd., “Geleneksel Alevîlik: Haçova Örneği”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 11/17 (Aralık 2016), 431-446.

⁹⁸ Hasan Çelik- Serkan Balcı, “Alevî/Kızılbaş-Bektaşî Buyrukları’ndan Hareketle Ve Genel Ahlâk İlkelerine Göre Talip, Rehber, Pîr ve Mürşîd İlişkileri”, *İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS)* 5/2 (2016), 123-140.

⁹⁹ Muhammet Fatih Demirdağ, “Alevî-Bektaşî Şiirinde Kuş Mitolojisi”, *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 2 (Eylül 2017), 12-18.

¹⁰⁰ Muhammet Ali Soltani- Esra Doğan Turay, “Serencam, Velâyetnâme ve Buyruk’ta Alevîlerin Ortak İnançları”, *Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 16 (Aralık 2017), 247-324.

¹⁰¹ Üçer, “Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine”, 883-403.

belirtilmiştir. Alevîliğe ait mevcut literatür incelendiğinde, Ehl-i beyt sevgisiyle dolu olan bu eserlerde Orta Asya Türk tasavvuf anlayışının bir tezahürü olan şariat, tarikat, marifet ve hakikatten oluşan dört kapı-kırk makam anlayışı doğrultusunda tasavvufî-ahlakî konuların işlendiği, tevhid-nübüvvet ve meâddan oluşan temel inanç konularının aynen kabul edildiği görülmektedir. Cennette Allah'ın görüleceği (ru'yetullah), kabir azabı, evliyanın kerameti ve şefaet konularının kabul görmesinden hareketle Hanefî-Maturîdî ekole yakın bir itikadî anlayışın var olduğu görülmektedir.¹⁰² Geleneğe ait eserleri İslam Mezhepleri Tarihi'nin metodik yaklaşımlarıyla ele alıp yapılan akademik değerlendirmeler oldukça önemlidir.

Eyüp Baş'ın "Kaygusuz Abdal'da Peygamber Tasavvuru ve Hz. Muhammed İmajı (Saraynâme'sindeki Anlatılara Göre)" başlıklı makalesinde, Hacı Bektaş Velî'nin ünlü müridi Abdal Musa'nın ileri gelen halifelerinden olan Kaygusuz Abdal'ın zihin dünyasındaki peygamber tasavvurunun, Kur'an ve hadisler merkezli bir inanç şeklinde olduğu ifade edilmiştir.¹⁰³ Bu tür çalışmalar gelenekteki temel kabulleri ortaya koyması açısından önemlidir.

Kadri Önemli tarafından ele alınan "Şanlıurfa Kısas Beldesi Aleviliği" başlıklı makalesinde, Türkiye'de tek bir Alevilik'den bahsetmenin zor olacağı dile getirilmektedir. Göçebe hayat süren Türklerin İslam'a girmesiyle başlayan, eski inançları ve kültürlerinin tesirinde kalarak zamanla bugünkü şeklini alan Alevî ve Bektaşî geleneğin yöreden yöreye farklılık arz ettiği tespit edilmiştir.¹⁰⁴ Bu tür alan çalışmaları mevcut durumun ortaya koyulması açısından önemlidir.

Harun Yıldız'ın "Anadolu Alevî-Bektaşî İnanç Dünyasında Kurban Anlayışı ve Kurbanla İlgili Ritüeller" başlıklı makalesine göre, Alevî ve Bektaşî çevreler arasında kurban ibadetinin Sünnî gelenekten farklı olarak genellikle "tığlamak, lokma ve tercüman" gibi isimlerle ifade edildiği, bu ibadetin önemli ölçüde Abdal Musa (Birlik) Cemi, Görgü Cemi, Muharrem Cemi, Musahip Cemi, Hızır Cemi, Düşkün Kaldırma Cemleri ile birlikte yürütüldüğü ve cemin yapısal bir parçası olarak on iki hizmetten biri şeklinde kabul edilip uygulandığı bildirilmektedir. Bunlarla birlikte adak kurbanları, Kurban Bayramı kurbanı, Hidrellez, Nevruz, şükür ve yağmur kurbanları gibi diğer kurbanların çeşitli şekillerde tığlandığı dile getirilmiştir.¹⁰⁵ Gelenek hakkında farklı tartışmaların olduğu konularda İslam'ın temel ibadetleri hakkındaki uygulamaları ortaya koyan bu tür çalışmalar toplumun dini sosyokültürel hayatı açısından önemlidir.

Ömer Faruk Teber ve Ramazan Çalkan tarafından kaleme alınan "Alevî-Bektaşî Nefeslerinde Tevellâ ve Teberrâ" başlıklı makaleye göre deyiş/nefeslerde kullanılan dil,

¹⁰² Doğan Kaplan, "Alevîlerin Osmanlı'da Oluşturdukları İtikadî Literatür", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 15/29 (2017), 153-177.

¹⁰³ Eyüp Baş, "Kaygusuz Abdal'da Peygamber Tasavvuru ve Hz. Muhammed İmajı (Saraynâme'sindeki Anlatılara Göre)", *Kalemname* 3/6 (Aralık 2018), 12-43.

¹⁰⁴ Kadri Önemli, "Şanlıurfa Kısas Beldesi Aleviliği", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (Haziran 2019), 175-208.

¹⁰⁵ Harun Yıldız, "Anadolu Alevî-Bektaşî İnanç Dünyasında Kurban Anlayışı ve Kurbanla İlgili Ritüeller", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 20 (Aralık 2019), 135-152.

eserlerde ortaya koyulan duygu ve düşünce yoğunluğu, muhatap kitle üzerindeki önemi yadsınamayacak bir şekildedir. Bu durumun nefeslerin Alevî ve Bektâşî geleneğinin müntesipleri nezdinde farklı bir boyutta konumlandırılmasını sağladığı ifade edilmiştir. Tevella ve teberrâ düşüncesinin Alevî ve Bektâşî geleneğinin belirleyici ve ayırt edici özelliklerinden olduğu ve bu olgunun deyiş/nefeslerde sıklıkla söylendiği dile getirilmiştir.¹⁰⁶ Geleneğe ait kavramları içerik analizine tabi tutan çalışmalar geleneğin zihniyetini ortaya koymak açısından önemlidir.

Fevzi Rençber'in "Alevî-Bektâşî Geleneğinde "Dârdan İndirme Erkânı: Adıyaman Örneği" başlıklı makalesine göre Dârdan İndirme Erkânının, Can Aşî Erkânı veya Rızalık-Helallik Erkânı olarak da bilindiği, bu erkânın ölen kişiler adına yapılan bir erkân olduğu, dâr erkânının bireysel ve toplumsal sorumluluğu artıran bir güce sahip olduğu dile getirilmiştir. Bu erkânın ölünün ruhunun azaptan kurtulması, yüceltilmesi tezkiye edilmesi için yapıldığı; hakkı olanların hakkının varislerden istemesinin talep edildiği, ölen şahsın borcu varsa ödendiği, helalleşmenin yapıldığı, kurbanın kesilip yapılan yemekler misafirlere ikram edildiği bir erkân olduğu; Adıyaman yöresinde dârdan indirme erkânlarının hâlâ yapılmakta olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁷ Bu tür alan çalışmaları geleneğin mevcut durumunu görme açısından önemlidir.

Aytekin Demircioğlu "Alevî ve Bektâşî Sözlü Kültüründeki Değer Kavramları" başlıklı makalesinde, yaşam biçimleri nedeniyle gelenekte yazılı aktarımın çok yaygın olmadığı, buna bağlı olarak Alevilik kültür ve öğretilerinin daha çok sözlü aktarım araçları ile sonraki kuşaklara aktarıldığı belirtilmektedir. Bu sözlü kültür cem törenlerinde, sema gösterilerinde veya cenaze merasimlerinde kendisini göstermektedir. Bu unsurlar gülbank, dua, deyiş, düvaz, şiir gibi sözlü ifade biçimleriyle aktarılmakta ve yaşatılmaktadır. Bu çalışmada Alevî ve Bektâşî sözlü kültüründe güçlü bir şekilde yer alan değer kavramlarının evrensel ve İslami değerler ile uyumlu olduğu ve aynı zamanda bu değerlerin Türk kültürünün oluşmasında hayati bir işlev gördüğü ifade edilmiştir.¹⁰⁸ Geleneği kavramlar üzerinden ele alan bu tür çalışmalar geleneğin zihniyetini ortaya koyması açısından değerlidir.

Cenk Üçer ve Rıza Sarı tarafından kaleme alınan "Dua, Gülbank ve Tercümanlar Üzerinden Alevî Nitelemeli Gelenek Hakkında Bazı Değerlendirmeler" başlıklı makalede, Dua, gülbank ve tercümanların Alevî geleneğinde, her an işiten, duaları kabul eden, affeden/bağışlayan, ikram eden, rızık veren, lütfeden ve her an yaratan bir Allah tasavvurunu açıkça ortaya koyduğu dile getirilmektedir. Dua, gülbank ve tercümanların, Alevî geleneğinin tasavvufî bir zihniyete sahip olduğunu gösterdiğini, ayrıca cehrî zikri kabul edip uygulayan bazı tasavvuf ekollerinde okunan dua, gülbank ve tercümanlarla hemen hemen aynı ifadeleri taşıdığı bildirilmektedir. Bunların yanı sıra Alevî nitelemeli

¹⁰⁶ Ömer Faruk Teber- Ramazan Çalkan, "Alevî-Bektâşî Nefeslerinde Tevellâ ve Teberrâ", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 8/1, (2019), 89-96.

¹⁰⁷ Fevzi Rençber, "Alevî-Bektâşî Geleneğinde "Dârdan İndirme Erkânı": Adıyaman Örneği", *Sırat* 1/1 (Mayıs 2020), 31-49.

¹⁰⁸ Aytekin Demircioğlu, "Alevî ve Bektâşî Sözlü Kültüründeki Değer Kavramları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 94 (Yaz 2020), 11-35.

geleneğe mensup ocak ve grupların diğer sûfî ekolleriyle aynı zeminde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁹ Bazı adâb ve erkânı esas alan bu tür mukayeseli çalışmalar geleneğin statüsünün anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Cenksu Üçer ve Şule Sezer'in "*Erkânnâme 1' Adıyla Yayımlanan 'Tasavvuf Risâlesi' Adlı Eserde Kur'ân ve Hz. Muhammed Tasavvuru*" başlıklı makalesi, Erdebil Sûfiyan Süreği'ne ait *Tasavvuf Risâlesi* (Erkânnâme 1) adlı eserde Kur'ân ve Hz. Muhammed tasavvurunu incelemeyi amaçlamaktadır. Eserde 20 ayet ve 16 rivayete yer verilmiş olup Sûfiyan Süreği geleneğine mensup tasavvufi metinde erkân ve âdâplar Kur'an ayetleriyle desteklenmiştir. Hz. Peygamber, Sûfiyan Süreği'nde "son peygamber, Habibullâh, nebi, peygamberlerin sultanı, alemlere rahmet, şeriat kapısının sahibi" gibi sıfatlarla tasvir edilmiştir.¹¹⁰ Makale, gelenek içi ve dışından pek çok kişinin farklı tartışma ve iddialarda bulunduğu bir konuda Kur'an ve Hz. Peygamber anlayışını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Hasan Yavuzer, *Alevî-Bektaşilikte Ölüm Ritüeli* başlıklı kitabında ölüm olgusu sosyoloji ve din sosyolojisi açısından kapsamlı bir şekilde değerlendirmiş; çalışmada insanlık tarihindeki ve İslam dinindeki ölüm ve ölüm algısı, ahiret inancı, Alevî ve Bektaşî geleneğinde ölüm ve ölüm erkânları ile Bektaşîliğin merkezi olarak kabul edilen Hacıbektaş ilçesindeki bazı uygulamalara yer vermiştir.¹¹¹ Bu tür çalışmalar gelenek hakkında farklı tartışmaların olduğu ana konularda yürütülen araştırmaların önemini göstermektedir.

Fevzi Rençber'in *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri* başlıklı kitabı İstanbul'da Alevîler ve Alevîliğe özgü bir müessese olan Cem Evleri üzerine bir çalışmadır. Bu kitapta Alevîler, Alevîlik'te cem, cem çeşitleri, cem evleri ve İstanbul'da yer alan cem evleri ve faaliyetleri ifade edilmiştir.¹¹² Geleneğin kurumsal yapılarıyla alakalı yapılan her türlü çalışma geleneği mevcut haliyle ortaya koymak açısından değerlidir.

5. Alevî Gelenekte Kurumsal Yapıları Ele Alan Çalışmalar

Hasan Coşkun'un *Geleneksel Alevi Sosyal Örgütlenmesi Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği* başlıklı doktora çalışması, Sivas'ın Kangal İlçesinde bulunan Türkmen Alevî Ocaklarının Geleneksel Alevî sosyal örgütlenmesini konu almaktadır. Araştırma alanında bulunan yaklaşık 50 köyün büyük çoğunluğunun Erdebil Sûfiyân Süreği Talibi Kızılbaş Türkmenleri olduğu belirtilmektedir. Küreselleşmenin, modernitenin ve köyden kente göçün etkisiyle dedelik kurumunun da nasibini aldığı, işlevlerinin birçoğunu yitirdiği, yeni dönemde Alevî dernek ve vakıflarının kurulduğu, bu kapsamda "dernek dedeliği" diye bir olgunun ortaya çıktığı ve kurumların da küreselleşmeden etkilendikleri dile getirilmiştir.¹¹³

¹⁰⁹ Cenksu Üçer- Rıza Sarı, "Dua, Gülbank ve Tercümanlar Üzerinden Alevî Nitelemeli Gelenek Hakkında Bazı Değerlendirmeler", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 13/2 (Aralık 2020), 357-398.

¹¹⁰ Cenksu Üçer - Şule Sezer, "*Erkânnâme 1' Adıyla Yayımlanan 'Tasavvuf Risâlesi' Adlı Eserde Kur'ân ve Hz. Muhammed Tasavvuru*", *İlahiyat Akademi* 17 (2023), 23-56.

¹¹¹ Hasan Yavuzer, *Alevî-Bektaşilikte Ölüm Ritüeli* (Kayseri: Şiir Vakti Yayınları, 2015).

¹¹² Fevzi Rençber, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri* (Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018).

¹¹³ Hasan Coşkun, *Geleneksel Alevi Sosyal Örgütlenmesi Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği Kangal* (Sivas. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014).

Yılmaz Arı'nın *Alevilikte Dini Otorite: Değişim ve Süreklilik (Adıyaman Örneği)* başlıklı saha araştırmasında, Adıyaman yöresinde yaşayan Alevilerde özellikle genç kuşaklarda geleneksel Alevî kültürüne ve adâb/erkânına bir eğilim görüldüğü, dedelerin küresel çağda "kendilerini yenileyememiş" bir otorite oldukları, kentleşme sürecinin bir sonucu olarak taliplerin çoğunlukla bağlı oldukları ocaklarından kopuş yaşadıkları, bunun yanı sıra birçok Alevi talibin hangi ocağa mensub olduğunu bilmediği ve bunu bir sorun olarak görmediği bundan dolayı ocak kültürüyle ilgili bir aidiyet sorunu yaşandığı belirtilmektedir.¹¹⁴ Coşkun ve Arı'nın yürüttüğü bu tür çalışmaların modernite, göç ve şehirleşme olgularının gelenek üzerindeki farklı etkilerini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

Fatih Bilgin'in *Tercan Yöresi Aleviliği* başlıklı saha araştırması olarak ele aldığı yüksek lisans tezinde, Aleviliğin tanımı, tarihsel sürecinden hareketle Tercan Yöresi Aleviliğinin iman ve ibadet esaslarıyla ilgili yaklaşımları, adap ve erkânları, sembollere ve ziyaret yerlerine vermiş oldukları önemi ifade etmiştir. İbadet ve ahlak anlayışlarının, tarikat ve tasavvuf anlayışı içinde şekillendiği vurgulanmıştır.¹¹⁵ İman esasları, ibadet hayatı ve ahlak anlayışları ile ilgili alanda yapılan bu tür çalışmalar kıymetli bilgiler içermektedir.

Lokman Kılavuz, *Çat Aleviliği* adlı yüksek lisans tezinde, Aleviliğin tanımı, tarihsel sürecinden hareketle Çat Aleviliğini iman ve ibadet anlayışları, tenasüh inancı, kurumları, adap ve erkânları konusunda ele almaktadır. Sonuçta Alevilik ve Sünnilik konusunda farklılıkların değil ortak noktaların dikkate alınması gerektiğini, Alevilik konusunda özellikle Din görevlilerinin doğru bilgiye sahip olarak her iki kesimi kucaklayıcı bilgiler vermeleri gerektiği ve Aleviliğin yazılı kaynaklarının set halinde halkın kolayca ulaşabileceği hale getirilmesini gerektiğini ifade etmektedir.¹¹⁶ Alevî-Sünnî kıyasına dayalı kullanım galat-ı meşhur hale gelmiş olsa da akademik çalışmalarda bu durumun farklı disiplinlerin metodik yaklaşımları çerçevesinde olguya muvafık bir şekilde düzeltilerek kullanılmasında fayda vardır. Tenasüh vb. konularda ise yine farklı disiplinlerin verili bilgileri dikkate alınarak detaylı tahlillere ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Nazan Ağalday tarafından hazırlanan *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Diyarbakır'da Alevilik* başlıklı saha araştırması olan yüksek lisans tezinde, modernleşme, eğitim imkânları, terör olayları gibi sebeplerden Diyarbakır il merkezine, yurtiçi ve yurtdışına göçler olduğu, bununla birlikte iman, ibadet ve ahlak esaslarıyla ilgili kabulleri, adâb-erkân ve temel anlayışları, On İki İmam'la ilgili inanışları, örf ve adetleri, hatta istek ve problemlerinin Anadolu Aleviliğinden çok farklı olmadığı dile getirilmektedir.¹¹⁷ Konu hakkında daha önce yapılmış sahalarda alan araştırmalarıyla mevcut durumun tespit edilmesi değişim ve dönüşümlerin takip edilmesi önemlidir.

¹¹⁴ Yılmaz Arı, *Alevilikte Dini Otorite: Değişim ve süreklilik (Adıyaman Örneği)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019).

¹¹⁵ Fatih Bilgin, *Tercan yöresi Aleviliği* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

¹¹⁶ Lokman Kılavuz, *Çat Aleviliği* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

¹¹⁷ Nazan Ağalday, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Diyarbakır'da Alevilik* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

Hafize Büyükçelebi *Anadolu Aleviliği ve Bektaşilik İlişkisi* başlıklı yüksek lisans tezinde hem Aleviliğin hem de Bektaşiliğin tarihi süreci ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada Anadolu Aleviliği ve Bektaşiliğin aynı kültürün iki alt yapısı olmasına rağmen, aralarındaki farklılıklar dolayısıyla Bektaşilik tarikat şeklinde yapılanmış bir oluşumu, Anadolu Aleviliği ise tasavvufi etkilerle İslam anlayışı oluşturan toplumsal yapılanmayı temsil ettiği ifade edilmiştir.¹¹⁸ Bu tür çalışmalar Alevilik şemsiye kavramı altında ele alınan yapıların farklı ve ortak yönlerini ortaya koymak açısından önemlidir. Ancak Alevî ve Bektaşî kullanımında Alevî isimlendirmesiyle daha çok Kızılbaş/Sûfiyân Süreğinin ifade edildiğinin açıkça belirtilmesi yerinde olacaktır. Bununla beraber hangi yapı altında ele alırsa alınsın her ocağı kendi gerçekliğinde ele alınması gerektiği açıktır.

Dilek Şahin'in *Alevî-Bektaşî Kaynaklarındaki Dini Unsurlar ve Yansımaları (Nehcü'l-Belâğa, İmam Ca'fer Es-Sâdik Buyruk'u, Hacı Bektaş-ı Velî Makalât'ı ve Pir Sultan Abdal Deyişleri Örneği Kapsamında)* başlıklı yüksek lisans tezinde, inanç ve ibadet temelli dini unsurlar incelenmiş, Alevî ve Bektaşî geleneğe mensup bireyin, dini inanç, tutum ve günlük yaşam tercihlerine yansımaları belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma dış müdahaleler, iç sorunlar ve yoksunlukların etkisiyle Alevî ve Bektaşî din algısının yeterince doğal gelişiminde aksaklıklar yaşandığını, kitabî İslam geleneğiyle arasındaki mesafenin zaman içinde giderek açıldığını ifade etmektedir. Bu veriler ışığında Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili olarak "İslam içi mi, İslam dışı mı?" tartışmalarına yönelik olarak geleneğin genel yapısı itibarıyla tarikat hüviyetine sahip olduğu ve diğer tarikatlar kadar İslâmî öge barındırdığı belirtilmektedir.¹¹⁹ Nehcü'l-Belâğa her ne kadar gelenekmensupları tarafından bilinen bir eser olsa da edeb ve erkân anlamında geleneğe tesir eden bir niteik taşımadığı ifade edilmelidir. Bununla beraber eserlerden hareketle geleneğin mahiyeti hakkında ortaya konulan bu bilgiler oldukça önemlidir.

Oğuzhan Özdemir'in *Çankırı Yöresinde Alevî Gelenek: Hacı Muradî Veli ve Hacı Ali Turabi Ocakları Örneği* başlıklı yüksek lisans tezi, Çankırı'daki Alevî geleneği söz konusu iki ocak üzerinden tarihsel, kültürel ve inançsal boyutlarıyla incelemektedir. Tezde Alevilik ve Kızılbaşlık kavramları, ocak sistemi, Çankırı'nın tarihi ve coğrafi dağılımı ile önemli şahsiyetlerin hayatları ele alınmakta; inanç, ibadet, âdâb-erkân, gelenek ve ahlaki öğretiler üzerine bilgi sunulmaktadır.¹²⁰ Alan araştırmasına dayalı bu tür çalışmaların verileri farklı bölgeler ve ocaklardaki telakkileri görmek açısından önemlidir.

Cemil Hakyemez'in "Tekke ve Zaviyeler Kanunu Çerçevesinde Alevilik-Bektaşilik" başlıklı makalesinde, 677 sayılı Tekke ve Zaviyeler Kanunundan hareketle bu yasanın günümüzde faydadan ziyade özellikle Alevilik ve Bektaşilikle ilgili dile getirilen

¹¹⁸ Hafize Büyükçelebi, *Anadolu Aleviliği ve Bektaşilik İlişkisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹¹⁹ Dilek Şahin, *Alevî-Bektaşî Kaynaklarındaki Dini Unsurlar ve Yansımaları (Nehcü'l-Belâğa, İmam Ca'fer Es-Sâdik Buyruk'u, Hacı Bektaş-ı Velî Makalât'ı ve Pir Sultan Abdal Deyişleri Örneği Kapsamında)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹²⁰ Oğuzhan Özdemir, *Çankırı Yöresinde Alevî Gelenek: Hacı Muradî Veli ve Hacı Ali Turabi Ocakları Örneği* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 2024).

sorunlarının çözümünde engel olduğunu belirtmektedir.¹²¹ Bu tür çalışmalar gelenekle ilgili tartışılan bazı konuların kaynakları hakkında gerçekçi bir çerçeve sunmaları bakımından dikkate değerdir.

Emrah Dindi “Şerhu Hutbeti’l-Beyânda Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ile İlişkilendirilen Kur’ân Ayetleri ve Bunların Yorumu” başlıklı makalesinde, Hz. Ali’nin sözlerini ihtiva ettiği ileri sürülen “Hutbetu’l-Beyân” isimli eserde, efsanevî Ali tasavvuru ve Ehl-i Beyt sevgisinin ön plana çıkarıldığı, bu noktada da konunun ayetlerin zahirini ihmâl ve iskât ederek Kur’ân’la temellendirme çabası içinde olduğu ifade edilmiştir.¹²² Bu tür çalışmalar geleneğe atfedilen bazı eserlerin hüviyetini ortaya koyma ve Kur’an’ın gelenekte kullanım şekli hakkında ortaya koydukları çerçeve yönüyle alana önemli katkılar sunmaktadır.

Mehmet Atalan’ın “Tarikat Silsilelerinde Ca’fer-i Sâdık’ın Yeri” başlıklı makalesinde, Tasavvuf Tarihinde önemli bir yere sahip olan Ca’fer-i Sâdık’ın, zühd tarihi açısından önemli bir yeri olduğu ve Alevî nitelemeli tarikatlarda olduğu gibi bazı Sünni tarikatlarda da tarikat silsilelerinin halkasında bulunduğu belirtilmiştir.¹²³ Bu tür mukayeseli çalışmalar farklı gelenekler hakkında sağlıklı değerlendirmeler açısından son derece önemlidir.

Ahmet Faruk Sinanoğlu “Kentleşme Sürecinde Alevi-Bektaşiliğin Yapısal Kurumlarının Değişimi ve Tarihsel Arka Planı” başlıklı makalesinde, kentleşme, bütün grupların yapısında olduğu gibi, dini grupların da yapısının değişiminde ve farklılaşmasında etkili olduğunu ileri sürmektedir. Alevi-Bektaşiliğin “dedelik”, “musahiplik”, “düşkünlük” gibi kurumlarının kentleşme sürecinden etkilendiklerini, kent ortamında genç kuşakların dedelik görevine talip olmadıklarından, Bektaşilikteki “baba” kurumuna doğru yönelmekte olduğu ifade edilmektedir. Yapısal-işlevsel değişim ve farklılaşma ile karşı karşıya kalan grup üyelerinin yeni arayış ve kendilerini yenileme çabası içerisinde oldukları belirtilmiştir.¹²⁴

Hasan Coşkun’un “Tokatlı Alevi Dedelerinin Düşkünlük Anlayışına Sosyolojik Bir Bakış” başlıklı makalesinde, düşkünlük kurumunun, Alevi ve Bektaşi gelenekteki temel kurumlardan biri olduğu ve düşkünlük kurumuna Alevi ve Bektaşi toplulukların geleneksel olarak hukuk sistemi olarak da bakılabileceği ifade edilmiştir. Çalışmada 1970’lerden sonra yaşanan büyük göç dalgasıyla dedelik kurumu zayıflayınca Alevî talip köylerinin karşılaştıkları problemlerin çözümlerinde boşluğa düştükleri, mecburen hukuki sorunlarını çözüme kavuşturmak için devletin resmi adli kurumlarına başvurmak zorunda kaldıklarına işaret edilmiştir. Yaşana gelişmelere bağlı olarak düşkünlük kurumunun da geleneksel toplumsal yapıdaki işlevselliğini koruyamadığı belirtilmiştir. Bunların yanı sıra Alevî ve Bektaşî topluluklarda düşkünlere yöreden yöreye değişen çeşitli cezalar

¹²¹ Cemil Hakyemez, “Tekke ve Zaviyeler Kanunu Çerçevesinde Alevilik-Bektaşilik”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/25 (Haziran 2014), 161-174.

¹²² Emrah Dindi, “Şerhu Hutbeti’l-Beyânda Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ile İlişkilendirilen Kur’ân Ayetleri ve Bunların Yorumu”, *Usul İslam Araştırmaları* 26/26 (Temmuz 2016), 171-210.

¹²³ Mehmet Atalan, “Tarikat Silsilelerinde Ca’fer-i Sâdık’ın Yeri”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 9/2 (Aralık 2016), 139-161.

¹²⁴ Ahmet Faruk Sinanoğlu, “Kentleşme Sürecinde Alevi-Bektaşiliğin Yapısal Kurumlarının Değişimi ve Tarihsel Arka Planı”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2017): 9-22.

uygulanmakta olduğunu belirtmektedir.¹²⁵ Kurumsal yapıların modernite, göç ve şehirleşme ile yaşadıkları deönüşüm veya değişimleri ortaya koyan bu tür çalışmalar alana önemli katkılar sağlamaktadır.

Özcan Güngör'ün kaleme aldığı "Alevilik Üst Kimliği Kullanımının Aleviler Nusayriler Bağlamında Dış Kimlik-İç Kimlik Yansımaları" başlıklı makalesinde, Nusayrilik diye bilinen ülkemizin güneyinde varlıklarını sürdüren dini grubun son zamanlarda özellikle "Alevilik" üst kimliği içinde değerlendirmelere başladığını belirtmektedir. Oysa grubun dış kimliği ve hissettiği iç kimlikte bu adlandırma en azından sosyolojik olarak sorunlu görülmektedir. Bu adlandırmada en çok kullanılan kavramın bugün için temsil edildiği Türk Aleviliği karşılaştırması içinde grup dışı etmenler ve bunun beslediği grup içi unsurlar değerlendirmeye tabi tutulması gerektiğine temas etmektedir. Bu iki grup için Alevilik üst kimliğini kullanmanın yapılan çalışmalarla da uyumlu olarak sosyolojik bağlamında dış kimlik ve iç kimlik algılamaları açısından mümkün olmadığı ifade edilmiştir.¹²⁶ Dünyada ve ülkede yaşanan kimlik politikaları bağlamında Alevî geleneğe mensup ocakların Nusayrilik ve genel anlamda da Şiilik (Caferilik) evreninde görülmesi ile ilgili yaklaşımların sağlıklı olmadığını göstermesi açısından kıymetli ve benzerlerinin yapılmasının gerekli olduğunu gösteren önemli bir çalışma olduğu görülmektedir.

Hasan Coşkun'un "Alevi/Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu "Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği" başlıklı makalesinde dedelik kurumunun Alevî ve Bektaşî geleneğinde hayati bir yer işgal ettiğın, dedenin geleneksel hayatta tüm sosyal, kültürel ve dini hayatın merkezinde bulunduğu, dedeliğın köylerde yaşayan Kızılbaş Türkmen Alevilerin zor hayat koşullarında özellikle yerleşik hayata geçmeden önceki göçebe hayatta karşılaşılan bütün problemlerin halledildiği ana merci ve makam olduğu belirtilmektedir. Ancak geleneksel olarak sadece dini otorite değil; aynı zamanda dünyevi otoriteyi de temsil eden dedelerin, büyük kentlere göç olgusuna bağlı olarak farklı şehirlere dağılmasıyla dedelik kurumunun da büyük bir değişim ve dönüştüm geçirerek zamanla geleneksel Alevi toplumunda sahip olduğu işlevlerinin birçoğunu kaybettiği ifade edilmektedir.¹²⁷ Göç ve şehirleşme etkilerini ortaya koyan bu tür çalışmalar geleneğın mevcut durumu hakkında önemli veriler sunmaktadır.

Cenksu Üçer "Alevî Nitelemeli Gelenek ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Yapılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi" başlıklı makalesinde, Alevî nitelemeli gelenek ya da ocak ve gruplar hakkında yapılacak çalışmalarda ocak sisteminin dikkate alınmasının önemini ele almaktadır. Buna göre bugün itibariyle daha çok Alevî ismiyle anılan gelenek, geleneksel olarak ocak sistemine dayanmaktadır. Alevî nitelemeli gelenek mensupları arasında bu geleneğe rengini veren ana unsurlarda dahi bazı farklılıkların ortaya çıkmasının temel nedeni söz konusu ocak farklılıklardır. Bu

¹²⁵ Hasan Coşkun, "Tokatlı Alevi Dedelerinin Düşkünlük Anlayışına Sosyolojik Bir Bakış", *Turkish Studies* 13/25 (2018), 145-160.

¹²⁶ Özcan Güngör, "Alevilik Üst Kimliği Kullanımının Aleviler Nusayriler Bağlamında Dış Kimlik-İç Kimlik Yansımaları", *Turkish Studies* 12/2 (2018), 75-90.

¹²⁷ Hasan Coşkun, "Alevi/Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu "Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği"", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli-Araştırma Dergisi* 85 (2018), 43-62.

farklılıklara bağlı olarak Hakk, Muhammed, Ali kabulü, dört kapı kırk makam anlayışları, yürütülen âdâb ve erkân, söz konusu âdâb ve erkâna dair eserler, cemler, semahlar, cemlerde ve semahlarda okunan deyiş ve nefesler, musâhiblik gibi toplumsal kurumlar vb. farklı anlayış ve uygulamalar ortaya çıkmıştır.¹²⁸ Bu tür çalışmaları gelinen noktada artık gelenek hakkındaki çalışmaların ocak sisteminin dikkate alınmasının gerekli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Cenkso Üçer “Musâhiblik Kurumu Üzerinden Alevi Ocaklar ve Gruplar Hakkında Bazı Değerlendirmeler” başlıklı makalesinde, Alevi geleneğe mensup kimi ocak ve gruplar arasında varlığını sürdüren musâhibliğin, Anadolu’da değişik yörelerde ve kesimler arasında Yaren, Barana, Delikanlı Teşkilatı, Gezek, Muhabbet, Oda Teşkilatı, Sohbet, Sıra, Perde, Arfana vb. farklı isimler ve değişik işleyişlerle sürdürülmüş olan pek çok oluşumla aynı kaynaklardan beslenmesine dikkat çekmektedir. Musâhiblik hakkında; Bektaşilerce nasip alma olarak görülmesi, bazı ocaklarca tarikata giriş erkânı olarak algılanması, diğer bazılarınca ise tarikata giren ailelerden ikisinin ayrıca kardeşlik ahdi yapmaları şeklinde çok genel hatlarıyla 3 ayrı yaklaşım olmasının, söz konusu farklı ocak, mensup olunan farklı tasavvufî gelenekler ve farklı anlayışlar olgusundan kaynaklandığı belirtilmektedir. Alevi geleneğin musâhibliğin kökenini Hz. Peygamber (sav) ile Hz. Ali’ye dayandırıp bunu Kur’an ayetleriyle delillendirmesi, musâhiblik erkânının geleneğe uygun olarak bir tarikat erkânıyla başlatılması ve her hükmünün yine tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında anlamlandırılmasının Alevî geleneğin tasavvuf ve tarikat hayatı bağlamında ele alınmasını gerekli kıldığını ifade etmektedir.¹²⁹ Kurumsal yapılar üzerinden geleneğin dinî statüsünün anlaşılmasına katkı sağlayan bu tür çalışmaların önemli olduğu görülmektedir.

Harun Yıldız “Menâkıbnâmelerin Alevî-Bektaşî Kültürü ve Kimlik Oluşumundaki Yeri” başlıklı makalesinde İslam düşünce ve tasavvuf geleneğinin önemli kaynakları arasında yer alan menâkıbnâmelerin, tıpkı Buyruk metinleri gibi Alevî ve Bektaşî düşüncesinin temel kurucu metinleri içinde bulunduğunu, tasavvufî bir içeriği olan bu metinler sayesinde “Hak, Muhammed, Ali”, dört kapı kırk makam, üç sünnet yedi farz, eline diline ve beline sahip olmak gibi önemli dinî/tasavvufî kabul ve değerlerin, Alevî ve Bektaşî anlayışa yüzyıllar boyunca esas karakter ve kimliğini kazandırdığını ifade etmiştir.¹³⁰ Metin incelemesi üzerinden yürütülen bu tür çalışmalar geleneğin statüsü ve zihniyetinin anlaşılması adına önemli veriler sunmaktadır.

Yunus Emre Gördük’ün “İmam Cafer Es-Sadık’a Nisbet Edilen Buyruk’ta Yer Alan Ayetler Üzerine Bir İnceleme” başlıklı makalesinde günümüzde mevcut baskılarda pek çok hatanın bulunduğu, çalışma kapsamında incelenen üç Buyruk baskısında, toplam 27 ayetin yer aldığı, metin içeriklerinden bunların Kur’an’ın dört esası sayılan tevhid, nübüvvet, haşır/ahiret ve ibadet/adalet ana konuları kapsamında birçok alt başlıkla ilgili kullanıldığı

¹²⁸ Cenkso Üçer, “Alevî Nitelemeli Gelenek ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Yapılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12/2 (Aralık 2019), 353-402.

¹²⁹ Cenkso Üçer, “Musâhiblik Kurumu Üzerinden Alevi Ocaklar ve Gruplar Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* /93 (Mart 2020), 11-35.

¹³⁰ Harun Yıldız, “Menâkıbnâmelerin Alevî-Bektaşî Kültürü ve Kimlik Oluşumundaki Yeri”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 21 (Haziran 2020), 39-60.

ifade edilmektedir.¹³¹ Kimlik politikaları bağlamında Alevî gelenek ve Kur'an hakkında farklı tartışmaların söz konusu olduğu bir durumda bu tür çalışmalar alana önemli katkılar sağlamaktadır.

Ahmet Taşğın, Nurhan Aydın ve Abdulkadir Yeler tarafından hazırlanan "Hazım Ağâh Efendi ve Osmanlı Devleti Hâkimiyeti Son Dönemi Irak'ında Bektaşî Tekkelerini Anlattığı Mektubu" başlıklı makalede Ahmed Rifkı tarafından 1910 yılında yayımlanan Bektaşî Sırrı isimli eserin ikinci cildinde yer alan Hazım Ağâh Efendi'nin mektubu incelenmektedir. Mektupta Irak veya Bağdat merkez ve çevresinde Kazımiye, Necef, Kerbela gibi atebât merkezlerindeki tekkeler, derviş ve babaları hakkında bilgiler ile Tanzimat ile yasaklanan Bektaşî tekkelerinin kapatılması, tekkelerin bir kısmının yıkılması ve bir kısmının da gelirlerine el konulup zayıf düşürülmesiyle Bağdat tekkelerinin yeniden toparlanma çabalarına dair bilgiler değerlendirilmektedir.¹³² Tarihe ışık tutan bu tür kayıtların gün yüzüne çıkarılmasının önemli olduğu görülmektedir.

Süleyman Çam'un "Bahâ Saîd Bey'in Hayatı, Eserleri ve Anadolu'daki Alevî-Bektaşî-Nusayrî Zümreleri ile İlgili Çalışmaları" başlıklı makalesinde Bahâ Saîd'in, Osmanlı'nın son Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşayan, Anadolu'daki Alevîlik-Bektaşîlik ve Nusayrîlik üzerine yaptığı alan araştırmaları ile dikkat çeken önemli bir şahsiyet olduğu belirtilmiştir. Çalışmada Bahâ Saîd'in Avrupalı ilim adamlarının Anadolu'daki Alevî ve Bektaşî geleneği ve diğer dinî gruplar hakkındaki görüşlerin tamamının yanlış olduğunu ortaya koymak ve onların iddialarına cevap vermek için Alevî ve Bektaşîler'in yaşadıkları bölgelerde katılımcı gözlem ve görüşme teknikleriyle sosyolojinin araştırma tekniklerinden biri olan saha çalışması yaptığını; saha araştırmalarında Alevî ve Bektaşî geleneğin kökenleri ve âyinleri hakkında genel olarak bilgi verdiğini, Alevî ve Bektaşî zümrelerinin öğretisi ve kültür öğelerini incelediği ve onlarda kadim Türklerin kültür izlerinin varlığını tespit ederek alana önemli katkılar sağladığı ifade edilmiştir.¹³³ Alana öncülük eden söz konusu çalışmaları ele alıp metodik olarak inceleyen bu tür çalışmalar son derece önemlidir.

Cenksu Üçer ve Esra Çaykara tarafından hazırlanan "Hacı Bektaş Velî'ye Atfedilen Makâlât Adlı Eserde Kur'an ve Hz. Peygamber Tasavvuru" başlıklı makalede özellikle 1990'lı yıllarda görülen kimlik politikaları bağlamında Alevîlikte yeni bir kimlik inşasına girişildiği; Hacı Bektaş-ı Velî'ye atfedilen ve hem Bektaşîler hem de Alevî ocakları tarafından genel kabul gören Makâlât adlı eserde Kur'an ve Hz. Peygamber'le ilgili nasıl bir çerçeve çizildiğini ortaya koymanın önemli olduğu dile getirilmektedir. Çalışmada kimlik politikaları bağlamında dille getirilen pek çok iddianın Makâlât'taki verilerle uyumadığına işaret edilmektedir.¹³⁴ Bu itibarla geleneği gelenek mensubu kişilerin şahsî

¹³¹ Yunus Emre Gördük, "İmam Cafer Es-Sadık'a Nisbet Edilen Buyruk'ta Yer Alan Ayetler Üzerine Bir İnceleme", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 95 (2020).

¹³² Ahmet Taşğın vd., "Hazım Ağâh Efendi ve Osmanlı Devleti Hâkimiyeti Son Dönemi Irak'ında Bektaşî Tekkelerini Anlattığı Mektubu", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 96 (2020), 263-318.

¹³³ Süleyman Çam, "Bahâ Saîd Bey'in Hayatı, Eserleri ve Anadolu'daki Alevî-Bektaşî-Nusayrî Zümreleri ile İlgili Çalışmaları", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 13/2 (Aralık 2020), 743-772.

¹³⁴ Cenksu Üçer- Esra Çaykara, "Hacı Bektaş Velî'ye Atfedilen Makâlât Adlı Eserde Kur'an Ve Hz. Peygamber Tasavvuru", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Aralık 2021): 415-447.

görüşleri üzerinden değil de eserleri üzerinden çalışmanın sağlıklı değerlendirmeler için gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

Saliha Vidinlioğlu ve Rukiye Ökdem tarafından hazırlanan “Sultanbeyli’de Bulunan Cemevleri Arasında Yaşatılan Alevilik Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı makale, Sultanbeyli’de bulunan cemevlerinde hizmet yürüten dedeler ve zâkirler ile yapılan mülakat verilerine dayanmaktadır. Bu sorular ışığında dede ve zâkirlerin Aleviliğe dair bilgilerinin geleneksel Alevilikle büyük oranda örtüştüğü; gerek geleneksel yapı gerek güncel gelişmelere bağlı olarak cemevlerine göre usullerinin, uygulamaların ve imkanların farklılık arz ettiği; söz gelimi katılımcıların dedelere maaş konusunda fikir ayrılığında oldukları tespit edilmiştir.¹³⁵ Bu tür çalışmalarda şehirlerdeki cemevi yapılanmasının da ne kadar ocak sistemine dayandığının öncelikle dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

Şaban Banaz’ın “Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Tokat Şubesi’nin Kuruluşu, Faaliyetleri, Sorunları ve Beklentileri” başlıklı makalesinde derneğin Tokat’taki farklı ocaklardan değişik etnik ve ideolojik grupları barındıran bir yapıda olduğu vurgulanmaktadır. 1994’te Sivas Madımak Olayı sonrası kurulan şubenin Tokat’taki Alevilerin faaliyet, sorun ve beklentilerini merkeze alan faaliyetlerde bulunduğu; bununla beraber genel merkeze uyumlu hareket etmeye çalıştığı; bazı görüş ve uygulamalarında geleneksel Alevilikten uzaklaştığı; yeni kurulan Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı’na karşı durduğu belirtilmiştir.¹³⁶ Bu tür çalışmalar vakıf ve dernekleşme üzerinden inşa edilen Alevilik kimliğinin yerel görünümünü ortaya koymasından önemlidir.

Fevzi Rençber’in *Hakk Muhammed Ali Aşk* isimli kitabında Geleneksel Anadolu Aleviliği ve Adıyaman yöresi Aleviliğinin inanç, ibadet, ahlak prensipleri, örf ve adetleri konularına temas edilmektedir.¹³⁷ Alan araştırmasına dayalı bu tür çalışmalar geleneğin geçmişi ve gününü anlamak için oldukça önemli katkılar sunmaktadır.

Kamile Ünlüsoy’un *Anadolu’da Hz. Ali Tasavvurları, XIII.-XVI. Yüzyıllar* isimli kitabı Anadolu coğrafyasında Hz. Ali’nin dinî sosyokültürel hayatta nasıl algılanıp tasavvur edildiğini ortaya koymaktadır.¹³⁸ Bu tür çalışmalar farklı dinî sosyokültürel yapılarıdaki ortak motif, anlayış ve uygulamaları görmek adına son derece önemlidir.

Doğan Kaplan tarafından hazırlanan *Şeyh Safi Buyruğu: Kitab-ı Menakıb-ı Şerif Kutbu’l-Arifin Hazreti Şeyh Seyyid Safi -Rahmetullahi Aleyh- (17. yüzyıl)* isimli bu çalışma, orijinal adı Menâkıb olan; ancak daha çok Şeyh Safi Buyruğu olarak şöhret kazanan eserin tahkiki neşridir.¹³⁹ Bu eserlerin profesyonel olmayan kişilerce yapılan yayınlarında görülen pek çok hata, tahkiki neşire dair akademik ilkeler dikkate alınarak yapılan bu tür çalışmaların ne

¹³⁵ Saliha Vidinlioğlu - Rukiye Ökdem, “Sultanbeyli’de Bulunan Cemevleri Arasında Yaşatılan Alevilik Üzerine Bir Değerlendirme”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/1 (30 Haziran 2023), 356-399.

¹³⁶ Şaban Banaz, “Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Tokat Şubesi’nin Kuruluşu, Faaliyetleri, Sorunları ve Beklentileri”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 17/1 (30 Haziran 2024), 3-31.

¹³⁷ Fevzi Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2014).

¹³⁸ Kamile Ünlüsoy, *Anadolu’da Hz. Ali Tasavvurları, XIII.-XVI. Yüzyıllar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015).

¹³⁹ Doğan Kaplan, *Şeyh Safi Buyruğu: Kitab-ı Menakıb-ı Şerif Kutbu’l-Arifin Hazreti Şeyh Seyyid Safi-rahmetullahi aleyh- (17. yüzyıl)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

kadar gerekli olduğunu ve bu çalışmaların çoğaltılmasının lüzumunu açıkça ortaya koymaktadır.

Sıddık Korkmaz tarafından hazırlanan *Alevilik Bektaşilik Geleneği ve İslam* isimli kitapta, Alevilik ve Bektaşilik geleneği bilimsel objektiflikle ve bu geleneklerde hâkim olan İslâm anlayışıyla ilişkisi ortaya konularak incelenmiş ve geleneğin doğru şekilde anlaşılmasına katkı sunulmaya çalışılmıştır.¹⁴⁰ Alanda bu tür çalışmalara ihtiyaç olduğu muhakkaktır.

Cenksu Üçer'in *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları* isimli kitabında Alevîlik, dini statüsü, geçmişte her biri Bektaşiler, Erdebil Sûfiyân Süreği Tâlibleri (Kızılbaşlar), Ağu İçenler, Baba Mansurlular, Dede Garkınlılar, Kureyşanlılar gibi mensup olduğu ocakla anılan, günümüzde ise daha çok Alevî nitelemesi ile isimlendirilen, dînî ve sosyal hayatlarını tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendiren ocak/topluluk ve gruplar ele alınmıştır.¹⁴¹

Ahmet Taşğın tarafından yayımlanan *Kalemle Resmedilen Alevilik* isimli kitapta, yakın dönemde Alevîlik konusunda yapılan yayınlarda geleneğin temel kavramlarının içinin nasıl boşaltıldığına dair önemli analizler yapılmaktadır. Nefes, nutuk, kelam vb. kavramların gelenek açısından ne anlama geldiğini ortaya koyup geleneğin tarih ve kaynakları itibarıyla hangi zeminde nasıl bir yerde görülmesi gerektiğine dair bir çerçeve çizilmektedir.¹⁴² Bu tür çalışmalar gelenekteki batınî çerçevenin ve dahi tasavvufî kavramların yerli yerinde anlaşılması ve gelenek hakkında sağlıklı değerlendirmeler için oldukça önemli katkılar sunmaktadır.

6. Modernite, Göç ve Şehirleşme Olguları ve Güncel Bazı Tartışmaları Ele Alan Çalışmalar

Azize Durmaz *Alevi ve Sünnilerde Sosyal Kimlik ve Önyargı (Malatya Örneği)* başlıklı çalışması Türkiye'deki en büyük iki inanç grubunu oluşturan Alevi ve Sünnilerin aralarındaki ilişkileri, birbirlerine yönelik tutumlarını ve kalıp yargılarını sosyal kimlik ve sosyal temas kuramları açısından incelemektedir. Araştırma sonucunda, Sünni grubun Alevilere daha çok olumlu kalıp yargıları atfettikleri gözlenmekle birlikte, her iki kesimin de birbirlerine karşı olumsuz tutumlara sahip oldukları bulunmuştur. Böylece farklı olana karşı tahammülsüz olmak, ona karşı ayrımcı davranışlar sergilemek ve hatta fiziksel saldırıda bulunmak önyargılı insanlar için çok kolay olabileceğini ifade etmektedir.¹⁴³

İsa Kurtbay'ın *Almanya'daki Anadolu Alevilerinin Alevilik Algısı ve Problemleri* başlıklı saha araştırmasında Almanya'ya Alevilerin 1950-60'lardan itibaren göç etmeye başladığı; Almanya'daki diğer Müslüman cemaatlere nazaran Alevilere pozitif ayrımcılık uygulandığı, hatta bazı Alman yetkililer Alevileri Müslüman grubun içerisine dâhil

¹⁴⁰ Sıddık Korkmaz, *Alevilik Bektaşilik Geleneği ve İslam* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016).

¹⁴¹ Cenksu Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019).

¹⁴² Ahmet Taşğın, *Kalemle Resmedilen Alevilik* (Ankara: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2019).

¹⁴³ Azize Durmaz, *Alevi ve Sünnilerde Sosyal Kimlik ve Önyargı (Malatya Örneği)* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

etmeyip farklı bir din statüsünde değerlendirilmesine temas edilmektedir.¹⁴⁴ Bu tür çalışmalar geleneğin dünyada görülen uluslararası ilişkiler ve siyaset bağlamında önemli bir unsur olarak gündem oluşturduğunu; buna bağlı olarak gelenek ve mensupları açısından önemli değişim ve dönüşümler yaşandığını ortaya koyarak alana katkı sunmaktadır.

Hatice Mut *Bir Bektaşî Dede babası Olarak Bedri Noyan'ın İslam Algısı* başlıklı çalışmada, bir Babağân Bektaşî dedebabası olarak camianın önemli isimlerinden olan Bedri Noyan'ın görüşleri incelenmiştir. Çalışmada Noyan'ın Bektaşîliği, tasavvufî bir yapı ve Ehl-i beyt sevgisi merkezli Türk İslâmı olarak gördüğünü, Mirac hadisesinde Hz. Peygamber'in Allah'ı bir genç suretinde gördüğü rivayetlerini de delillendirerek insan sûretinde bir Allah tasavvuruna sahip olduğu izlenimi verdiğini belirtmiştir. Ayrıca Noyan'ın Ehl-i sünnet düşüncesini özellikle de cennet-cehennem algısıyla oluşan bir Müslüman kimliği yaklaşımına sıcak bakmadığını dile getirmektedir.¹⁴⁵ Gelenek açısından önemli görülen şahsiyetlerin görüşlerinin incelenmesi geleneğin seyrini takip açısından önemlidir.

İskender Tanış, *Günümüzde Alevî-Sünnî İlişkileri (Isparta Yakaören Köyü Örneği)* başlıklı saha araştırmasında Alevî Sünnî ilişkileri tarihsel bağlamda özellikle Safevî etkiyle bir mücadele içinde günümüze kadar gelmiş olduğunu, günümüzde ise bu ilişkilerin Isparta Yakaören Köyü örneğinde de görüldüğü üzere daha müspet yönde olduğunu bildirmektedir.¹⁴⁶ Bu tür çalışmalarda yukarıda da işaret edildiği üzere Kızılbaş ocakların hepsini genelleme yaparak ele almamak gerektiği; bunun yerine Kızılbaş olup da Safevîlere destek verenler ile vermeyenleri ayrı tutmak gerektiği hususu ön plana çıkmaktadır.

Nebiye Aydın, *Cumhuriyet Dönemi Alevî Toplumunun Devlet İle İlişkileri ve Alevî Açılımı* başlıklı yüksek lisans tezinde, tarihsel sürecinden bahsettiği Alevîliğin, Alevî kimliğinin zeminini oluşturan tabakanın, tarihsel birikim ve onunla kaynaşmış olan coğrafyanın bakiyesi şeklinde oluşmuş bir inanç sistemi olarak tarif etmiştir. Osmanlı Devleti'nde yönetilen olan Alevîlerin, kendileri için özgür bir yaşam alanı oluşturulacağını düşünerek Mustafa Kemal'in cumhuriyet rejimi kapsamındaki modernleşme projesinin ve Kemalizm'in ortaya koyduğu bütün radikal projelerin sonuna kadar destekçisi olduğunu belirtmektedir. Çalışmada günümüzde devletin, Alevîlerin yaşadığı sorun ve beklentileri gündemine alarak Alevî açılımı süreci ve uygulamaları ile sürece ilişkin çözüm önerilerinin geliştirilmesini desteklediğini, bu süreçte devletten kalıcı düzenlemeler talep eden Alevîleri de laik-seküler devletin tarafsızlık ilkesi bağlamında, politik çıkarlar gözetilmeksizin, bütün din ve mezheplere eşit mesafede durularak kararlar alınması gerektiğini vurguladıklarını ifade etmiştir.¹⁴⁷ Ülke siyaseti ve kamu yönetiminde yaşanan gelişmelerin akademik çalışmalarda incelenmesi önemli olmakla birlikte gelenek içinden farklı

¹⁴⁴ İsa Kurtbay, *Almanya'daki Anadolu Alevîlerinin Alevîlik Algısı ve Problemleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016).

¹⁴⁵ Hatice Mut, *Bir Bektaşî Dede babası Olarak Bedri Noyan'ın İslam Algısı* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

¹⁴⁶ İskender Tanış, *Günümüzde Alevî-Sünnî İlişkileri (Isparta Yakaören Köyü Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

¹⁴⁷ Nebiye Aydın, *Cumhuriyet Dönemi Alevî Toplumunun Devlet ile İlişkileri ve Alevî Açılımı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

kesimlerin bu konulardaki görüşlerinin de araştırma kapsamında değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Nihal Durna, *Ortaöğretim Dkab Dersi Öğretim Programında Yer Alan Alevilik ile İlgili Bilgiler Konusunda Öğrencilerin Düşünceleri (Sivas Örneği)* başlıklı yüksek lisans tezinde 2005 yılından itibaren ortaöğretim DKAB dersi ve Alevilikle ilgili içerdiği konular incelemiş, Sivas il merkezinde, çeşitli okullarda lise son sınıf öğrencilerine anket yapılmış ve anketin sonuçları analiz edilerek yorumlanmıştır. Yapılan ankette DKAB dersinin zorunluluğu ile ilgili öğrencilerin %69,6'sının, özellikle Alevî olduğunu söyleyen öğrencilerin %50'sinin dersin zorunluluğuna inandığı, %15,8'inin ise zorunlu olması gerektiğine inanmadığı; %40,6'sının DKAB dersinin, dini tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴⁸

Nilüfer Polat *Mahalle Baskısı Bağlamında Alevi ve Sünni İlişkilerinin Değerlendirilmesi Malatya Örneği* başlıklı yüksek lisans tezine göre, mahalle baskısı sosyal yaşamın her alanında, cinsiyet, inanç, etnik açıdan vb. ayrımı olmadan hissedildiği, bazı sosyal değer ve referanslar sınır kabul edildiği için sosyal baskının meşrulaştırıldığı ifade edilmektedir. Alevi kesimin inanç ve sosyal yaşam yönünden esnek tavır ve davranışları, Sünnilerin bir kısmı tarafından kabul görmediğini, bu durum sözlü baskı, hatta şiddetle sonuçlandığını Aleviler ise tarihsel süreçten bugüne Sünnilere yönelik olumsuz birikim yüklü hafızalarını, sosyal yaşamda da ön plana çıkardığını ifade etmektedir.¹⁴⁹

Muhammet Bayrak, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarındaki Alevilik-Bektaşilik Konularına İlişkin Alevi-Bektaşilerin Değerlendirmeleri-Başakşehir/Güvercintepe Örneği* başlıklı yüksek lisans tezinde, Alevî-Bektaşilerin, çocuklarının din öğretimi almaları konusunda son derece hassas, hatta bazılarında göre okullarda din eğitiminin daha erken yaşta verilmesi kanaatinde olduklarını belirtilmektedir. DKAB ders kitaplarında Alevî-Bektaşî tabiri, Alevîlik-Bektaşîliğin tasavvufî bir yorum olarak verilmesi, Caferîlikle ilişkisi ve farkının anlatılması olumlu karşılanmaktadır. Ayrıca Alevî-Bektaşilerin çoğunluğu, DKAB ders kitabının hem Alevî-Bektaşî hem de Sünni kimselerin bulunduğu bir komisyonun tarafından hazırlanması gerektiği düşüncesinde oldukları ifade edilmektedir. Bunlara ek olarak DKAB dersini verecek öğretmenin Sünni olmasını, Sünniliği dayatmaya çalışmadıktan sonra sorun olarak görmemekte oldukları belirtilmektedir.¹⁵⁰

Kürşat Şentürk *Aleviler Üzerinde Protestan Misyonerlik Faaliyetleri (19. Yüzyılın Başından Mustafa Kemal Atatürk'ün Ölümüne Kadar)* başlıklı yüksek lisans tezinde, özellikle Protestan Misyonerlerin ülkemizde ve özelde Aleviler üzerindeki faaliyetlerinden bahsetmekte, Misyonerler özellikle Aleviliği, kendilerine kültürel ve dini anlamda sempatik gelmesi ve

¹⁴⁸ Nihal Durna, *Ortaöğretim Dkab Dersi Öğretim Programında Yer Alan Alevilik ile İlgili Bilgiler Konusunda Öğrencilerin Düşünceleri (Sivas Örneği)* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

¹⁴⁹ Nilüfer Polat, *Mahalle Baskısı Bağlamında Alevi ve Sünni İlişkilerinin Değerlendirilmesi Malatya Örneği* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

¹⁵⁰ Muhammet Bayrak, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarındaki Alevilik-Bektaşilik Konularına İlişkin Alevi-Bektaşilerin Değerlendirmeleri-Başakşehir/Güvercintepe Örneği-* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2019).

Hristiyan inanç sistemine çok yakın görmelerinden dolayı, İslam ile Hristiyanlık arasında kurulan bir köprü olarak gördüklerini ifade etmektedir.¹⁵¹ Tarihe ışık tutan bu tür çalışmaların farklı boyutlarıyla günümüzle ilgili de sürdürülmesi oldukça önemlidir.

Enes Deligöz, *Anadolu Aleviliği Üzerine Düşünceler: Esat Korkmaz Örneği* başlıklı yüksek lisans tezinde çağdaş Alevî yazar Esat Korkmaz'ın Alevilikle ilgili görüşlerine yer verilmiş ve yorumlayarak çeşitli eleştirilerde bulunmuştur.¹⁵²

Hasan Çelik, *Alevilikte Gönül Eğitimi ve Model Kişilik Olarak Hüseyin Doğan Dede* başlıklı yüksek lisans tezinde, Hüseyin Doğan'ın hayatı, kişiliği, dedeliği ve Alevilik ile ilgili çeşitli konulara temas etmektedir.¹⁵³

Bülent Keleş *Almanya'da Alevilerin Kurumsallaşma Süreci* başlıklı doktora tezinde, 1961'de başlayan yurtdışına işgücü göç sürecini, Almanya'da yaşayan Alevileri ve onların kurumsallaşma sürecini, İslam'dan bağımsız kendine özgü bir inanç olarak Alevilik söyleminin ortaya çıkma nedenlerini, Alevilik merkezli örgütlenme nedenlerini ifade etmektedir. Keleş, Alevilerin Alman hükümet yetkililerinden destek görmelerinin nedenini Alevilerin Alevi olmasından dolayı değil, Alman kurumlarıyla ilişkilerinde profesyonel hareket etmelerinden, Alman sosyal yaşamına katılım göstermelerinden, dindarlık algılarının Sünnilere göre daha az oluşundan, laiklik vurgusu yapmalarından ve yoğun bir şekilde Alman vatandaşlığını tercih etmiş olmalarından kaynaklandığını belirtmektedir.¹⁵⁴

Merve Kaya *Yol Bilim Kültür Araştırma Dergisi'nde Sunulan Alevîlik* başlıklı yüksek lisans tezinde, Alevîlik kavramını ve tanımlanmasındaki tartışmaları, Alevîliğin kaynaklarını, tarihini ve tarihi kişileri, Alevîlerin çıkardıkları isyanları, inanç, ibadet ve adâb/erkânını, sosyal hayatlarını, kurumlarını ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na bakışlarını Yol Dergisi bağlamında ele almıştır. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nun Alevîlere ayrımcı davrandığından ve cemevlerine yasal statü verilmemesinden yakınıldığından da dergide bahsedildiği ifade edilmiştir.¹⁵⁵

Ayşenur Canbaz *Güney Bulgaristan'da Alevilik-Bektaşılık (Kırcaali-Hasköy Örneği)* başlıklı yüksek lisans tezinde, Güney Bulgaristan'da yer alan Haskova ve Kırcaali merkezi ile bu yerleşim yerlerinde yaşayan Alevilerin dinî eğilimi anket yöntemiyle tespit edilmiştir. Ankete katılanlar üzerine yapılan çalışmada, büyük bir çoğunluk kendisini sadece Alevîlik içinde, bir kısmı Müslümanlık ve Bektaşılık içinde birkaç kişi de Hristiyanlık içinde tanımladıkları belirtilmiştir.¹⁵⁶

¹⁵¹ Kürşat Şentürk, *Aleviler Üzerinde Protestan Misyonerlik Faaliyetleri (19. Yüzyılın Başından Mustafa Kemal Atatürk'ün Ölümüne Kadar)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹⁵² Enes Deligöz, *Anadolu Aleviliği Üzerine Düşünceler: Esat Korkmaz Örneği* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹⁵³ Hasan Çelik, *Alevilikte Gönül Eğitimi ve Model Kişilik Olarak Hüseyin Doğan Dede* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹⁵⁴ Bülent Keleş, *Almanya'da Alevilerin Kurumsallaşma Süreci* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021).

¹⁵⁵ Merve Kaya, *Yol Bilim Kültür Araştırma Dergisi'nde Sunulan Alevîlik* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

¹⁵⁶ Ayşenur Canbaz, *Güney Bulgaristan'da Alevilik-Bektaşılık (Kırcaali-Hasköy Örneği)* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

Şeymanur Bayyığıt *Günümüz Alevilerinin Caferiliğe Bakışı: İstanbul Avrupa Yakası Örneği* başlıklı yüksek lisans tezinde, Aleviliğin Caferilikle ilişkisi, ayrı mı yoksa aynı mı olduğu, ayrıysa farkların ayrıysa benzerliklerin neler olduğunun tespiti İstanbul Avrupa Yakası örneğinde Alevi kimliğe sahip on bir katılımcıya sorulan sorular üzerinden yapılmıştır. Tüm katılımcılar Alevilik tanımlama ve algılamasında ahlâk boyutu üzerinde durmuştur. Yine Aleviliğin ayırt edici özelliği olarak, insan sevgisi, hoşgörü ve çoğulculuk üzerine yoğunlaşmaktadırlar. On bir katılımcıdan dördü Aleviliği bir mezhep olarak tanımlamış, kalan yedi katılımcıdan dördü ise Aleviliği din ve mezhep üstü evrensel bir yaşam felsefesi, en üst kimlik yapısı olarak kabul ettiğini aktarıldığını ifade etmiştir.¹⁵⁷

Mehtap Aşlamacı *Alevi Bireylerin Kimlik Gelişiminde Din Eğitiminin Rolü* başlıklı doktora tezi çalışmasında, Malatya ilinde yaşayan 26 Alevî ile yaptığı görüşmelerle günümüzde Alevilerin kimlikleri üzerinden karşılaştıkları sıkıntılar, kimliklerini inşa etme sürecinde din eğitiminin rolü konuları Alevî gelenek ile ilgili çeşitli sorular da sorarak incelemiştir.¹⁵⁸ Kimlik politikaları çerçevesinde şekillenen son dönem zihinlerinin tasavvurlarının görülmesi adına kimlik konulu çalışmalar önemli veriler sunmaktadır.

Fikriye Ünlü'nün *Alevi Bireylerde İnanç Tutumu ve Prososyal Davranışların İncelenmesi: İstanbul İli Örneği* başlıklı yüksek lisans tezinde Alevilik kavramları, sosyolojik çerçeve ve yöntem bilgisi ile katılımcıların inanç tutumu ve prososyal davranışlarını incelemektedir. Sonuçlarda, İstanbul'daki Alevi katılımcıların büyük çoğunluğunun "Hak-Muhammed-Ali" anlayışını benimsediği, kendilerini Müslüman Alevi olarak tanımladığı, Aleviliğin soydan gelen bir durum olarak kabul edildiği; farklı Alevi telakkilerinin var olduğu ve dedelerin eğitim seviyesinin düşük olması nedeniyle dini liderlikte zayıflama yaşandığı tespit edilmiştir.¹⁵⁹

Adile Başaran'ın *Alevi-Bektaşî Öğretisinde Kadının Konumu* başlıklı yüksek lisans tezi, Alevi-Bektaşî öğretisinde kadının dini ve toplumsal hayatta aktif ve saygın bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Kadınlar cem törenlerinde görev almakta, on iki hizmette yer almakta, dedelik gibi liderlik pozisyonlarına gelebilmektedir. Toplumsal olarak ev işleriyle sınırlı kalmayıp manevi rehber olarak kabul edilirler ve "ana" ile "bacı" unvanlarıyla onurlandırılırlar. Kadın-erkek eşitliği temelinde her iki cins "can" olarak görülmekte ve topluluğun ayrılmaz parçası sayılmaktadır. Tez, kadınların Alevi-Bektaşî geleneğindeki güçlü ve eşitlikçi konumu olduğuna işaret edilmektedir.¹⁶⁰

Ayşenur Yılmaz'ın *Alevi Vatandaşların Ortaokul ve Liselerde Okutulan DKAB Dersine İlişkin Görüşleri* başlıklı yüksek lisans tezinde, Diyarbakır örneğinde Alevi vatandaşların ortaokul ve liselerde okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersine yönelik

¹⁵⁷ Şeymanur Bayyığıt, *Günümüz Alevilerinin Caferiliğe Bakışı: İstanbul Avrupa Yakası Örneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

¹⁵⁸ Mehtap Aşlamacı, *Alevi Bireylerin Kimlik Gelişiminde Din Eğitiminin Rolü* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tez, 2022).

¹⁵⁹ Fikriye Ünlü, *Alevi Bireylerde İnanç Tutumu ve Prososyal Davranışların İncelenmesi: İstanbul İli Örneği* (Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2023).

¹⁶⁰ Adile Başaran, *Alevi-Bektaşî Öğretisinde Kadının Konumu* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024).

görüşlerini incelemektedir. Çalışma, Alevi toplumunun DKAB dersine mesafeli yaklaştığını, ders içeriğinin Alevilikle ilgili konuları yeterince kapsamayıp kimliklerine uygun olmadığını göstermektedir. Katılımcılar, dersin zorunlu olmaması veya Alevilik konularının doğru ve ayrıntılı işlenmesi gerektiğini; derslerin Alevi kanaat önderleri tarafından verilmesi ya da kitapların inanca uygun hazırlanması gerektiğini vurgulamıştır. Araştırma, dersin Alevi kimliğine daha saygılı hale getirilmesi gerekliliğini dile getirmektedir.¹⁶¹

Ceyhun Solmaz ve Hasan Çelik'in "Buyruklara Göre Talip, Pir ve Mürşit İlişkiler" başlıklı makalesinde buyruklardan hareketle Geleneksel Aleviliğin adâb ve erkânı çerçevesinde talip, pir ve mürşit ilişkilerini inceledikten sonra, günümüzde değişen sosyolojik şartlar karşısında "Kızılbaşlıktan Aleviliğe", "geleneksel Alevilikten" ise "modern Aleviliğe" geçiş süreçlerinin başladığını, Buyruklar'ın algılanma biçimleri de değişime uğramış, "teolojik" eserler olmaktan çıkıp, "mitolojik" eserler olarak algılanmaya başladığı ifade edilmiştir.¹⁶²

Hasan Yücel Başdemir "Türkiye'nin Demokratikleşmesi ve Alevi Talepleri Tespit ve Öneri Raporu Demokratikleşme ve Alevi Talepleri Açısından Din Dersleri ve Özel Eğitim" başlıklı makalesinde, Türkiye'de Alevilik eğitimi başta olmak üzere din eğitimi meselesi, çoklu müfredat sistemi içinde çoğulculuğu esas alan, devletin inançlara karşı tarafsızlığı şeklindeki siyasi laiklik ilkesine bağlı kalınarak çözülebileceğini ifade etmektedir. Bu denli karmaşık bir sorunun siyasi laiklik ilkesiyle çözümü, devletin özel eğitimin önündeki kanuni engelleri olabildiğince hızlı bir şekilde kaldırılmasıyla sağlanabileceğini, özel eğitimle birlikte ilkokuldan üniversiteye kadar eğitimin tüm aşamalarında okul, müfredat, finansman ve yönetim özerkliği ve çeşitliği sağlanarak hem Türkiye'nin taahhüt ettiği uluslararası mevzuata uygun çoğulcu bir eğitim sistemi kurulmasına hem de eğitimin sorumluluğunun tüm toplum tarafından paylaşılmasına imkân sağlanmış olacağını belirtmektedir.¹⁶³

Hamit Aktürk "Alevilik Araştırmalarında Self Oryantalist Tutum" başlıklı makalesinde, Alevilik üzerine araştırma yapan Alevi, Sünni ve özellikle de yabancı yazar ve araştırmacıların pek çoğunun bin yıllık derin Alevi kültürel mirasını göz ardı ederek araştırmacının kendi sahip olduğu ideoloji doğrultusunda Aleviliği yeniden tanımladığını, her yazarın kendi kafasındaki Aleviliği, gerçek Alevilik olarak sunduğunu, Aleviliğin ne olduğunu anla(t)maya çalışırken aslında ne olması gerektiğinin de sınırlarını çizdiklerini belirtmektedir. Oryantalist mantıkla, dünyayı batılı ve batılı olmayan şeklinde dikotomik bir bakışla değerlendiren ve bu tavırlarıyla sömürgeciliğe meşruiyet kazandıran Avrupalı araştırmacıların etnosentrik tavrı, Aleviliği yeniden tanımlamaya girişen aydınlar

¹⁶¹ Ayşenur Yılmaz, *Alevi Vatandaşların Ortaokul ve Liselerde Okutulan DKAB Dersine İlişkin Görüşleri (Diyarbakır Örneği)* (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024).

¹⁶² Ceyhun Solmaz-Hasan Çelik, "Buyruklara Göre Talip, Pir ve Mürşit İlişkiler", *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/4 (Haziran 2014), 33-52.

¹⁶³ Hasan Yücel Başdemir, "Türkiye'nin Demokratikleşmesi ve Alevi Talepleri Tespit ve Öneri Raporu Demokratikleşme ve Alevi Talepleri Açısından Din Dersleri ve Özel Eğitim", *Liberal Düşünce Dergisi* /74 (Ocak 2014), 21-30.

tarafından benimsendiğini ve Alevilik tarihinde “eşitlikçiliğin, özgürlükçülüğün, paylaşımın, akılcılığın, hümanizmin, laikliğin, kadın haklarının” izlerinin arandığını ifade etmektedir.¹⁶⁴

Hüsnü Ezber Bodur “Dini Tipoloji Bağlamında Anadolu Aleviliği” başlıklı makalesinde, 80’li yılların sonuna doğru, bilhassa Almanya’da faaliyet gösteren Alevi dernekleri tarafından dini vurgulu bir Alevi anlayışının, İslam dışı yeni bir din formu ya da yapılanmasına yol açma potansiyelinin gözden uzak tutulmaması gereğine dikkat çekmektedir.¹⁶⁵

Ahmet İshak Demir ve Yaşar Şanlı’nın hazırladıkları “Cem Dergisi’nde Sunulan Alevilik Kavram, Kaynak ve Tarihi” başlıklı makalede Cem Dergisi’nde sunulan Alevilik konu edinmiştir. Alevilik ile Bektaşiliğin zaman içerisinde farklılıklarını yok ederek birbirlerine yaklaştıkları ifade edilmiştir. İlk sayıdan itibaren Alevilik Sünnilik çatışmasının göze çarptığı, Aleviler tarih boyunca çektikleri sıkıntıları, Kerbelâ ve Yavuz sembolleri altında, bütün bir tarihe geneller ve tarihi kaynak ve belge desteği olmaksızın, Sünnilik kaynaklı olarak anlamlandırdıkları ifade edilmiştir. Dergide Mevlana’nın bir Alevî, Mevlevilik’in de Aleviliğin bir kolu olduğuna dair dayanaksız iddialar da görülmekte olduğu, hatta Kurtuluş Savaşı hazırlıkları esnasında bir Bektaşi babasıyla görüşmüş olması dolayısıyla Mustafa Kemal’in dahi Bektaşi olduğu iddiasının da yer aldığı görülmektedir. Dergide Alevi camianın kurtuluş savaşına destek verişine ve Osmanlı’nın gidişi ile Cumhuriyetin kuruluşu dolayısıyla duydukları sevince de vurgu yapıldığı ifade edilmiştir.¹⁶⁶

Ahmet İshak Demir, Yaşar Şanlı, “Cem Dergisi’ne Göre Alevilik’te Sosyal Hayat, Kurumlar ve Gelenekler” başlıklı makalelerinde, Cem Dergisi’nde sunulan haliyle Alevilik’te sosyal hayat, kurumlar, gelenekler ve ötekilerle ilişkileri konu edinmişlerdir. Dergide laikliğin inanç hürriyetini temin için devletin görevi olarak savunulduğu, içkinin haram olmadığı, tavşanın pis güvercinin kutsal oluşu dolayısıyla yenilmediği ifade edilmektedir. Alevî ibadet mekânı cemevlerinin çoğalmasıyla birlikte gösteri halinde cem yapılmasının bir yozlaşmayı gösterdiği belirtilmektedir. Alevilerin sağ partilerle aralarının açık sol partilerle ise oldukça yakın olduğu görülür. Yazarlar arasında tam bir fikir birliği gözükmediği tespit edilmiştir.¹⁶⁷

Fevzi Rençber’in “İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında Alevilik Üzerine Yapılan Alan Çalışmalarının Bilim Üretimine Katkısı” başlıklı makalesinde, Batılı araştırmacıların çalışmalarıyla kıyaslandığında ülkemizde Alevilik üzerine yapılan alan araştırmalarının oldukça az ve bu oranda kıymetli olduğu ifade edilmektedir. Özellikle Aleviliği ve Alevileri İslam’dan koparmak isteyen kişi ve kuruluşların Alevilik algısına

¹⁶⁴ Hamit Aktürk, “Alevilik Araştırmalarında Self Oryantalist Tutum”, *Ekev Akademi Dergisi* 19/62 (2015), 51-68.

¹⁶⁵ Hüsnü Ezber Bodur, “Dini Tipoloji Bağlamında Anadolu Aleviliği”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (Aralık 2016), 1-33.

¹⁶⁶ Ahmet İshak Demir-Şanlı, Yaşar, “Cem Dergisi’nde Sunulan Alevilik Kavram, Kaynak ve Tarihi”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 9/2 (Aralık 2016), 163-232.

¹⁶⁷ Ahmet İshak Demir-Yaşar Şanlı, “Cem Dergisi’ne Göre Alevilik’te Sosyal Hayat, Kurumlar ve Gelenekler”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (Haziran 2017), 7-51.

bilimsel çalışmalar aracılığıyla engel olunmasının gerekliliği, Alevîlik ve Alevîlerin tarihi, özellikle kökleriyle buluşturularak Alevîliğin kendisi anlatılması gerektiği üzerinde durulmuştur.¹⁶⁸

Cenksu Üçer “Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekan” başlıklı makalesinde, Alevîlerin, geçmişte içlerinde “tevhid” kısmının da bulunduğu âdâb ve erkânı, diğer bir ifadeyle on iki hizmet üzerinden yürütülen cemlerini, diğer tasavvufi ekollerde ya da tarikatlarda olduğu gibi, tekke, zâviye ve dergâhlarda; tekke, zâviye ya da dergâhın bulunmadığı yerleşim yerlerinde ise gerekli büyüklükte evi olan bir dede ya da talibin evinde toplanıp yürüttüklerini belirtmektedir. Âdâb ve erkânın icra edildiği bu mekânlar ise, bölgeden bölgeye, ocaktan ocağa tekke, dergah, zaviye, niyaz evi, meydan evi, Kırklar meydanı, büyük ev, tarikat evi gibi farklı isimlerle isimlendirildiği, ülkede görülen sosyo-ekonomik gelişmelere paralel olarak Alevîler de şehirlere göç etmişler, şehirlere kurdukları vakıf ve dernekler bünyesinde örgütlenmişler, dernek ve vakıflar bünyesinde cemlerini yürüttükleri bu mekânları “Cemevi” adıyla isimlendirildiğini belirtmektedir.¹⁶⁹

Cenksu Üçer “Musâhiblik Konusunun Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müfredatında Yer Alış Şekli Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı makalesine göre, musâhiblik kurumunun 2010’lu yıllardan itibaren DKAB derslerinde 7. ve 12. sınıf ünitelerinde müfredata eklendiğini, gelenek içerisinde dahi farklı farklı anlayış ve uygulamaların olduğu bir konunun müfredatta yer alıp-almaması hususunun, öğrencilerin -özellikle 7. sınıf - zihinsel gelişimleri ve dinî anlayış farklılıklarını kavrayış düzey ve imkanları göz önünde bulundurularak MEB’in yetkili birim ve kurulları ile alan uzmanlarınca değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bununla beraber musâhibliğin bölgeden bölgeye ya da ocaktan ocağa farklı isimlendirilmesine rağmen, bu kurumsal yapının müfredatta tek isimle ve bütün gruplarda aynı keyfiyetle var olduğu şeklinde sunulduğunu ifade etmektedir. Uzmanlık ve hassasiyet gerektiren konuların ders kitabında yazımı ve yazarların yetkinliğiyle alakalı bir durumun ayrı bir tartışma konusu olduğunu ve müfredatta yer alan Alevî geleneğe ait kavram ve konuların “Tasavvuf düşüncesi ve hayatı” konularının içinde yer verilmesi isabetli olacağı kanaatini bildirmektedir.¹⁷⁰

Hasan Coşkun’un “Âşık Veysel’in Türkülerinde Alevi ve Bektaşî Kültürünün İzleri” başlıklı makalesinde Sivas’ın yetiştirdiği önemli halk ozanlarından biri Âşık Veysel olduğu, Âşık Veysel’in farklı inanç ve düşünceye sahip her ferdin düşüncesine, duygusuna, inancına ve dünya görüşüne saygı duyarak şiirlerinde tabiat, vatan-millet ve birlik, aşk, acı, keder, milli, dinî-tasavvufi konuları ele aldığını, Mescid köyünde Bektaşî dergâhı kuran Salman Baba, onun önemli dostu ve ilk öğretmeni olduğunu ifade etmektedir. Âşık

¹⁶⁸ Fevzi Rençber, “İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında Alevilik Üzerine Yapılan Alan Çalışmalarının Bilim Üretimine Katkısı”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 10/2 (Aralık 2017), 455-470.

¹⁶⁹ Cenksu Üçer, “Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekan”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 88 (2018), 59-84.

¹⁷⁰ Cenksu Üçer, “Musâhiblik Konusunun Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müfredatında Yer Alış Şekli Üzerine Bir Değerlendirme” *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 13/1 (Haziran 2020), 3-37.

Veysel'in şiirlerinde Alevi ve Bektaşî Tasavvuf anlayışına ilişkin kavramların ve sembollerin yer aldığını belirtmektedir.¹⁷¹

Hasan Sözen "Almanya (Krv) Alevilik Din Dersi Öğretim Programı İle İslam Din Dersi Öğretim Programının Karşılaştırılması" başlıklı makalesinde Alevilik ile İslam din dersi öğretim programlarının, özellikle temel alınan yaklaşım, hedefler, yapısal özellikler ve ölçme-değerlendirme boyutlarıyla benzerlik gösterdiği belirtmektedir.¹⁷²

Ömer Faruk Teber ve Doğan Kaplan'un "Hasan Onat'ın Danışmanlığında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin Değerlendirilmesi" başlıklı makalesinde Hasan Onat, Alevilik ve Bektaşilik üzerine yapılan tez çalışmalarının da metodolojik yaklaşımlardan, tarihsel süreçlerin aydınlatılmasına kadar Hasan Onat'ın rehberliğinde gerçekleştiğini belirtmektedirler.¹⁷³

Mehmet Saffet Sarıkaya "Prof. Dr. Hasan Onat'ın Alevilik-Bektaşilikle İlgili Görüşlerine Dair Bir İnceleme" başlıklı makalesinde Onat'ın konuyla ilgili değerlendirmelerinin büyük ölçüde kimlik eksenli olduğu, güncel birtakım tanımları dikkate alarak proje kimlikler olarak nitelenen ve toplum mühendisliğiyle yapılan tanımlamaların inşacı tanımlamalar olduğunu tespit ve işaret eder ve bunların doğru bilgi içermediğini, sağlıklı sonuçlara ulaştırmayacağını ifade etmektedir.¹⁷⁴

Cenksu Üçer ve Münevver Toköz "Hasan Onat'ın Alevî Gelenek Hakkındaki Çalışmaları ve Alana Katkısı" başlıklı makalesinde Onat'ın Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş Velî gibi önemli olan şahsiyetler, Bektaşilik ve Kızılbaşlık gibi farklı yapılanmalar, Velâyetnâme ve Buyruklar gibi eserler, Çorum örneğinde olduğu gibi alandaki pratik yansımalar, Kerbelâ gibi olgu, kavram ve semboller, Alevî gelenek bağlamında kimlik tartışmaları ve kimlik-teoloji ilişkileri, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı bağlamında Alevî gelenekle ilgili yürütülen tartışmalar hakkında çalışmalar yaptığını, Kızılbaşlık farklılaşması ve Buyruklar hakkında da öğrencilerine doktora çalışması yaptırdığını, bu konuları da İslam Mezhepleri Tarihi alanında üzerinde hassasiyetle durduğu metodik bir yaklaşımla ele alarak Alevî gelenek hakkında alana önemli katkılar sunduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁵

Cenksu Üçer "Cemevlerine Yasal Statü Verilmesi ve Bu Kapsamda Yürütülen Bazı Tartışmalara Dair" başlıklı makalesinde, Türkiye'de cemevlerine yasal statü verilmesi kapsamında gündeme taşınan bazı tartışmaları ele almaktadır. Üçer 2022 yılının Ekim ayında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın devlet tarafından yeni inşa edilen bazı

¹⁷¹ Hasan Coşkun, "Âşık Veysel'in Türkülerinde Alevi ve Bektaşî Kültürünün İzleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 96 (2020), 513-530.

¹⁷² Hasan Sözen, "Almanya (krv) Alevilik Din Dersi Öğretim Programı ile İslam Din Dersi Öğretim Programının Karşılaştırılması", *Bilimname* 2020/43 (Kasım 2020), 381-408.

¹⁷³ Ömer Faruk Teber-Doğan Kaplan, "Hasan Onat'ın Danışmanlığında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin Değerlendirilmesi", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 14/1 (Haziran 2021), 507-524. 5

¹⁷⁴ Mehmet Saffet Sarıkaya, "Prof. Dr. Hasan Onat'ın Alevilik-Bektaşilikle İlgili Görüşlerine Dair Bir İnceleme", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 14/1 (Haziran 2021), 281-306.

¹⁷⁵ Cenksu Üçer- Münevver Toköz, "Hasan Onat'ın Alevî Gelenek Hakkındaki Çalışmaları ve Alana Katkısı", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 23 (Temmuz 2021), 1-42.

cemevlerinin açılışını yapması ve yapılacak olanların temelini atması münasebetiyle düzenlenen program sonrasında oluşan sıcak gündemi değerlendirmektedir. Bu bağlamda öncelikle bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayımlandığını ve 112 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile cemevleri resmî bir hüviyet ve yasal statü kazandığını belirtmiş. Yazara göre: Bu düzenlemede Kültür Bakanlığı bünyesinde Alevi Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı kurularak, bu Başkanlığın görev ve yetkileri belirlenmiştir. Bu kararlar bağlamında Cemevlerinin camiler ile kıyaslanması konusunda iki yönlü bir durumun söz konusu olduğu bunlardan biri, cemevlerinin cami, kilise, havra ve sinagog gibi dinlerin mabetleriyle kıyaslanmasının, İslâm'ın tasavvufî hayatında anlam bulan Alevî geleneğin dinî statüsü konusunda farklı ve haksız tartışma ve konumlandırmalara yol açacağını belirtmektedir.¹⁷⁶

Yılmaz Arı "Ötekî'nin Algılanışı: Alevilik ve Aleviler" başlıklı makalesinde, Adıyaman yöresinde yaşam süren Alevi vatandaşlar ile muhtelif zamanlarda gerçekleştirdiği görüşmeler ve bu esnada gözlemlediği kimi olay ve pratikler üzerinden sosyo-dinî değerlendirmelerde bulunmuştur. Böylelikle de yörede yaşam süren birey ve toplulukların (şahit oldukları/maruz kaldıkları) bazı olay ve durumların gölgesinde şekillenen (değişen/farklılaşan) bakış açıları ve buna bağlı olarak oluşan kimi değer yargılarının, "değişim ve süreklilik" boyutlarıyla aktarmıştır.¹⁷⁷

Sadık Acar "Âli/Siz Alevilik'e Reddiye" başlıklı makalesinde, son on yıllarda ortaya çıkıp yaygınlaşan "Alisiz Alevilik" söylemini ele almaktadır. Yazara göre, Alisiz Alevilik söylemini dile getirenler, hem konu içeriğini yapılandırırken hem de kaynak seçiminde hiçbir bilimsel tutum sergilemedikleri gibi daha çok ideolojik bir tutum içerisinde görüş bildirmekte olduklarını ifade etmiştir.¹⁷⁸

Harun Yıldız "Alevilik-Bektaşîlik Araştırmalarında Yöntem Problemi Etrafında Bazı Düşünceler" başlıklı makalesinde, ciddi bir problemler yumağı içinde boğuşan Alevilik-Bektaşîlik araştırmalarında doğru ve geçerli bilgiye ulaşabilmek ve bu bilgileri bilimsel anlamda çözümlenip analiz edebilmenin önemli olduğu, yöntem ve yaklaşım sorunlarını öncelikle bilimsel yaklaşım ve perspektiflerle aşmanın gerekliliğine temas etmektedir.¹⁷⁹

Cenk Üçer'in *İslam Mezhepleri Tarihi'nde İsimlendirme Sorunu ve Bir Mezhep, Ekol, Gelenek ya da Grubun Kendi Sistematiği İçerisinde Ele Alınmasının Önemi -Alevî Nitelemeli Gelenek Örneğinde-* başlıklı makalesinde, Alevi gelenek özelinde mezhep, ekol veya grubun kendi sistematiği içinde değerlendirilmemesi ve isimlendirme sorunlarının hem klasik hem modern dönemde devam ettiği vurgulanmıştır. İsimlendirmede, terimlerin kim tarafından, ne zaman ve hangi bağlamda verildiğine dikkat edilmesi gerektiği, zamana ve

¹⁷⁶ Cenk Üçer, "Cemevlerine Yasal Statü Verilmesi ve Bu Kapsamda Yürütülen Bazı Tartışmalara Dair", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 15/2 (Aralık 2022): 377-438.

¹⁷⁷ Yılmaz Arı, "Ötekî'nin Algılanışı: Alevilik ve Aleviler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 104 (2022), 399-414.

¹⁷⁸ Sadık Acar, "Âli/Siz Alevilik'e Reddiye", *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 26 (Aralık 2022), 270-283.

¹⁷⁹ Harun Yıldız, "Alevilik-Bektaşîlik Araştırmalarında Yöntem Problemi Etrafında Bazı Düşünceler", *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 25 (Temmuz 2022), 20-38.

mekâna göre değişiklik gösterebileceği belirtilmiş; Alevi gelenekte ise Bektaşî Aleviler veya Tahtacı Aleviler gibi birleşik isimlendirmelerin daha doğru olduğu ifade edilmiştir.¹⁸⁰

İbrahim Turan'ın *İnkardan Diyaloga Türkiye'nin Alevilik Politikaları* isimli kitabında Alevi toplumuna ilişkin kronikleşmiş sorunların yeniden ele alınmasına yönelik girişimlerin iyi niyetli çabalar olduğunu, Alevilerin tamamı tarafından benimsenmemekte olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca siyasi iradenin sorunu çözmeye yönelik adımları, bazı kesimlerce temkinle karşılanırken, bazıları da "Sünnileştirme" endişesi taşımaktadır. Bu tarihsel hafızaya dayalı kaygılar, sağlıklı çözüm üretmenin önünde engel teşkil etmekte; konunun diyalojik ve bütüncül bir perspektifle değerlendirilmesini zorunlu olduğunu belirtmektedir.¹⁸¹

Fevzi Rençber *Oryantalistlere Göre Alevilik ve Bektaşilik* isimli kitabında Oryantalistlerin Anadolu'da üzerinde en çok çalıştığı topluluklardan birisi de Aleviler olduğu, Batılı araştırmacılar Alevî ve Bektaşîler ile ilgili çalışmalarında Alevilik ile Hristiyanlık arasında bir bağ kurarak Aleviliğin İslam dışı bir oluşum olduğuna vurgu yapmakta olduklarını, etnik ve dini irtibatlar kurarak Alevileri, Anadolu'da İslam öncesinde yaşayan halkların devamı olarak görmeye ve böyle tanıtmaya dönük bir gayreti olduklarını ifade etmektedir.¹⁸²

Ahmet Gökbel *Ansiklopedik Alevilik Bektaşî Terimleri Sözlüğü* başlıklı kitabında Alevî gelenekle ilgili 3 bin 500'den fazla terim yer almakta ve yaklaşık olarak 1000 sayfadan oluşmaktadır.¹⁸³

Hamit Aktürk *Modern Alevi Ekolleri: Tekleşen "Sürek" Çatallanan "Yol"lar* başlıklı kitabında modern dönemde farklılaşan Alevi ekollerini incelemekte, kurgulamakta ve bu farklılaşmayı Alevi dernekleri örneği üzerinden ele almaktadır. Dernek ve vakıfları temel çalışma alanı olarak belirlenen çalışmada modern Alevi akımlarını tahlil etme noktasında çeşitli avantaj ve dezavantajlar barındırdığı, bununla birlikte, söz konusu kurumların birer sivil toplum örgütü olmanın ötesinde belirli bir dünya görüşü etrafında örgütlenen topluluklar tarafından kurulduğu ifade edilmektedir.¹⁸⁴

Halil İbrahim Bulut ve Harun Yıldız'ın *Alevîlik Bektaşîlik Tarihi, Dini, Sosyal ve Güncel Boyutlarıyla* başlıklı kitabında İslam Öncesi Türkler, Anadolu'nun İslamlaşması, Bektaşîlik, Kızılbaşlık, Alevî gelenekteki inanç, ibadet, dini ve sosyal kurumlar, geleneğin yazılı kaynakları ve günümüzdeki temel sorunlar ele alınmaktadır.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Cenksu Üçer, "İslam Mezhepleri Tarihi'nde İsimlendirme Sorunu ve Bir Mezhep, Ekol, Gelenek ya da Grubun Kendi Sistematiği İçerisinde Ele Alınmasının Önemi -Alevî Nitelemeli Gelenek Örneğinde-", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/1 (30 Haziran 2023), 143-181.

¹⁸¹ İbrahim Turan, *İnkardan Diyaloga Türkiye'nin Alevilik Politikaları* (İstanbul: Alem Yayıncılık, 2017).

¹⁸² Fevzi Rençber, *Oryantalistlere Göre Alevilik ve Bektaşilik* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018).

¹⁸³ Ahmet Gökbel, *Ansiklopedik Alevilik Bektaşî Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2019).

¹⁸⁴ Hamit Aktürk, *Modern Alevi Ekolleri: Tekleşen "Sürek" Çatallanan "Yol"lar* (İstanbul: Hiperyayın, 2019).

¹⁸⁵ Halil İbrahim Bulut-Yıldız, Harun, *Alevîlik Bektaşîlik Tarihi, Dini, Sosyal ve Güncel Boyutlarıyla* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2021).

Mustafa Çakır'ın "Alevilikte Başkaldırı Kültürünün Radikalleşmeye Etkileri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme" başlıklı makalesi, Alevi toplumların ötekileşmeye ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını iddia ettiklerini, maruz kaldıkları durumları mahallelerine cami yapılmak istenmesi, Dkab kitaplarında sadece Sünni düşüncenin anlatıldığı gibi durumları örnek vermektedirler. Bu açıdan ayrımcılık ve tehdit algıları radikalleşmeye yol açtığı ve Alevi gençlerin aşırı sol bir kimliğe bürünmelerini incelemektedir.¹⁸⁶

Halil İbrahim Bulut'un "Anadolu Aleviliğinin Temel Sorunları" başlıklı makalesi "*Tarihi Dini Sosyal ve Güncel Boyutlarıyla Alevîlik Bektaşîlik (Ankara: Bilay Yayınları, 2021)*" isimli kitapta yayınlanan bölüm yazısının genişletilmiş halidir. Bulut Alevilik ile ilgili çalışmalarda bir yöntem sorunu olduğunu, günümüzdeki Alevilik ile ilgili çalışmaların literatür ve alan araştırmaları şeklinde iki yöneme tabi tutulduğunu ifade etmektedir. Alevilik ile ilgili çalışmalarda bilgilerin güvenilirliği, tanımlama, Alevilik kavramı ve sınırlarının karmaşıklığı, Alevi nüfusu ve etnik kökeni, Aleviliğin İslam dışı gösterilmesi gayretleri gibi sorunların mevcut olduğunu bu sorunlara çözüm olarak ise teolojik olarak meselelere yaklaşmamak ve ülkemizde mevcut bulunan Alevi-Bektaşî Enstitülerinin daha işlevsel haline getirilmesi gibi çözüm önerileri sunmaktadır.¹⁸⁷

Yakup Çoştu ve Tahir Küçük'ün "*Alevi-Sünni Evliliklerinin Karşılıklı İlişkilere Etkisi*" başlıklı makalesi, Tahir Küçük'ün doktora tezinden üretilmiş olup Alevi ve Sünni bireylerin evliliklerine dair mülakat bulgularını içermektedir. Çalışmada, Alevi-Sünni evliliklerinin 1950'lerde köyden-kente göçle görünürleştiği; evliliklerde düşük aidiyet düzeyi, seküler yaşam ve farklı geleneklerin evliliğe olumsuz bakmaması; ancak aile ve çevreden direnç ve olumsuz tepkilerin olduğu tespit edilmiştir.¹⁸⁸

Tahir Küçük'ün "*Sekülerleşme Tartışmaları Açısından Alevi-Sünni Evlilikleri*" başlıklı makalesi Türkiye'deki sekülerleşme tartışmalarını Alevi-Sünni evlilikleri örneği üzerinden incelemektedir. Araştırma, Alevi-Sünni evliliklerinin zamanla arttığını ve bu durumun sekülerleşme ile ilişkili olduğunu, evliliklerde dini otorite ve adab-erkânın öneminin azaldığını ve yeni nesillerin dini kimliklere daha esnek yaklaştığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Türkiye'de sekülerleşmenin arttığı yönündeki görüşleri desteklemektedir.¹⁸⁹

Hasan Coşkun *Tokat Alevîleri Sırrımız Türklük* isimli kitabında, birçok köyde Kızılbaş Türkmen Alevîlerinin yaşamaya devam ettiklerini, Tokat yöresinde Türkiye'nin farklı illerinde talip köyleri bulunan çok sayıda Bektaşî Ocağı bu bölgede bulunduğunu, bu ocaklardan yetişen Tokatlı Alevî dedeleri Türkiye'nin her yerinde bulunan cem evlerinde Alevî taliplerin din hizmetlerini yerine getirmekte olduklarını ifade etmiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Mustafa Çakır, "Alevilikte Başkaldırı Kültürünün Radikalleşmeye Etkileri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", *Journal of Analytic Divinity* 7/1 (15 Haziran 2023), 29-47.

¹⁸⁷ Halil İbrahim Bulut, "Anadolu Aleviliğinin Temel Sorunları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 108 (26 Aralık 2023), 223-244.

¹⁸⁸ Tahir Küçük - Yakup Çoştu, "Alevi-Sünni Evliliklerinin Karşılıklı İlişkilere Etkisi", *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/2 (30 Aralık 2023), 855-880.

¹⁸⁹ Tahir Küçük, "Sekülerleşme Tartışmaları Açısından Alevi-Sünni Evlilikleri", *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (15 Haziran 2024), 137-164.

¹⁹⁰ Hasan Coşkun, *Tokat Alevîleri Sırrımız Türklük* (Ankara: Kitabe Yayınları, 2021).

Hamit Aktürk *Modernleşen Alevilikte Dini Otorite* isimli kitabında rasyonelleşme eşliğinde modernleşen Alevî toplulukların, bu kabulleniş sonucunda, geleneksel kimliklerinden farklılaştıklarını, bu değişimin dedelik kurumu üzerinde de etkili olduğunu vurgulamış, dedelerin kendilerine üstünlük sağlayan soy kutsallığını kaybettiğini, sadece devletin maaşlı yasal otoritesi konumuna düşürdüğünü belirtmiştir.¹⁹¹

Tahir Küçük'ün *Öteki ile Yaşamak Alevi-Sünni Evlilikleri* başlıklı kitabı *Gruplar Arası İlişkiler Açısından Alevi-Sünni Evliliklerinin Öteki'yi Algılama Bağlamındaki Yeri* başlıklı doktora tezinin¹⁹² yayımlanmış şeklidir. Çalışmada kavramsal çerçevede öteki ve ötekileştirme, grup ilişkileri, Alevi-Sünni ilişkileri ve evlilik konuları ele alınmıştır. Bulgular bölümünde ise evlilik öncesi, süreci ve sonrası dönemlerde Alevi-Sünni evlilikleri incelenmiştir. Sonuçta, Alevi-Sünni evliliklerinin 1950'lerde köyden-kente göçle görünür hale geldiği; gençlerin ailelerinden daha eğitilmiş ve modern etkilere açık olduğu, ötekileştirmenin her iki taraf için benzer seviyede gerçekleştiği, evliliklerde kız verme konusunda direnç yaşandığı ve Alevilerin kendilerini Müslüman olarak tanımladığı tespit edilmiştir.¹⁹³

Mehmet Yaşar'ın 2024 yılında yayımlanan *Din Öğretiminde Alevilik Açılımı* adlı kitabı, 1982-2024 yılları arasındaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) programları ve ders kitaplarında Aleviliğin nasıl ele alındığını incelemektedir. Kitap, program kazanımları, konu başlıkları, açıklamalar ve etkinlikler gibi unsurları karşılaştırarak Alevilikle ilgili yaklaşımlardaki değişimleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, alandaki gelişmeler ve yapılan çalışmalar değerlendirilerek konunun tarihsel süreci ve güncel durumu ilgililere sunulmaktadır.¹⁹⁴

Sonuç

2014 - 2024 yılları arasında Alevî nitelemeli geleneğe mensup ocak ve gruplar hakkında İlahiyat alanında yapılan akademik çalışmaları ele alan bu çalışma verilerine göre konu hakkında Dinler Tarihi, Din Sosyolojisi, İslam Mezhepleri Tarihi, Kelam, Din Eğitimi gibi farklı disiplinlerde konunun farklı yönlerinin incelendiği görülmektedir.

Yapılan çalışmalar ve ortaya koydukları bilgiler dikkate alındığında son çeyrek asırda özellikle kimlik politikaları bağlamında ortaya çıkan Alevilik, Alevilik ve Bektaşilik gibi kullanımlarda aslında iki ana tekke ve farklı gelenek (Hacı Bektaş ve Erdebil/Kızılbaş) olgusuna işaret etse de çalışmalarda söz konusu yapının dikkate alınıp her geleneğin kendi içinde ele alınması gerektiğinin önemini göstermektedir. Dolayısıyla Alevî gelenek hakkında yürütülecek araştırmalarda ocak sistemi ve her ocağın kendi gerçekliğinde ele alınıp genellemelerden kaçınılması gerektiği hususu son derece önemlidir. Bu noktada da alan araştırmalarıyla her ocağın kendi gerçekliğinde ele alınmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu itibarla ocak sistemi ve ocakların uygulamalarının birbirinden farklı

¹⁹¹ Hamit Aktürk, *Modernleşen Alevilikte Dini Otorite* (İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2021).

¹⁹² Tahir Küçük, *Gruplar Arası İlişkiler Açısından Alevi-Sünni Evliliklerinin Öteki'yi Algılama Bağlamındaki Yeri* (Çorum: Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

¹⁹³ Tahir Küçük, *Öteki ile Yaşamak -Alevi-Sünni Evlilikleri-* (Ankara: Eskiye Yayınları, 2023.).

¹⁹⁴ Mehmet Yaşar, *Din Öğretiminde Alevilik Açılımı* (Ankara: Eskiye Yayınları, 2024).

olabildiğinin dikkate alınması gerektiği, dolayısıyla Alevî gelenekle ilgili genellemelerden kaçınılmasının önemli olduğunu açıklar. Ocak sistemini dikkate almayan çalışmaların olayın karmaşıklaşmasına neden olduğu görülmektedir.

Alevî geleneğe mensup ocak ve grupların tasavvuf hayatı bağlamındaki fiili gerçekliği dikkate alındığında Alevî gelenekle ilgili yapılacak çalışmaların tasavvuf evreninde ve diğer tasavvuf ekolleriyle mukayeseli bir şekilde ele alınmasının zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda gelenek hakkında yapılan çalışmalarda geleneğin kendi kavramları ve sistematığının dikkate alınması son derece önemlidir. Bu bağlamda söz gelimi tasavvuf düşüncesi ve tarikat hayatı bağlamında gelenekte icrâ edilen âdâb ve erkânın edep-erkân değil de ritüel şeklinde nitelendirilmesi gibi hususlardan da imkan ölçüsünde kaçınılması yerinde olacaktır. Aynı şekilde gelenekte dini sosyokültürel hayat açısından önemli olan söz gelimi tevellâ ve teberrâ gibi temel bazı anlayış ve kabullerin inanç kelimesi ile ifade edilmesi örneğinde görüldüğü üzere kavramların bağlamı dışında kullanılmasından kaçınılması mühim bir noktadır. Bununla beraber Alevî gelenek mensubu ocaklarda da diğer tasavvuf ekollerinde esaslı bir unsur olan sembolizm olgusunun son derece önemli olduğu ve Alevî gelenekte sembolizm konusu ele alınırken yine tasavvuftaki sembolizm olgusunun göz önünde bulundurulmasının gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde gelenekte kullanılan gerek ayetlerin gerek hadis rivayetlerinin tasavvufla ilişkisinin dikkate alınması; Alevî gelenekte kullanılan rivayetlerin diğer sufi ekollerde kullanılanlarla gerek metin gerek tarz olarak benzer olduğunun göz önünde bulundurulmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Tenâsüh, reenkarnasyon vb. konuları çağrıştıran bazı telakkiler hakkında başta tasavvuf tarihinde ruh telakkileri ve bağlı tasavvurları kapsamlı bir şekilde dikkate alan değerlendirmeler yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Alevî geleneği bir din gibi gösterecek ya da tasavvuftaki telakkilerle birlikte ele alınacak hususlarda bunu yapmayıp Hristiyanlık ya da Yahudilik merkezinde zorlama incelemelere tabi tutulması son derece dikkatli olunması gereken bir durumdur.

Söz konusu çalışmalar Alevî geleneğe mensup ocak ve grupların Sünnîlik ve Şîîlikle kıyaslanmaması gerektiği; bir kıyaslama yapılacaksa tasavvuf geleneği ya da âdâb-erkân yürüten tasavvuf ekolleriyle mukayeseli bir şekilde konuların ele alınmasının son derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Söz gelimi don değiştirme ya da dona girme metaforlarının tasavvuf geleneğindeki devriyye ile kıyaslanması; cemlerin diğer tasavvuf ekollerindeki zikir meclisleriyle mukayeseli bir şekilde ele alınması zarureti açıkça anlaşılmaktadır. Alevî geleneğin Şîî anlayış içerisinde konumlandırılma yaklaşımının doğru olmayacağı; Nusayrîliğe de Alevî nitelmesi kullanılmasından hareketle yanlış bir şekilde Alevî gelenek mensubu ocak ve grupların Nusayrîlik ile birlikte ele alınmasının son derece yanlış olacağı hususları açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu itibarla Alevî gelenek mensubu ocak ve grupların kendi evreninde ele alınıp incelenmesinin son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Özellikle klasik eserler konusunda yapılacak araştırmalarda başta İlahiyat disiplinleri olmak üzere farklı disiplinlerin metodik yaklaşımlarının hep birlikte işletilerek kelime ve

kavramların yerli yerinde kullanıldığı bir yöntemle çalışılması ve eserlerde görülen değişiklikleri süreç takibiyle ortaya konulması gerektiği anlaşılmaktadır.

Alevî gelenek ya da gelenek içinde görülen ocak ve gruplarla ilgili yapılacak çalışmalarda bir geleneğin herhangi bir yönüne yapılan vurgu nedeniyle diğer taraflardaki meselelerin geri planda kaldığı zannına yol açacak bir çerçeve sunulmasından kaçınılması yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Abdullah Altuncu vd., "Geleneksel Alevilik: Haçova Örneği", *The Journal of Academic Social Science Studies* 11/17 (Aralık 2016), 431-446.
- Acar, Sadık. "Âli/Siz Alevilik'e Reddiye". *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi* 26 (Aralık 2022), 270-283.
- Ağalday, Nazan. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Diyarbakır'da Alevilik*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Akkuş, Süleyman. "Yayımlanmış Bazı Alevî-Bektaşî Klasiklerine Göre Peygamber Tasavvuru", *Ekev Akademi Dergisi* 20/65 (2016), 513-536.
- Aksoy, Erdal- Dülger, Sümeyye- Köksal, Ayşe. "Bilimsel Araştırmalarda Evren, Örneklem, Varsayım ve Değişken" *Bilimsel Araştırma Süreçleri Yöntem Teknik ve Etiğe Giriş*, Özcan Güngör. 143-175. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Baskı, 2022.
- Aktürk, Hamit *Modernleşen Alevilikte Dini Otorite*. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2021.
- Aktürk, Hamit. "Alevilik Araştırmalarında Self Oryantalist Tutum". *Ekev Akademi Dergisi* 19/62 (2015), 51-68.
- Aktürk, Hamit. *Modern Alevi Ekolleri: Tekleşen "Sürek" Çatallanan "Yol"lar*. İstanbul: Hiper Yayın, 2019.
- Alpay, Rüveyda. *Alevi Bektaşî Klasik Kaynaklarında Peygamberlik Tasavvuru*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Arı, Yılmaz. "Öteki'nin Algılanışı: Alevilik ve Aleviler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 104 (2022), 399-414.
- Arı, Yılmaz. *Alevilikte Dini Otorite:Değişim ve Süreklilik. (Adıyaman Örneği)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Arslan, Fatih. *Alevîlerin Dinî İnanç ve Yaşantıları (Kocaeli Ballar Köyü Örneği)*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Arslan, Osman Hulusi. *Alevîlik'teki Hak-Muhammed-Ali İnançının Hıristiyanlık'taki Teslis ile Karşılaştırması: Teslis Benzerliği Eleştirisi*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

- Aşlamacı, Mehtap. *Alevi Bireylerin Kimlik Gelişiminde Din Eğitiminin Rolü*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tez, 2022.
- Atalan, Mehmet. "Tarikat Silsilelerinde Ca'fer-i Sâdık'ın Yeri". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 9/2 (Aralık 2016), 139-161.
- Avni Lala, *Arnavutluk'taki Bektaşî İnanç ve Ritüellerinin Sosyolojik Analizi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Aydın, Levent. *Kırsal Alevilikte Sosyal ve Dini Hayat "Kayseri-Sarız-Tavla Köyü Örneği"*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Aydın, Nebiye. *Cumhuriyet Dönemi Alevî Toplumunun Devlet ile İlişkileri ve Alevî Açılımı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Bal, Hüseyin. *Alevi-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar*. İstanbul: Ant Yayınları, 1997.
- Bal, Hüseyin. *Sosyolojik Açından Alevi-Sünni Farklaşması ve Bütünleşmesi*. İstanbul: Ant Yayınları, 1997.
- Banaz, Şaban. "Çorumlu Caferileşmiş Alevilerin Caferileşme Süreçleri ve Temel İnanç Esasları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 95 (Yaz 2020), 169-198.
- Banaz, Şaban. "Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Tokat Şubesi'nin Kuruluşu, Faaliyetleri, Sorunları ve Beklentileri". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 17/1 (2024), 3-31.
- Baş, Eyüp. "Kaygusuz Abdal'da Peygamber Tasavvuru ve Hz. Muhammed İmajı (Saraynâme'sindeki Anlatılara Göre)". *Kalemname* 3/6 (Aralık 2018), 12-43.
- Başaran, Adile. *Alevi-Bektaşî Öğretisinde Kadının Konumu*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Başdemir, Hasan Yücel. "Türkiye'nin Demokratikleşmesi ve Alevi Talepleri Tespit ve Öneri Raporu Demokratikleşme ve Alevi Talepleri Açısından Din Dersleri ve Özel Eğitim". *Liberal Düşünce Dergisi* 74 (Ocak 2014), 21-30.
- Bayrak, Muhammet. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarındaki Alevilik-Bektaşilik Konularına İlişkin Alevi-Bektaşilerin Değerlendirmeleri-Başakşehir/Güvercintepe Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2019.
- Bayyığıt, Şeymanur. *Günümüz Alevilerinin Caferiliğe Bakışı: İstanbul Avrupa Yakası Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Bıçakçı, İshak. *Hristiyanlık Üzerinden Aleviliğe Bakış: Teoloji, Ritüel ve Sosyal Açından Bir Karşılaştırma*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Bilgin, Fatih. *Tercan Yöresi Aleviliği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

- Bodur, Hüsnü Ezber. "Dini Tipoloji Bağlamında Anadolu Aleviliği". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (Aralık 2016), 1-33.
- Bozkuş, Metin. *Sivas Aleviliği*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2006.
- Bulut, Halil İbrahim – Çetin, Murat. "Gölyaka Alevîlerinin Dini İnanç ve Yaşantıları", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 3/2 (Güz 2010), 165-206.
- Bulut, Halil İbrahim-Yıldız, Harun. *Alevîlik Bektaşılık Tarihi, Dini, Sosyal ve Güncel Boyutlarıyla*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2021.
- Bulut, Halil İbrahim. "Anadolu Aleviliğinin Temel Sorunları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 108 (2023), 223-244.
- Bural, Abdulnasır. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Bingöl'de Alevilik*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Büyükçelebi, Hafize. *Anadolu Aleviliği ve Bektaşılık İlişkisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Canbaz, Ayşenur. *Güney Bulgaristan'da Alevilik-Bektaşılık (Kırcaali-Hasköy Örneği)*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Coşkun, Hasan. "Alevi/Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu "Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği"". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 85 (2018), 43-62.
- Coşkun, Hasan. "Âşık Veysel'in Türkülerinde Alevi ve Bektaşî Kültürünün İzleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 96 (2020), 513-530.
- Coşkun, Hasan. "Reşadiye ve Çevresindeki Alevi Ocakları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* /101 (2022): 235-248.
- Coşkun, Hasan. "Sivas Alevîlerinin Din Anlayışına Sosyolojik Bir Bakış (Yassıpınar ve Serinyayla Köyleri Örneği)". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Haziran 2015), 199-228.
- Coşkun, Hasan. "Sivas Alevîlerinin Din Anlayışına Sosyolojik Bir Bakış (Yassıpınar ve Serinyayla Köyleri Örneği)". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Haziran 2015), 199-228.
- Coşkun, Hasan. "Tokatlı Alevi Dedelerinin Düşkünlük Anlayışına Sosyolojik Bir Bakış". *Turkish Studies* 13/25 (2018), 145-160.
- Coşkun, Hasan. *Geleneksel Alevi Sosyal Örgütlenmesi Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği Kangal*. Sivas. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Coşkun, Hasan. *Tokat Alevîleri Sırrımız Türklük*. Ankara: Kitabe Yayınları, 2021.
- Çakır, Mustafa. "Alevilikte Başkaldırı Kültürünün Radikalleşmeye Etkileri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme". *Journal of Analytic Divinity* 7/1 (2023), 29-47.

- Çam, Süleyman. "Bahâ Saîd Bey'in Hayatı, Eserleri ve Anadolu'daki Alevî-Bektaşî-Nusayrî Zümreleri ile İlgili Çalışmaları". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 13/2 (Aralık 2020), 743-772.
- Çavuşlu, Kerem. "Erdebil Tarikatının Siyasallaşma Süreci", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (GİFAD)* 13/26 (2024), 554-577.
- Çelik Hasan - Balcı, Serkan. "Doğuşehir Alevilerinin Muharrem Ayındaki İbadetlerine Dair Bazı Tespitler ve Ziyaretgahlarıyla İlgili Halk Efsaneleri (Şatıroba Köyü Örneği)". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 12 (Aralık 2017), 67-98.
- Çelik, Hasan-Balcı, Serkan. "Alevî/Kızılbaş-Bektaşî Buyrukları'ndan Hareketle ve Genel Ahlâk İlkelerine Göre Talip, Rehber, Pîr ve Mürşîd İlişkileri". *İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS)* 5/2 (2016), 123-140.
- Çelik, Hasan. *Alevilikte Gönül Eğitimi ve Model Kişilik Olarak Hüseyin Doğan Dede*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çetin, Bahar. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevi Sembolizmi (Hacı Bektaş-ı Velî Örneği)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Çiftçi, Yunus. *Kiği'da Alevilik ve Pîrî Hanıkan Türbesi*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Değirmenci, Tolga Kaan. *Bektaşî Erkânında Türk Mitolojisinin İzleri (Âyin-i Cem Örneği)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Değirmenci, Tolga Kaan. *Bektaşî Erkânında Türk Mitolojisinin İzleri (Âyin-i Cem Örneği)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Deligöz, Enes. *Anadolu Aleviliği Üzerine Düşünceler: Esat Korkmaz Örneği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Demir- Ahmet İshak-Şanlı, Yaşar. "Cem Dergisi'ne Göre Alevilik'te Sosyal Hayat, Kurumlar ve Gelenekler". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (Haziran 2017), 7-51.
- Demir, Ahmet İshak - Usburak, Pervin. "Mezhepler Tarihi Akademik Makaleler Bibliyografyası", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 5/1 (Temmuz 2012), 141-208.
- Demir, Ahmet İshak- Şanlı, Yaşar. "Cem Dergisi'nde Sunulan Alevilik Kavram, Kaynak ve Tarihi". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 9/2 (Aralık 2016), 163-232.
- Demircioğlu, Aytekin. "Alevi ve Bektaşî Sözlü Kültüründeki Değer Kavramları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 94 (Yaz 2020), 11-35.
- Demirdağ, Muhammet Fatih. "Alevi-Bektaşî Şiirinde Kuş Mitolojisi". *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 2 (Eylül 2017), 12-18.
- Demirpolat, Merve Hilal. *Alevi-Bektaşiliğin Ütopik/İdeal Kenti: Rıza Şehri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

- Dindi, Emrah. "Şerhu Hutbeti'l-Beyânda Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ile İlişkilendirilen Kur'ân Ayetleri ve Bunların Yorumu". *Usul İslam Araştırmaları* 26/26 (Temmuz 2016), 171-210.
- Doğan, Hüseyin. "Alevî-Bektaşî Kültürde Nübüvvet İnancı". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (Temmuz 2019), 129-151.
- Doğan, Hüseyin. "Muş-Varto Alevîlerinde Dinî Anlayış ve Sosyal Yaşantı". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 12/1 (Şubat 2014), 61-90.
- Durmaz, Azize. *Alevî ve Sünnilerde Sosyal Kimlik ve Önyargı (Malatya Örneği)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Durna, Nihal. *Ortaöğretim Dkab Dersi Öğretim Programında Yer Alan Alevilik ile İlgili Bilgiler Konusunda Öğrencilerin Düşünceleri (Sivas Örneği)*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Emektar, Gürcan. *Alevî Bektaşî Kültüründe Tevhit Temalı Nefeslerin İncelenmesi "Hüseyin Emektar Örneği"*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Erdem, Muharrem. *Alevî-Bektaşî Menâkıbnamelerine Göre Alevilik*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Erdoğan Başaran, Reyhan. "Nidâ'dan Takiyye'ye: Nusayrî-Alevî İnancında Nidâ ve Takiyye Uygulaması". *Eskiyeni* 46 (Mart 2022), 53-71.
- Erdoğan Başaran, Reyhan. "Alevî Yazılı Metinlerinde Allah Tasavvuru". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2021), 1217-1237.
- Erdoğan Başaran, Reyhan. "Nusayrî-Alevî İnancında Tecellî Konusunun Kâsım et-Taberânî'nin Eserleri Doğrultusunda Analizi (Risâletü'l-zuhûr ve-'l-butûn ve el-Mesâil el-hâss)". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 11/1 (Mart 2022), 550-563.
- Etyemez, Fethullah. *Abdal-Alevilik İlişkisi Konya Merkez Yenimahalle ve Doğanlar Mahallesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Gaspak, Ayhan *Malatya Yöresi Alevilerinin Dini İnanç ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma (Arguvan Örneği)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Gaspak, Ayhan. "Alevilerde Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamaların Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi Arguvan Örneği". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (Aralık 2016), 107-127.
- Gökbel, Ahmet. *Ansiklopedik Alevilik Bektaşî Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2019.

- Göküş, Şeref. "İlahiyat Alanında Yapılan Alevilik-Bektaşilik Çalışmaları: Bibliyografik Bir Deneme". *Hikmet Yurdu* 7/13 (Ocak - Haziran 2014/1), 159-195.
- Gördük, Yunus Emre. "İmam Cafer Es-Sadık'a Nisbet Edilen Buyruk'ta Yer Alan Ayetler Üzerine Bir İnceleme". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 95 (2020).
- Gümüş, Ahmet. *Alevî-Bektaşî Kaynaklarına Göre İbadetler(Karşılaştırmalı Bir İnceleme)*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Güngör, Özcan - Aksoy, Erdal. "Sosyolojik Açından Alevi/Bektaşilerde Tenasüh İnancı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 62 (2012), 249-270.
- Güngör, Özcan. "Alevi ve Bektaşilikte Tanrı Algısının Sosyolojik Boyutları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 100 (2021), 290-292.
- Güngör, Özcan. "Aleviliğin Caferilikle İlişkinin Sosyolojik İçerik Analizi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 71 (2014), 83-110.
- Güngör, Özcan. "Alevilik Üst Kimliği Kullanımının Aleviler Nusayriler Bağlamında Dış Kimlik-İç Kimlik Yansımaları". *Turkish Studies* 12/2 (2018), 75-90.
- Güngör, Özcan. "Üst Kavramsallaştırma Olarak Alevilik: Akide ve İbadetler Açısından Alevilik-Nusayrilik İlişkisi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, X/1, 45-69.
- Güngör, Özcan. *Ârâf'taki Kimlik: Alevîlik/Bektaşilik*. Ankara: Akasya Kitap, 2007.
- Hakyemez, Cemil. "Tekke ve Zaviyeler Kanunu Çerçevesinde Alevilik-Bektaşilik". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/25 (Haziran 2014), 161-174.
- İnan, İlyas. *Anadolu Aleviliği ile İran Şiasının İnanç Esasları Açısından Mukayesesi (Adıyaman Örneği)*. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- İSAM Makaleler Veritabanı, "İSAM İlahiyat Makaleler Veritabanı" (Erişim 10 Şubat 2025). <https://makale.isam.org.tr/home>
- Kacır, Adil. *Alevi ve Bektaşî Düşüncenin Kültürel Kaynaklarında Hz. Ali Algısı "Nesîmî Örneği"*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Kaplan, Doğan. *Bitmeyen Yas Dinmeyen Göz Yaşı Kerbelâ ve Muharrem*. İstanbul: Türkiye Belleği Yayınevi, 2014.
- Kaplan, Doğan. "Alevîlerin Osmanlı'da Oluşturdukları İtikadî Literatür". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 15/29 (2017), 153-177.
- Kaplan, Doğan. *Safevîler ve Kızılbaşlık -Aleviliğin Tarihsel Temelleri*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2014.
- Kaplan, Doğan. *Şeyh Safi Buyruğu: Kitab-ı Menakib-ı Şerif Kutbu'l-Arifin Hazreti Şeyh Seyyid Safi-rahmetullahi aleyh- (17. yüzyıl)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

- Karahüseyin, Samet. *Alevî-Bektaşilikte Hurufiliğin Etkisi (Alevî-Bektaşî Klasik Metinler Örneği)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Karayel, Salih Emre – Albayrak, Ali. “Alevî-Bektaşî İnanç Sisteminde Hayvanlarla İlgili Mitolojik Unsurlar”. *Turkish Academic Research Review* 5/3 (Eylül 2020), 438-455.
- Karayel, Salih Emre. *Alevî-Bektaşî İnanç Sisteminde Mitolojik Unsurların Tespiti ve Değerlendirilmesi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kavasoğlu, Fatıma Elif. *Abdülbaki Gölpınarlı'nın Bektaşilik-Alevilik İsimli Yazma Eseri (Metin ve İnceleme)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kaya, Merve. *Yol Bilim Kültür Araştırma Dergisi'nde Sunulan Alevilik*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Keleş, Bülent. *Almanya'da Alevilerin Kurumsallaşma Süreci*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Keskin, Yahya Mustafa. *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sünköy Örneği*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2004.
- Kılavuz, Lokman-Şahin, Hanifi. “Erzurum'da Yaşayan Alevilerin İman. Esasları ile İlgili Kabulleri”. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 17/1 (30 Haziran 2024), 201-233.
- Kılavuz, Lokman. *Çat Aleviliği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Korkmaz, Sıddık. *Alevilik Bektaşilik Geleneği ve İslam*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Köker, Halit. *Afşin Yöresi Alevi Bektaşilerin Dini İnanç ve Ritüellerinin Tespit ve Değerlendirilmesi*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Köse, Ayşe Nur. *Gelenekli Dini Gruplardan Alevi-Bektaşî Kültüründe Kadın Anlayışı (Malatya Örneği)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Kurtbay, İsa. *Almanya'daki Anadolu Alevilerinin Alevilik Algısı ve Problemleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Kutlu, Sönmez. “Aleviliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi”, *İslâmiyât* 7/3 (2003), 31-54.
- Kutlu, Sönmez. *Alevilik-Bektaşilik Yazıları, Aleviliğin Yazılı Kaynakları, Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008.
- Küçük, Tahir-Çoştı, Yakup. “Alevi-Sünni Evliliklerinin Karşılıklı İlişkilere Etkisi”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/2 (2023), 855-880.

- Küçük, Tahir. "Sekülerleşme Tartışmaları Açısından Alevi-Sünni Evlilikleri". *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2024), 138-164.
- Küçük, Tahir. *Gruplar Arası İlişkiler Alevi-Sünni Evliliklerinin Öteki'yi Algılama Bağlamındaki Yeri*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Küçük, Tahir. *Öteki ile Yaşamak -Alevi-Sünni Evlilikleri-*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2023.
- Masalıcı, Hasan Basri. *Zonguldak Alaplı'da Alevilik*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Mut, Hatice. *Bir Bektaşî Dede babası Olarak Bedri Noyan'ın İslam Algısı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016
- Okan, Nimet. *Canların Cinsiyeti Alevilik ve Kadın* İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Onat, Hasan. "Kerbela'yı Doğru Okumak", *Akademik Ortadoğu* 2/1 (2007), 1-9.
- Onat, Hasan. "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", *İslâmiyât* 7/3 (2003), 111-126.
- Onat, Hasan. "Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi [Prof. Dr. Irene Melikoff'un Anısına]* 1 (2009).
- Onat, Hasan. *Alevilik Kızılbaşlık Bektaşilik*. Ankara: Fecr Yayınları, 2024.
- Önemli, Kadri. "Şanlıurfa Kısas Beldesi Aleviliği". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (Haziran 2019), 175-208.
- Öz, Talat *Türkiye'de Alevi-Bektaşî Gruplar ve Sembolizm*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Özdemir, Oğuzhan. *Çankırı Yöresinde Alevî Gelenek: Hacı Muradî Veli ve Hacı Ali Turabi Ocakları Örneği*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sostal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2024.
- Özkan, Orhan. *Alevî-Bektaşî Klasiklerinde Sahabe Algısı*. Yozgat: Bozok Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Pekdemir, Esra. *Anadolu Alevîliği'nde Gülbank ve Niyaz Anlayışı*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Polat, Nilüfer. *Mahalle Baskısı Bağlamında Alevi ve Sünni İlişkilerinin Değerlendirilmesi Malatya Örneği*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Rençber, Fevzi . *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri*. Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Rençber, Fevzi "Adıyaman Alevilerinin Coğrafi Dağılımları ve Demografik Yapısı". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 7/1 (21 Ağustos 2014), 7-18.
- Rençber, Fevzi *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevileri*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.

- Rençber, Fevzi. "Alevî İnanç Kültüründe Hz. Nûh ve Nûh Tûfanı". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 15/2 (Aralık 2022), 465-481.
- Rençber, Fevzi. "Alevî-Bektaşî Geleneğinde "Dârdan İndirme Erkânı": Adıyaman Örneği". *Sırat* 1/1 (Mayıs 2020), 31-49.
- Rençber, Fevzi. "İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında Alevilik Üzerine Yapılan Alan Çalışmalarının Bilim Üretimine Katkısı". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 10/2 (Aralık 2017), 455-470.
- Rençber, Fevzi. *Hakk Muhammed Ali Aşkı*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2014.
- Rençber, Fevzi. *Oryantalistlere Göre Alevilik ve Bektaşilik*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Saklavcı, Fatma Gül. *Alevî- Bektaşî İnançlarında Sembol ve Motifler*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Sarıgül, Hacer. *Bediüzzaman Said Nursi'nin Alevîliğe Bakışı*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Sarıkaya, M. Saffet - Ceylan, Mustafa "Şeyh Çakır Sultan Alevi-Bektaşî Ocağı'nın İnançları ve İbadetleri". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2018/1/40 (Haziran 2018), 173-202.
- Sarıkaya, M. Saffet. "Alevilik-Bektaşiliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 82 (2017), 9-23.
- Sarıkaya, M. Saffet. *Anadolu Alevîliğinin Tarihî Arka Planı (XI-XIII. Yüzyıl)*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003.
- Sarıkaya, M. Saffet. *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. "Prof. Dr. Hasan Onat'ın Alevilik-Bektaşilikle İlgili Görüşlerine Dair Bir İnceleme". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 14/1 (Haziran 2021), 281-306.
- Sinanoğlu, A. Faruk. *Türk Kültüründe Alevi-Bektaşî Olgusu (Malatya Örneği)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- Sinanoğlu, Ahmet Faruk. "Kentleşme Sürecinde Alevi-Bektaşiliğin Yapısal Kurumlarının Değişimi ve Tarihsel Arka Planı". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2017): 9-22.
- Solmaz, Ceyhun- Çelik, Hasan. "Buyruklara Göre Talip, Pir ve Mürşit İlişkiler". *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/4 (Haziran 2014), 33-52.
- Soltani, Muhammet Ali - Turay, Esra Doğan. "Serencam, Velâyetnâme ve Buyruk'ta Alevilerin Ortak İnançları". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 16 (Aralık 2017), 247-324.

- Sonay, Ahmet. "Abdurrahman el-Hayyir'in "Yakzatü'l-Müslimîn el-'Aleviyyîn" Adlı Makalesi: Tercüme ve Değerlendirme". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/1 (2023), 400-448.
- Sözen, Hasan. "Almanya (krv) Alevilik Din Dersi Öğretim Programı ile İslam Din Dersi Öğretim Programının Karşılaştırılması". *Bilimname* 2020/43 (Kasım 2020), 381-408.
- Şahin, Dilek. *Alevî-Bektaşî Kaynaklarındaki Dini Unsurlar ve Yansımaları (Nehcü'l-Belâga, İmam Ca'fer Es-Sâdik Buyruk'u, Hacı Bektaş-ı Velî Makalât'ı ve Pir Sultan Abdal Deyişleri Örneği Kapsamında)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Şentürk, Fatma. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Kitaplarında Yer Alan Alevîlik ve Bektaşîlik-Âdâp ve Erkâna Dair Konular-*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Şentürk, Kürşat. *Aleviler Üzerinde Protestan Misyonerlik Faaliyetleri. 19. Yüzyılın Başından Mustafa Kemal Atatürk'ün Ölümüne Kadar* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Tanış, İskender. *Günümüzde Alevi-Sünni İlişkileri (Isparta Yakaören Köyü Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Tarhan, Nebi. *Alevi-Bektaşî Kaynaklarında Ahiret İnancı*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Taşgın, Ahmet vd., "Hazım Ağâh Efendi ve Osmanlı Devleti Hâkimiyeti Son Dönemi Irak'ında Bektaşî Tekkelerini Anlattığı Mektubu". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 96 (2020), 263-318.
- Taşgın, Ahmet. *Kalemle Resmedilen Alevilik*. Ankara: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2019.
- Taşgın, Ahmet. *Türkmen Aleviler -Diyarbakır Örneği-*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2006.
- Teber, Ömer Faruk- Çalkan, Ramazan. "Alevî-Bektaşî Nefeslerinde Tevellâ ve Teberrâ". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 8/1, (2019), 89-96.
- Teber, Ömer Faruk-Kaplan, Doğan. "Hasan Onat'ın Danışmanlığında Alevilik-Bektaşîlikle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin Değerlendirilmesi". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 14/1 (Haziran 2021), 507-524.
- Teber, Ömer Faruk. "Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dini - Siyasi Tanımlamalar", *Anadolu'da Aleviliğinin Dünü ve Bugünü*, ed. H. İbrahim Bulut. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010, 69-80.
- Teber, Ömer Faruk. *Bektaşî Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*. Ankara: Aktif Yayınları, 2008.
- Turan, İbrahim. *İnkardan Diyaloga Türkiye'nin Alevilik Politikaları*. İstanbul: Alem Yayıncılık, 2017.
- Türkel, Rifat. *Karadonlu Can Baba ve Alevîlik*. Kütahya: Academia Yayınevi, 2016.

- Üçer, Cenksu- Çaykara, Esra. "Hacı Bektaş Velî'ye Atfedilen Makâlât Adlı Eserde Kur'an ve Hz. Peygamber Tasavvuru". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Aralık 2021), 415-447.
- Üçer, Cenksu- Sezer, Şule. "'Erkânâme 1' Adıyla Yayımlanan 'Tasavvuf Risâlesi' Adlı Eserde Kur'an ve Hz. Muhammed Tasavvuru". *İlahiyat Akademi* 17 (2023), 23-56.
- Üçer, Cenksu- Toköz, Münevver. "Hasan Onat'ın Alevî Gelenek Hakkındaki Çalışmaları ve Alana Katkısı". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 23 (Temmuz 2021), 1-42.
- Üçer, Cenksu-Sarı, Rıza. "Dua, Gülbak ve Tercümanlar Üzerinden Alevî Nitelemeli Gelenek Hakkında Bazı Değerlendirmeler". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 13/2 (Aralık 2020), 357-398.
- Üçer, Cenksu. "Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine", *Uluslararası Alevî-Bektaşî Klasikleri Sempozyumu 8-9 Kasım 2014*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2016, 383-403.
- Üçer, Cenksu. "Alevî Nitelemeli Gelenek ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Yapılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12/2 (Aralık 2019), 353-402.
- Üçer, Cenksu. "Alevî Nitelemeli Ocak / Gruplara Ait Tekke, Zâviye ve Dergâhlardaki Cami ve Mescidler". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 11/2 (Aralık 2018), 271-307.
- Üçer, Cenksu. "Alevîliğin Neliği ve Şî'ilik (Caferîlik) ile İlişkinin Çerçevesi", *Marife Dergisi* 8/3 (2008), 205-238.
- Üçer, Cenksu. "Alevîliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli-Araştırma Dergisi* 74 (2015), 45-76.
- Üçer, Cenksu. "Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekan". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 88 (2018), 59-84.
- Üçer, Cenksu. "Cemevlerine Yasal Statü Verilmesi ve Bu Kapsamda Yürütülen Bazı Tartışmalara Dair". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 15/2 (Aralık 2022): 377-438.
- Üçer, Cenksu. "Cemlerde Kur'an'ın Türkçe Meâlinin Okunması Üzerine Bazı Mülâhazalar". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 84 (2017), 61-91.
- Üçer, Cenksu. "Hakk-Muhammed-Ali (Üçler) Telakkileri Çerçevesinde Alevilikte Hz. Ali", *Hazret-i Ali -Sempozyum Bildirileri-*, 24-25 Ekim 2007. İzmir: İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2009, 117-143.
- Üçer, Cenksu. "Hikmet Kavramı Üzerinden Alevi Gelenek Hakkında Bir İnceleme". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 17/2 (Aralık 2024), 476-527.
- Üçer, Cenksu. "İslam Mezhepleri Tarihi'nde İsimlendirme Sorunu ve Bir Mezhep, Ekol, Gelenek ya da Grubun Kendi Sistematiği İçerisinde Ele Alınmasının Önemi -Alevî Nitelemeli Gelenek Örneğinde-". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/1 (2023), 143-181.

- Üçer, Cenksu. "Musâhiblik Konusunun Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müfredatında Yer Alış Şekli Üzerine Bir Değerlendirme". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 13/1 (Haziran 2020), 3-37.
- Üçer, Cenksu. "Musâhiblik Kurumu Üzerinden Alevi Ocaklar ve Gruplar Hakkında Bazı Değerlendirmeler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* /93 (Mart 2020), 11-35.
- Üçer, Cenksu. *Alevîlikte Musahiplik*. Ankara: Araştırma Yayınları, 1.Baskı, 2015.
- Üçer, Cenksu. *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Üçer, Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları: 2005.
- Üçer, Cenksu. "Cemlerde Kur'an'ın Türkçe Okunması Üzerine Bazı Mülahazalar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 61 (Haziran 2017), 61-91.
- Ünlü, Fikriye. *Alevi Bireylerde İnanç ve Tutumu ve Prososyal Davranışların İncelenmesi: İstanbul İli Örneği*. Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Ünlüsoy, Kamile. "2000 Yılı ve Sonrasında Yapılan Alan Araştırmaları Bağlamında Günümüz Anadolu Aleviliğinin Hz. Ali Tasavvurları". *Ekev Akademi Dergisi* 19/63, (2015), 167-194.
- Ünlüsoy, Kamile. "Alevî- Bektaşî Geleneğinde Kadına Bakış Denemesi", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 2/2 (Aralık 2009),55-90.
- Ünlüsoy, Kamile. *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları, XIII.-XVI. Yüzyıllar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Üzüm, İlyas. "Alevilerin Caferi Mezhebine Mensubiyetinin Arka Planı Alevilik-Caferilik İlişkisi veya İlişkisizliği", *İslâmiyât* 6/3 (2003), 127-150
- Üzüm, İlyas. *Günümüz Alevîliği*. İstanbul: İSAM Yayınları, 1997.
- Vidinlioğlu, Salih- Ökdem, Rukiye. "Sultanbeyli'de Bulunan Cemevleri Arasında Yaşatılan Alevîlik Üzerine Bir Değerlendirme". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/1 (2023), 356-399.
- Wach, Joachim. *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.
- Yaprak, Ömer. *Alevi Çalıştaylarına Yansıdığı Biçimiyle Alevilerin Toplumsal Talepleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Yaşar, Mehmet. *Din Öğretiminde Alevilik Açılımı*. Ankara: Eskiye Yayınları, 2024.
- Yavuzer, Hasan. *Alevî-Bektaşîlikte Ölüm Ritüeli*. Kayseri: Şiir Vakti Yayınları, 2015.
- Yıldırım, Ahmet. *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

- Yıldız, Harun. "Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmalarında Yöntem Problemi Etrafında Bazı Düşünceler". *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 25 (Temmuz 2022), 20-38.
- Yıldız, Harun. *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- Yıldız, Harun. "Anadolu Alevî-Bektaşî İnanç Dünyasında Kurban Anlayışı ve Kurbanla İlgili Ritüeller". *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 20 (Aralık 2019), 135-152.
- Yıldız, Harun. "Menâkıbnâmelerin Alevî-Bektaşî Kültürü ve Kimlik Oluşumundaki Yeri". *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 21 (Haziran 2020), 39-60.
- Yıldız, Rauf. *Alevilik ve Bektaşîlikte Nübüvvet-Velayet İlişkisi*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Yılmaz, Ayşenur, *Alevî Vatandaşların Ortaokul ve Liselerde Okutulan DKAB Dersine İlişkin Görüşleri (Diyarbakır Örneği)*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- YÖKTEZ, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. "Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi". Erişim 10 Ocak 2025. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp#tabs-2>
- Yurduseven, Sümeyye. "Alevî-Bektaşî Menâkıbnâmelerinde Renk Sembolizmi". *Tetkik*, (30 Mart 2023), 43-68.
- Yüce, Mehmet Nuri. *Çukurova Yöresi Tahtacı Alevilerinde Dini Mûsikî*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Yüner, Recep. "Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları: Sorgun Örneği". *Ekev Akademi Dergisi* 24/81 (2020), 377-396.
- Zanco, Mukadder. *Antalya Türkmen Alevileri'nde Dini ve Sosyal Hayat*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Zemelov, Aıdar. *Hacıbektaş İlçesindeki Alevîlerin İnanç Esasları ve Dinî Uygulamaları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.